سيلاب زندگيءَ جو

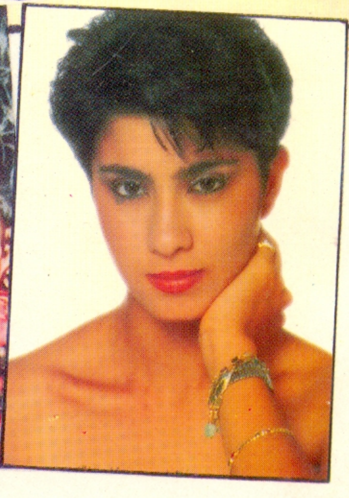

پوپٽي هيرانندڻي

سيلاب زندگيءَ جو

[سنڌي ناول]

ليکڪا:

پوپٽي رامچند هيراننداڻي

ڪونج

۴، گرانٽ واسٽون اپارٽمينٽ، شهيد ڀڳت سنگهه مارگ،
ممبئي-۴۰۰۰۲۳. فون: ۲۸۷۲۸۷۸

اَرپڻ

هيءَ ناول مان پنهنجين انهن پيارن ڀاٽين کي اَرپڻ ڪريان ٿي جي زندگيءَ جي لـکي ۽ انهن سيلاب جي لهرن ۾ وقت کان گهڻو اڳ، ٿي لـڙهي ويئون! ڪتاب جي ڪور لـي ساڄي پاسي کان منهنجيءَ ڀاڻيءَ سشما جـو ۽ ڏاٻي پاسي منهنجيءَ ڀاڻيجيءَ رينوڪا جو فوٽو آهي.

- پوپٽي هيرانندا‌ڻي

ليکڪا جي ائڊريس:
٥١، سنگيتا،
ٽيليفون ڀوڻ جي پٺيان،
ڪولابا، بمبئي - ٥.

اخبار جي مالڪيءَ ۽ ٻين تفصيلن جي پڌرائي

ڪونج (سنڌي) فارم ۴ (رول ۸)

۱- ڇپجڻ جو هنڌ	۴، گرينٽ ويسٽرن بلڊنگ، بمبئي - ۲۳.
۲- ڇپجڻ جو مدو	ماهوار
۳- پرنٽر ۽ پبلشر	پرڪاش آلاڻي موٽواڻي
قوميت	ڀارتي
۴- سمپادڪ جو نالو	هري موٽواڻي سنڌي
قوميت	ڀارتي
پتو	۴، گرينٽ ويسٽرن بلڊنگ، بمبئي - ۲۳.
۵- اخبار جو مالڪ	پرڪاش آلاڻي. موٽواڻي

مان پرڪاش آلاڻي. موٽواڻي ظاهر ٿو ڪريان ته مٿي ڏنل تفصيل منهنجي ڄاڻ ۽ وشواس موجب صحيح آهن.

صحيح پرڪاش آلاڻي. موٽواڻي

(پبلشر) ۱-۳-۹۶

ليکڪ طرفان ......

ناول ڇا آهي؟ هڪ جملي ۾ جيڪر چئجي ته، ناول انساني زندگيءَ جي حقيقتن جي تفصيلن کي، ڪلاتمڪ ۽ اثردار نموني سان پيش ڪرڻ کي چئجي ٿو. اثردار لفظ بدران "دلچسپ نموني" به ڪم آڻي سگهجي ٿو. مٿين جملي جي معنيٰ ڪبي ته چئبو ناول انساني جيوت جي آکاڻي آهي. انسان جي زندگيءَ ۾ ننڍيون وڏيون ڳالهيون ٿين ٿيون جن جو سندس من تي اثر پوي ٿو. ان ڪري ناول ۾ ماڻهو [ڪردار]، آکاڻي [رٿا]، حادثا يا انهن ڳالهين [واقعا] درپيش اچن ٿا جن کي ليکڪ سڌي يا اڻسڌي نموني، ڇيد واري يا ناٽڪي انداز ۾، نيالي خواه کلائيندڙ يا روئاريندڙ، علحدي علحدي پرڪار ۽ نموني سان پڌائي، سندس من جو سنسار چٽي ٿو. مشهور ناول نويس ڊڪنس، ٺيڪري، جارج ايليٽ يا ميري ڪرولي انسان جي خصوص لمداڻن يا خياليءَ جي مٿاڇرن تهن جو ذڪر ته ڪيو آهي، پر انسان جي اُنهن اُمنگن ۽ ارمانن کي چٽيو آهي جي هر انسان جي سيني ۾ اُڀرن ٿا. انهيءَ ڪري سندن لکڻيون هڪ صديءَ کان پوءِ صديءَ تائين قائم دائم رهن ٿيون ۽ چاهه سان پڙهيون وڃن ٿيون.

ورهاڱي کان اڳ، چاهي ورهاڱي کان پوءِ، سنڌيءَ ۾ گهڻي ڀاڱي ناول نه، مگر ناوليٽ ئي لکيا ويا آهن جي چوڻ نه، لنبيون ڪهاڻيون پيئون لڳن. منهنجي زمين کوهي اسان سنڌين جو ته زندگيءَ جا تفصيل ئي کوهي ڇڏيا آهن! ان ڪري اسان شاهڪار ناول پيدا ئي نه ڪري سگهيا آهيون. گهڻي ڀاڱي ايڪ ”پرام“ جي پڌاهه وٺي ٿي لکن ٿا جنهنکي هوُ پنهنجي زمين نه ڏيئي، دلين ۾ مهمان طور ٽڪائي سگهن ٿا.

مون منهنجي هن ناول ۾ هڪ استريءَ جي مڪمل جيون پيش ڪئي آهي. ان سان گڏ سنڌين جي، سنڌ ۾، ۽ سنڌ ڇڏڻ بعد هتي هند ۾، جيوت چٽڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم....

– پوپٽي رامچند هيراننداڻي

۱۵، سنگيتا، ڪولابا، ممبئي-۵.

(۱۹۹۶-۱-۱)

ايڊيٽر طرفان....

ڀيڻ پوپٽي هيراننداڻيءَ جي هن ناول جو هيءُ ٽيون ڇاپو آهي جيڪو ڏيکاري ٿو ته سنڌي ٻانڪن کي سنڌي جيوت سان ڪيترو نه لڳاءُ آهي. بلاشڪ نه سنڌي ٻانڪ گهڻي وڏا آهن، نه ئي، جيڪي ٿورا گهڻا پڙهندڙ آهن، انهن جي رچي هن قسم جي رچنائن طرف وڌيڪ مائل آهي. هو هن قسم جي رچنائن ۾ پنهنجي زندگيءَ جو عڪس ڏسن ٿا ۽ انهن کي پڙهڻ سان دلجوئي حاصل ڪن ٿا ...

اسين سنڌي سڄي ڀارت ۾ ٽڙيل پکڙيل آهيون. پوليوار پرانتن اسان جي وچ ڪيترا ئي وڻهاڳا ڪري ڇڏيا آهن. هڪ سنڌي بنگالي ٻوليءَ جي ڀاري آهي ته ٻيو تامل جي ور چڙهيل آهي؛ هڪ سنڌي گجراتيءَ ۾ "ڪيم ڇو؟" ٿو آلاپي ته ٻيو مرهٽيءَ ۾ "جئه مهاراشٽر" جو نعرو ٿو هڻي....

سنڌي سپاچها سائين، اسان ڪجهه ڪڇون، نه ڪجهه ٻڌون. سڀئي ٻولين جو خبر گهرن ۽ انهن ٻولين ۾ مهارت حاصل ڪري وٺن. ليڪن انهن ٻولين جو خبر گهرندي پنهنجي ٻوليءَ کي وساري ڇڏڻ لائين آهي جيئن پنهنجي سڳيءَ ماءُ کي گهر مان اوڏي

ڪڏهن ڌاريءَ مائيءَ کي پنهنجي گهر ۾ آڻي ويهارجي....
اهو غلط آهي. سنڌين کي پنهنجيءَ ماءُ جو وڏڪ
اولو رکڻ گهرجي. انهن لاءِ لڙڻ گهرجي جيئن لاول
جي ماءُ [لاڻڪا] کي سنڌس ئي اولاد آشرم ۾ ڇڏي
ئي اچي.... واري ٻڌ.... واري ٻڌ...!

اسين شڪرگذار آهيون شري آر. جي.
آڏواڻي صاحب جا، جنهن "سچو سنڌي سپوت"
هئڻ جو مثال قائم ڪندي، پنهنجي ٻوٽي هيرانندائيءَ
جي هن اصلوڪي سنڌي ناول جي ڇپائيءَ جو
سمورو خرچ پاڻ تي هموار ڪيو آهي....

مان ٻنهي ٻوٽي هيرانندائيءَ جو شڪرگذار آهيان
جنهن هن ناول جي ٽئين ڇاپي ڇپڻ جو شرف ڪونج ۾
کي ڏنو آهي...

هري موٽواڻي سنڌي
١٩٩٦-١-١

باب ٻھريون

اڳين چئن ڏانڊن مان اڄ هڪ ڏانڊ ڪري پيو اٿم. ٻاسن وارا ٻه ڏاند مٿينءَ چاڙهيءَ جا ۽ هيٺينءَ چاڙهيءَ وارين سڀ ڏاندن ۾ اڳي ۾ ئي ڪيائيون پيئون هيم. لڏيڙي هجان ها ته ”ڏاند نه ٻڪي ڏنڊي“ سڏي چيڙائيندا ها، پر هاڻي مولڪي ڪير ٿو پڇي؟

اهو ئي وقت هو جڏهن مون کي ڪلهن ڏسي ڪنهن چيو هو، ”ڏاند ته ڪهڙا اٿس! جهڙي مولائي گل جي مکڙن جي قطار!“

هڪ اڪاسي ته وڏي واڪي چيو هو ”لنهنجا ڏاند آهن دلپسند پران ....“

لڏيڙي آرسي ڪٽي اُن ۾ نهاريان. منهنجي ئي ٻاجهي مون لئي ڪليو. ”صرف ڏاند ٻڍا اُٿئي چا؟ سڀي ئي ته جهولي ٻراٽي ئي وانئي آهن! .... گهنڊجهل - سڪل چمڙي ...... ڪٽل - اَچا وار، ...... جهڪيل ورنل ڪلهار .... سخت ۽ ٻڪل هٿن پيرن

جا انڌن ....

سچ! هن جن چيزن تي اسان کي ناز آهي سي ڪيترو نه جلد اسان کان موڪلائي ٿيون وڃن!

گهر ۾ اسين اس نه ٿي پار هئاسين. منهنجو ٻاءُ حشو ۽ مان.

ڪڏهن هو ٻنهي منهنجي گهگهريءَ کي پڪڙي ”چو چو ريل گاڏي“ ڪندي هلندو هو ته ڪڏهن مان سندس خميس پڪڙي ”ڪو .... او ... او“ ڪندي سيٽي وڄائيندي هلندي هيس. ڪڏهن اسين اٺي پينگهي ۾ لڏي رڙيون ڪري ناڙيون وڄائيندا هئاسين ته ڪڏهن ٻاڻ ۾ وڙهندا هئاسين ”تو ڪاله اب جي ڪور ڪاڏي، اڄ مان ڪائيندس.“ لنڊن لنڊن ڳالهين تي حشو کيٽو ڪندو هو. ”گلاب - آشيءَ مان ٻهرين گلاب - پاٽي مهن تي مان وجهان“ .... ”منجيءَ جي هن پاسي مان سمهان“ .... ٻيون وارو هوڪو ڏئي ”جاٺو ڳاڙها ٻير“ .... ”نه جهول ۾ مان ٿي وٺان“ ....

اَمي حشو جو پاسو ڪٽيندي هئي ”ننڍو ٻاءُ آهي، تون ڪالتس وڏي آهين“ .... جي مان نه مڃيندي هيس ته ليپاٽ ڪانٽي پولندي هئي. ٻابا منهنجو پاسو ڪٽيندو هو. آهن پنهنجي مان جيڪو واڇهو هوندو هو، وڏي اسان جي جهيڙي جو ايرو ڪندو

هو. پر جيڪو پار ڏک ڪاٽيندو هو، روئڻ لئي ماءُ يا
پيءُ جي هنج ۾ اُن کي ملندي هئي.

ٿورا وڏا ٿياسين ته امي ۽ بابا کي ڪم ۾ وڻائيندا
هئاسين. اونهاري ۾ ڏول مان لئيا لئيا لوٽا ڀري
اگهڻ ۾ ڇڻڪار ڪندا هئاسين ۽ سياري ۾ ٻوڙ پائي
ٻاهران مرچ يا ادرڪ وٺي ايندا هئاسين. شام جو بابا
چوندو هو ته ڏسي اچو ته پنجل موديءَ وٽ انبج
لئي آلوءَ آيو آهي؟ ڇهو ڇڪي وٺو؟

ڇشو مون سان گڏ ڇوڪرين واريون رانديون
ڪندو هو "آيان کي پهريان، آيان کي پٽان" يا
"اَنڊ آءُ آنوت؟" ۽ مان هن سان ڇوڪرن جون رانديون
"ٻڪت مون لٿن......" يا گولين واري راند ڪندي
هئس. ڪڏهن ڇوڪرا ن کيڏيندو ن ٿي ويو سين ته ڪا
اچي ڇوڪري ڇشوءَ کي ڇيڙائيندي هئي "ڇوڪرين
جي وچ ڇوڪرو - گڏهن جو اوڪرو" ۽ ڪڏهن مان
ڇوڪرن جي وچ رهڻ جي وڌي هئس ته منهنجو ماسات
گوٻند ٻانڙن وڃائي چوندو هو "ڇوڪري ڇري ...
وائي گهڙي ......"

ڇشو مڪڙيءَ جي ننڍ ۾ ڏاڙهو ٻڌي اُن کي
مون طرف اڏائي موڪلي ڏيکاريندو هو ۽ مان اَميءَ
جو رلو پائي ڪپس پڙلو ڏيئي دٻ ڪيدي چوندي
هئس "مٺا پيڙي ڙرايئي ......"

جڏهن ٻاڻ ۾ نهندا هئاسين تڏهن ڪيسي ۾ ليڙا ۽ ڏوڏيون وجهي ڇاتي هڪ ٻئي کي کارائيندا هئاسين.

اُمي ته اسانجين هميشهه جي حرڪتن مان تنگ ٿيندي هئي. مٺي تـــي تنگ ٿي چوندي هئي "آهيو ٻه، پر ڏهن جـــي مت! "اصل گهر ني ڪٽي مٺي ني ڪنيو اٿو!"

هڪ ڏينهن حشو اُس مان آيو ۽ اچـــي سڌان ڪيائين. ٻئي ڏينهن ڪيس اچـي تپ ٿيو ...... ٻئي ڏينهن هوُ ڪٽ ني اکيون ٻوري سمهيو. اُس ٻوء هن وري اکيون نه کوليون.

ٻابا چيوٺ "هـوُ اُپ ۾ هليو ويـو آهي" ۽ اُميء چيو "واهگروء وٽ ويو آهي، اُتان ايندو ئي ڪين" ...... مون ته نـه اُپ ۾ کو گهر ڏٺو ۽ نـه واهگروء کي ڏـــي سڃاڻندي هئس. ان ڪري منجهي پيئي هئس ته حشو مون کــي اڪيلو ڇڏي ڪٿي هليو ويو آهي. منهنجو ڏينهن مـوڪو ۽ رات تمام ڪاري اٿجي پيئي: راند ڪرڻ ته مون صفا ڇڏي ڏني، پر ڪرڻ به ڇا ويهي؟ اصل خالي ٿـي پيئي هئس ڇڻ.

حشوء جي هلي وڃڻ بعد امي ۽ ٻابا ٻاڻ ۾ پيا وڙهندا هئا. ٻاجيء ۾ لوڙ وڌيڪ پئجي ويو ٻه ڪاڏو ٿورو ڏهر سان ٻيار ڻيو ته ٻابا اصل ٿي ٻاهه ٿي ويندو هو! امي ته سندس غصي جو جواب تمام وڏي واکي

ساڻ ڏيندي هئي.

مان وڏي ته هئس ٻي ڪين جو سمجهان ته هيءَ آنڊي جي ڄر آهي جا ٻڌهي کي اندران ٻي اندران پيٽي جلائي ٿپائي، سو هن ٻڌهي جو وڌهڻ ڏسي مان گهر مان ڀڄي وڃڻ چاهيندي هئس.

جيڪي شيون حشو دل ڪري کائيندو هو سي هاڻ گهر ۾ ٿيندڙيون ٿي ڪين هيون. بابا آڻيس ۾ هليو ويندو هو ته امي ڏاهه ڏاهه پيٽي روئيندي هئي. هڪ ڏينهن رانديڪي ۾ ڪلاڪ ويٺي هئي ته ڪجهه رڏائين ٿي ڪين. مون ڪٽي ائين ٿي پڇيو مانس "امي، ڇا ٿيو اٿيئي؟" ته چپ ڏيندي چيائين "ڪنهن لاءِ رڏيان؟ منهنجو حاڪم پٽ ٿي هليو ويو!"

بابا مون کي هاڻ ٻاڻ وڏيڪ گهرندو هو. مون لاءِ ڏايا ٽول وٺي ايندو هو. پر امي مون کي هروقت پيٽي ڇيڇيندي هئي. اڪيلائيءَ ۾ مان روئي ٻاڻ کان پڇندي هئس ته حشو کي مون ٽورو ٿي ڇيو ته هليو ويو؟

جهڳڙو هن ٻڌهي جي وچ ۾ ٿيندو هو، اسڪول ۾ سڙا مولڪي ملندي هئي. پڙهڻ ۾ منهنجو ڌيان ٿي ڪين لڳندو هو. ڪٿي به ڪير زور سان ڳالهائيندو هو ته مون کي ائين لڳندو هو ڄڻ امي بابا ٻيا وڙهن. ڪڏهن ڪڏهن ساعت ۾ اسان مولڪي اميءَ جا واڪا

ٻڌڻ ۾ ايندا هئا ۽ اهي ٻڌي منهنجون ٽنگون ڌڏڻ لڳنديون هيون.

هڪ دفعي بابا جو ڪو ضروري ڪاغذ گم ٿي ويو. سوال صبح جو هو، ميز جا خانا کولي ٺڪ ڪري بند ڪرڻ لڳو. اميءَ کان پڇيائين، ”ڪو ناسي رنگ جو لفافو ته ڪونه ڏٺئه؟“ اميءَ سڌو جواب ڏيڻ بدران چيو، ”مان ناهه ڏسان تنهنجي ڪاغذ کي!“

بس بابا اچي ٽٽو. امي رڌڻي ۾ ويئي ته بابا به پٺيان ويس. بابا ٻاهه تان ديڳڙو کڻي ڪري پري اڇليو. پوءِ ته گهمسان لڙائي شروع ٿي ويئي.

مون رضائيءَ سان منهن ڍڪي ڇڏيو. گوڏا پيٽ ۾ وجهي مان ڪرونڊڙي ٿي ويس. پر رضائيءَ اندر به مان پاڻ کي محفوظ نه پيئي سمجهان. بابا بادل جيان گجي رهيو هو ۽ امي وچ اٽڪي ڪڙڪاٽ ڪري رهي هئي.

ليڪن بابا رڌڻي کان ٻاهر آيو. پر نيرن ڪرڻ بنا ئي زور سان ٻاهريون دروازو بند ڪري هليو ويو! بابا جي وڃڻ بعد اميءَ مون مٿان پيل رضائي لاهي کڻي ڦٽي ڪئي! ”لاٽ صاحب جي ڌيءَ اڃا چادر تاڻي ليٽي پئي آهي! اٿي اٿ، اسڪول ۾ دير ٿي ويندءِ.“

مونکي روئڻ پئي آيو. روئندڙ منهن پئي پاسي

ڪري مان لڪڙ ۾ اُٿيس ۽ چمپل پائڻ ئي وسري ويم.
مون کي پيرين اُگهاڙو هلندو ڏسي اميءَ وري ڪڙڪو
ڪيو، "چمپل پاءِ نه، ڪٿي ٺڪون نه پئجي ڇڏيانءِ!
اَٽاسي، جهڙو پيءُ تهڙي ڌيءَ! اس پس ساڳيا!"
ڏاٻي پير جو ساڄي ۾ ۽ ساڄي جو ڏاٻي پير ۾ چمپل پائي،
پاڻ سڌو ان جاءِ ڏانهن ڀڳس. اندرا ڪڙو پالم ٺڏهن ٻ،
سمجهان پيئي ته اندر نه آهيان ان ڏينهن اسڪول ۾
امتحان هو. اڳئين ڏينهن تي نئين گهگهري پائڻ لاءِ
ڪڍي رکي هئم. رسيس مهل اسڪول ۾ مان ڏاڪڻ
لهي رهي هيس ته مٿان ڪملا سندريءَ جي ڪا چوٽي
پٽي، جنهن وٽي ڪيڪ ڪئي. ڪيڪ ٻڌي مان ڇهن
سٽن ڏاڪڻن تان ٻاجوليون ڪيلنديءَ اچي هيٺ پيس.
منهنجي هڪ ٽوليٽ ۽ ٻئي گوڏا ڦٽجي پيا. انهن رهڙن
تي نه دادي گوميءَ ٺڪر آيوڊين لڳائي، پر منهنجي
گهگهري جو گهير وڃڻ ٽوري ڦاٽي پيئي هئي سو
مان روئڻ لڳي ٿي ۽ پيئي ڪريان.

گهر موٽيس ته اٿي ته موچڙا پيا ئي رکيا هئا.
اميءَ جهوپو ڏيئي ڪري مون کي ڪٽ تي اڇليو "مان
ته هن لياڳيءَ مان اچي ڦاٿي آهيان. شل ڪنڌ ڪرئي،
هيءَ وري ڇا ڪري آئي آهين؟ منهنجون هي روز
روز جون ڇٽيون ڪير ڀريندو؟ حشوءَ انڌران موت
لوڪي پيهي وڃي ها ......"

ٻاٻا ڪو اندر ويٺو هو. هو ٻاهر آيو ۽ اميءَ کي ڏک هٿڙي لاءِ هٿ مٿي کڻائين ...... ٻـر ٻوءِ مون ڏاڍهن اهاري چپ ٿي ويو. ان ڏينهن ٻـاٻا ڪروڌ ۾ ڪيو پر ڏاڍيءَ مضبوطيءَ سان چيائين "حشوءَ ماءُ! اڄ کان پوءِ تو گڏگا کي هڪ لفظ ، چيو آهي ته گهر مان ٻه گهر ٿيندا. مان ڏيءَ کي وٺي ڪيڏاهن هليو ويندس." ائين چئي هو اندر هليو ويو.

اميءَ روئڻ شروع ڪيو. مون کي ائين لڳو ڄڻ سندس دل مٿان ڪنهن ڏاڍي ڪرائيندڙ يا پوسرائيندڙ چيز ڪري اچلي آهي. ان گهڙيءَ ۾ ٿـي مان ڄڻ ڏاڍي وڏي ٿي ويس! مون چاٽي ورتو ته حشوءَ جي موت اميءَ جي من کي اهاڻت گهري چوٽ پهچائي آهي جنهن ڪري هوءَ پنهنجو ميزان ٿـي وڃائي ويٺي آهي.

باب ٻيون

ڪملا جي ٻيءَ جـي حيدرآبـاد ۾ بدلي ٿي ۽ هوءَ منهنجي اسڪول ۾ مـون واري ڪلاس ۾ اچـي پڙهي. هوءَ ڪراچيءَ مان آئي هئي ان ڪري حيدرآباد

جي ڇوڪرين جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ فئشنيبل هئي. ڏنگي سينڊل، ٻه چوٽيون، لنبي اسڪرٽ ۽ ننڍا جوراب پائي هوءَ ايندي هئي ته ٻيون ڇوڪريون حسد وچان ڏانهنس نهاري کيس ”مس ڪراچي“ سڏي چيڙائڻ چاهينديون هيون. مون کي ته ڪملا ڏاڍي وڻندي هئي. وڏيون وڏيون اکيون، ڊگهيون ڪاريون پنبڻيون، سهڻا چپ ۽ اکين ۾ سمجهه جي چمڪ. مان الجبرا ۽ جاميٽري ۾ ڏاڍي ڪچي هوندي هئس ۽ ڪملا کي هسٽري ۽ جاگرافي ياد ڪرڻ ۾ ڏکيائي ٿيندي هئي. ان ڪري اسين ٻئي گڏجي پڙهنديون هيوسين ۽ هوم ورڪ پڻ هڪ ٻئي جي گهر ۾ ويهي ڪنديون هيوسين.

ڪملا جي ماءُ ڏاڍي سهڻي هئي، ان ڪري ڪملا ۽ سندس پيءُ لاري ٻئي سهڻا هئا. لاري مون ڏانهن لڪي پيو نهاريندو هو ۽ مون کي به هو ڏاڍو وڻندو هو. جڏهن مدهوش نظر سندس نگاهه کي پڪڙي وٺندي هئي تڏهن هن جا ڳل ايچ ڪان لعل ٿي ويندا هئا. ان وقت مون کي هو بيحد پيارو لڳندو هو.

ٻين ڇوڪرن جي ڀيٽ ۾ لاري وڌيڪ شريف هو. هن جي اکين ۾ شرارت جي جاءِ تي سادگي وهل هئي. زبان سان ڪجهه نه چوندي به اکين سان هو

گهڻو ڪجهه ڳالهائي وجهندو هو.

ڌيري ڌيري منهنجا ارمان به هن جي چوگرد ڦرڻ لڳا. هن جو نالو ٻڌندي ئي منهنجي دل ۾ ڪتڪتائي ٿيندي هئي ۽ نالو وٺندي ئي دل ۾ عجيب خوشيءَ جي ڌارا وهڻ لڳندي هئي. جڏهن هن جي نگاهه مان پيار ڇلڪندو هو تڏهن مان ائين سمجهندي هئس، ڄڻ آسمان پنهنجن تارن سميت منهنجا قدم چمي رهيو آهي. مگر جڏهن هو بي پرواهي ڏيکاريندو هو تڏهن منهنجي دل اداس ٿي ويندي هئي. هن جو انتظار ڪندي منهنجي دل اکين ۾ اچي وهندي هئي ۽ هن کي ايندو ڏسي منهنجون اکيون کيس ڀاڪر ۾ ڀري وٺنديون هيون.

ڪملا اولاڻ مارڪيٽ وٽ مين روڊ جي ساڄي پاسي واريءَ ڪنڊ تي رهندي هئي ۽ مان گور سنگت واريءَ گهٽيءَ ۾. اسڪول ۾ به روز گڏجنديون هيون سين مگر شام جو به ڪڏهن ڪڏهن هوم ورڪ ڪرڻ جي بهاني هڪ ٻئي وٽ اينديون هيون سين. مون کي هن جي گهر مان اسان جو پٽيو رام لعل وٺي ايندو هو ۽ هن کي ناري وٺي ايندو هو. (حيدرآباد ۾ سڄ لهڻ کان پوءِ ڪا به ڇوڪري اڪيلي ايندي ويندي نه هئي.)

هڪ ڏينهن ناريءَ ٻڌران ڪملا کي سندس

پيءُ گهمائيندو وٺي آيو. بابا هن کي اندر وٺي آيو.
پس انهن اسان ان ڪمرن جو پاڻ ۾ ڏيکاريو. اسان
وقت ڏٺو، سڀوسا ٿيندا هئا ۽ ڪمرا جي گهر
موڪليندا هئاسين ۽ هن جي گهر ۾ ڪڙهي چانور
رڌا هئا ۽ اسان وقت ضرور پهچندا هئا.

هڪ دفعي گهمائيندو اسان کي ڪوڙي وٺي
هليو. هو سرڪاري آفيسر هو ان ڪري گهڻا لاءِ
سڀ سهوليتون ملنديون هيون. بس پوءِ ۽ مهني ڏينهن
اسين گهڻا ڪرندا هئاسين. ڪڏهن "لاري جهل"
لي ۽ ڪڏهن "گڏو ٻڌر" لي، ڪڏهن "پٽو لڏداس
باغ" ۾ ۽ ڪڏهن "داس گارڊن" ۾! وڪٽوريا
گاڏيءَ ۾ لاري مٿي گاڏيءَ واري سان وهندو هو ۽
ڪمل ۽ مان آمهون سامهون ويٺل ماءُ پيءُ جي هيٺ ۾.

ڪمل زور سان چوندي هئي "گاڏيءَ وارا!
پنهنجان چوڪرو!" ۽ گاڏيءَ وارو "خبردار خبردار!"
پڪاري ڇهبوڪ پنهنجان سامان رکڻ واريءَ سيٽ ڏانهن
ڦيرائيندو هو. ٿڌي ڦيصر ۽ ٿڌي الهار ۾ گهڻو
وڻاسين. لٽل واريءَ ۾ پڪل پلو، باهه لڳي سيڪيل
وان، ٿڌي ڇنڪي مٽيءَ ۾ رکيل چانهه جو دلو، گلاب
جا گل، پڪريءَ کي ڏڪائيندڙ ڇولو، ڊاڪ، جا مڇي،
واهن پرسان ٻڌا ٿيل جهڙڪالي گل، ڪيڏن جا بوٽا،
اُجرڪ پهريندڙ سادا سچا جها ڳوٺاڻا، مهان صادق چو

ٻڪتارون، الله رکي جو ڪلام، انھن سڀڪجھہ ڏسندا، کائيندا پيئندا ۽ ٻڌائدا ھئاسين.

دادا گيانچند کي لڏڻ ڪاڏي جو شوق ھو ۽ منھنجي بابا کي سنڌي ڪلامن جو. ڪملا جي ماءُ کي پاليون ۽ واھہ وڻندا ھئا ۽ منھنجي ماءُ کي ڳوٺاڻين زالن سان ڳالھيون ڪرڻ. ڪملا کي ڇيلن ۽ ڳائن جا ٻچا پڪڙي ساڻن راند ڪرڻ جو شوق ھو ۽ مون کي جھنگلي گل ۽ منھن ڏسڻ جو. باقي اچيو اساري. ھوءَ ڪڏھن گلاب جي گلن سان جھول ڀري اچي اسان مٿان وجھندو ھو تہ ڪڏھن سٽ ڪلو ٻال کٺي ڪنھن ٻٽ سان ٿي ”سٽ ڪٽ“ راند ڪندو ھو.

باب ٽيون

ھڪ ڏينھن گيانچند اچي چيو تہ ”منھنجي بدلي ٿي آھي احمدآباد، سو اسين سڀاڻي ٿي ھليا وينداسين.“

بابا چيس تہ اچا پنج سال ٿي تہ ٿيا اٿيئي تہ ڪراچيءَ مان بدلي ٿي آھو آھين، اھتري ۾ ٺوڪي وري ڪيئن ٿا بدلي ڪن؟

گيانچند ڪمزور ٻُڍڙي ٿورو ڪنگهندي چيو،
”حقيقت ۾ مون ٿي ڪوشش ڪئي آهي سنڌ کان ٻاهر نڪرڻ جي! هندستان کي ورهائي ٻه ٽڪر ٿا ڪن، ان حالت ۾ سنڌ ۾ رهي نه سگهبو.“

بابا وائڙو ٿي ويو. ٻئي ڪيتريءَ دير تائين آلائي ڪهڙيون ڳالهيون ڪرڻ لڳا. مون نه بس ايترو ٿي ٻڌو ته ــ ڪملا ۽ نـاري هليا ٿا وڃن! منهنجا ته ڇهه ئي ڇٽي ويا! نڙ اڪڙ ۾ سنڌي مان سڀون ڀانئيندي ڪملا وٽ وڃي پهتس. سڀئي پهتين وٽ ويٺا هئا. مون ۽ ڪملا ٻاڪر پـائي ڏاڍو رنو. ڪملا جي ماءُ کي اِها ڳالهه وڻي ٿي ڪانه ته ڪو اسان کي خبر پوي ته اهي سڀاڻي ٿي سنڌ مان ٻاهر ٿا وڃن. نـاريءَ جي اکين جي چمڪ صفا گم هئي. مون کي نه سمجهيو ٿي ته ڇو ٿي نـاريءَ کان کين موڪلايان؟

ڪملا جي مـاءُ هر گهڙيءَ ٻئي ڏيهه کي سڏ ڪيو. انهن ٻئي لڳو، ڄڻ مولڪي ڇڏي رهي آهي ته اسان کي ڪم آهـي، ان ڪري نـون پنهنجي گهر هلي وڃ.

ٻاهر نڪري در جـي چائنٽ وٽ اچي مون سڏڪا ڀري رنو. هونئن ڪملا در تائين مون کـي اُپرانڊ ايندي هئي ۽ اڄ ڪليل در مـان ناري ئي نه پهو

لهارُ ٻيهندو هو، پر اڄ مون ٻاڻ نـــي الهن جو در بند
ڪري ڇڏيو!

شام جو اميءَ جي ساهيڙيءَ زاڪيءَ جو گهوٽ ڪونول آيو. هن بابا کي چيو، موليرام! منهنجي صلاح اٿيئي نه جاءِ وڪڻي ڇڏ. مون نه ڪڏهوڪو پنهنجون ٻئي جايون وڪڻي ڇڏيون آهن. پوءِ اگهه ئي ڪونه ملندا!“

اميءَ ۽ بابا ڄڻ منجهي پيا هئا. هو ڪجهه طئه ئي نه پئي ڪري سگهيا.

ٻئي ڏينهن اسان جي ڪلاس مان ڇهن ڇوڪرن اسڪول ليونگ سرٽيفڪيٽ ورتا. انهن هڪ ڏينهن جي اندر ئي الائي ڇا ڇا ٿي ويو!

هيرآباد جي مين روڊ تي، جتي شام جو ڇوڪرن ڇوڪرن جي ٽولين جي ڇهل پهل لڳي پئي هوندي هئي، اتي ڪرفيو ڪرُ لڳي ويئي! هوائن سڀني جا ٻاهريان دروازا کليا پيا هوندا هئا، هاڻ اسان ٻه ٻه ٻه ڪڙا ٻائي ڇڏيا.

ٽئين ڏينهن اسڪول ۾ صرف پندرهن ويهه ڇوڪريون ئي آيون. اسڪول ۾ اوٽيس هڻيو ويو ته اسڪول پندرهن ڏينهن بند رهندو. سڀني ڇوڪرن کي هال ۾ گهرائي دادي هاسيءَ چيو ”هاڻي هندستان مان هتي تمام گهڻا مسلمان ايندا. شايد اسان جي گهرن

۽ ها گهڙي اچن. اسانکي پنهنجي عزت پياري آهي. سڀني ڇوڪرن کي سکڻ گهرجي ته موت کي ڪيئن گهرائجي. ڀلي اٽڪ هيٺ ڪري، پر جيڪي ان نڪن ۾ به آگرون وجهي مري سگهجي ٿو. ٿوريو زهر ته سڀني پتو هوندو، ان زهر جي پڙي هرڪا پاڻ وٽ رکي ڇڏي."

اسان جي منهن تي هٿڙا هارجي ويئي. عجب، دک ۽ ڊپ سڀني گڏجي اسان جي من ۾ اچي واسو ڪيو. دادي پوپري جا هوائن ڏاڍي پرائيءَ سان هلندي هئي، ان جو منهن به پيلو پيلو ٿي ويو!

بابا چيو ته "مان به پنهنجي بدلي ڪرائي ٿو سگهان، پر پنهنجو ملڪ ڪيئن ڇڏيو. جيڪا ته مان کوبه وڪڻندس. ڪلف پائي هلنداسين .... مٿان وري موٽي اچون؟"

اميءَ به چيو ته "پنهنجو ڇدو ڪيئن وڪڻيو؟ سرڳي ابا ڏاڏا ڇا چوندا! ته هنن جنم ڀوميءَ جي ٽڪر کي وڪڻي ڇڏيو؟"

هاڻي ته پڪ پڇان لڳي ويئي. اڄا سامهون ڪاله لڏارام ماستر جا ڪپڙا پئي سڪا ته اڄ گهر کي ٽالو..... اڄا هيٺ لعلچند پاڇي ولي پئي آهو ته ان ڪلاڪن بعد ٽالڪي ۽ سامان ڪٽي پيو وڃي......

ليڪ اسان به سند ڇڏڻ جو فيصلو ڪيو. مان

صبوح جو ٽي نانيءَ کان موڪلائڻ وئس. ناني ۷۵
ورهين جي هئي اُڌهن ۽ ڪُڙي ڪنبي هلندي هئي.
اسان جي سوٽيل ڀاڄيءَ مان ڪک. ٻـن اکري ايندو
۾ ڀاڻيءَ (اسين ڪمس ڀاڻي چوندا هئاسين) جي سوٽيل
چانورن مان ڪو ساٿون ۽ ڪين اکرندو هو.

ناني کاٽ جي وڏيءَ صندوق وٽ اوڪڙو
ويٺي هئي. مون کـي ڏسـي چيائين، "آهٖ ڏيءَ!
توهين ۽ تـا وڃو؟ ٻاڪـ، جي ڇڳي مان هڪ هڪ
ڳڙي ٻئي چمبي ته ڇڳو ڪيئن رهندو؟ ٻـلا آٻاڻا
ڇدا ڪيئن ٿياڳيا؟ مان ته ٿمس ٻڌي، هن مـڙهه کي
ڪير ڪيڏاهن وٺي ويندو؟"

مامو ۽ ورالدي ۾ آيو. هن جـو ٻٽ دينالـاٿ
لاهور ۾ هو ۽ ڌنهس شادي ڪري ڪراچيءَ ۾ رهندي
هئي. هن چيو "دينالاٿ جو خط آيو آهي. لاهـور ۾
ته ٻاهه ٻئي ٻري. هو شايد لاهور مان اکري چڪو
هوندو. لـکيو اٿس تـه توهين سـب ٻـه حيدرآباد مان
اکرو. هتان اکري ته وڃون، ۾ ڪٿي وڃي ڌڪا
کاٿون؟ تنهن کان ته ڪري هتي ٿي ٻاڻ کي گهوگهو
ڏجي!"

مان چا چوان؟ ٻنهي جي سوالن جو جواب مون
وٽ ته هئو ٿي ڪين.

اسان گهر جي نوڪرن کـي ٻڌايو ٿي ڪين ته

ڪڏهن ٿا وڃون؟ محمد ڏوڙي هميشه، جيان ڏوٽل
ڪپڙا اڇي ڏنا پر اسان ڪيس ميرا ڪپڙا ڏنا ٿي ڪڻن.
چيو سيندس ته ”آزلوار ڏينهن اڇي ڪٽي وڃج.“ هو
اهڙو شريف هو جو گهٽو ڳالهائيندو نه ئي ڪين هو.
”چڱو اما“ چئي هليو ويو. اٿو پنهنجي واري رشيده
آئي، ”اٺي توهان ڪڏهن ٿا وڃو؟ وڃو، ٽرو هتان
نه. اسان لاءِ ڪو سڪ ٿئي! هي پنهنگهو نه مان
ڪٽندپساڻو. چٽو ته هيٺر ئي ڪٽائي وڃان ته ته ڪو
ست ڦاريو اڇي ڪٽندو......“ اهڙيءَ ماٺيءَ ڪي جيئن
شڪ نه پوي، تڏهن ڪري اميءَ کيس ست سير ڪٽڪ
۽ ۽ سير جوڙ پنهنجا لاءِ ڏني. هوءَ ويٺي نه چيائين،
”پنج ئي آگريون ڪي ابابر آهن؟ هوڏانهن محمد
ڏس ۽ هيڏانهن هيءَ رشيده ڏس!“

ڪجهه واري لطيفا ته اسان جي اما هئي. هن ڪي
گهرائي اميءَ سندس لڏهن لاءِ پراٽي هٿ جي مشين
ڏني. ”اما! پيو ڇا لي دل ائيٽي؟ هيءَ گهڙامڻجي
ڪپهٽي؟ ٽوڪي اواز جي ڪٽ لي سمهڻ جو شوق آهي
نه؟ هيءَ ورالهي واري ڪٽ چادر سوڏي ڪٽي وڃ.“

لطيفا روئڻ لڳي، ”ديوان! سدا جيئو! هي
ڪٿون ۽ چادرون آءٌ ڪاڏي ڪريان؟ توهان آهيو نه،
اگڻ پنا سولهن. هي واڙا ۽ وٽاڻ اوهان ڪانهوه پيندڪ،
ٿي پولدا...... سڄ پهٽي واڪا ڪندي...... آسر جو

اُٿي آءٌ "اَبا! ڪير وتو!" ڪنهن کي پڪاريندي ٻڌس؟ مٿا هندستاني اڇي لٽا آهن. پر انهن مان اسان کي ڪهڙو ساهُ سواءِ ايندو؟ اهي ٿيا اوپرا ...... اسان جون لنهون ڏيئون اوهان کان نه پڙدو ڪندئون ٿي ڪئن هيون ...... هاڻي انهن کي نه ملندو چئن ديوارن جو قيد ......"

باب چوٿون

بابا چيو ته اڄ رات جو لاري ايندي. سڀري وڃو. اس هڪ پيٽي، هڪ باسڻن جي ڳوٿڙ ۽ هڪ بسترو ڪٽيو آهي ٻيو ڪجهه نه ـــ! مون ڪيترائون رانيون گــڏ ڪيون هيون، داڻن سان مڙهيل مس-ڪيڙي ۽ وڇڻي، سون پٽسن جون پڙيون، حشوءَ وارئون ساليڊل کوڏئون ...... پلا ڇا ڪٽان ۽ ڇا رکان؟ امي ٻنهڊڇن پيٽين مان سڀ رڇون وئون، ڪنجهي جون ٿالهيون ۽ گنج پيٽي ڪيڏي ۽ وري موٽائي رکي! ليمٽ هڪ وڏي پيٽي پرپاٽين. پــر بابا آيو نه اڇي کاوڙيو. "ڇــري آهين، سٽين آهين؟ هيڏي پيٽي رات جو کٽـندو ڪير؟" ڪيترو نــي سامان ڪڍي واپس رکيو پيو.

مٿن اولاد هئي، جو ئي اسين ميرپورخاص ۾ پهتاسين.
بابا جو پٽيوالو ڪٽومل آيل هو. ان ئي رات جو ٽرين
جي ان ڏٻي ۾، جو اسٽيشن ڪان ٻري ڀهاريو ويو هو،
اسين چڙهي ويٺاسين. ڏٻي ۾ سڀ زالون ۽ ڇوڪريون
هيون. اندرين هٿ ايتيءَ ۾ هڪ ٻئي کي ڏٺوسين.
۽ سڃاتوسين. اميءَ جون سوٽيون ٻارن سوڌيون هيون.

صبح جو ڇهين بجي اهو گاڏو ٽرين سان لڳو.
اڃا گاڏي ٿورو ئي هلي نه ڌوڏو ڏيئي بيهي وئي!
پوءِ ٿيل دروازو زور سان کولي ۽ چار مسلم آفيسر
چڙهي آيا! هڪ ڇٽي هڪل سان چيو ”ٻاهر سان ڇا
ڇا ڪنيو اٿو؟ اجليءَ جو سامان يا ڪا مٺين ڪٺي لٽا
سگهو، اهي شيون سنڌ کان ٻاهر نه وٺيون.“

اميءَ جي سوٽ هيٺيءَ ڇت جو پڪو ڪنيو هو.
وڏو پوليس باتروم ۾ رکيو هٿائين ۽ پڪن مٿان پاڻ
چڙهي ويٺي هئي. بس، اهو ڏسي هنن اسان جو
سڄو سامان لاٿو ۽ سڀ کڻي ويا! هاڻي اسان کي صرف
پت لي هڪ وڳو پيل هو.

ڪوڪراپار اسٽيشن آئي ته ٽرين ۾ چڙهيل نعرا
هنيا ”ڀارت ماتا کي جئه!“ اسٽيشن تي کير، پڪوڙا ۽
پوئنڇا مفت پئي ورهايائون.

اسان جي من جي حالت عجيب هئي. اسان کي
نه خوشي هئي نه غم. آئنده جي ڪا خبر نه هئي

صرف ماضيءَ جا پڙاڏا ساڻهون هئا ......

جوڌپور ۾ ويٽنگ روم ۾ ترسياسين. منهنجي پنيءَ ۽ هيمي جي مڙس رامچند ئي سڀني زالن ۽ ٻارن کي سنڀالڻ ۽ رهائڻ جو ڪم ڪيل هو .... اسان کي ويٽنگ روم ۾ ڇڏي اهي چاهه جو بندوبست ڪرڻ لاءِ هليا ويا.

ٻارهين. اڄي صبوح جو ٽانگن ۾ چڙهي اسين هڪ بنگلي ۾ پهتاسين. سڀني ڪٽنبن کي هڪ هڪ ڪمرو مليو. ڪل ١٢ ڪٽنب هئاسين جنهن ۾ ١٢ زالون، ٨ مرد، ١٥ ڇوڪريون ۽ باقي ٻار هئا. سڀني ڪنهن نه ڪنهن طرح مٽي مائٽيءَ دوارا پاڻ ۾ ڳنڍيل هئاسين.

رات جو هڪ ٻهراڙي وچون نڪتو. سمهيا هئاسين سڀ پٽ تي، سو به استري ڪالسواءِ، سو باقي رات اسان وڏن ته جاڳندي گذاري. ٻلا لعنت اچي به ڪٿان؟ مون کي نه ڏايي ٻک هئي. پيٽ ۾ ڪڙ ڪڙ پئي ٿي.

صبوح جو جوڌپور جي اسٽيشن تي رفوجين کي پوڙهاون پتانا ڏنا هئائون. منجهند جو ٻاڙي ۾ رهندڙ هڪ راجستانيءَ، ٻارن لاءِ مانيون ۽ ڪدوءَ جي ڀڄي ٻاجي موڪلي هئي ۽ رات جو ڪٿان چانور هٿ ڪري ڪنهن کچڙي رڌي سڀني کي ٿـ، ٿـ،

ڪيو ٻُڌن ڏٺيون هيون، پر ان مان سڄي ڏينهن جي ٿڪ ڪيئن لهندي؟

آهستي آهستي تڪليفن سان سڃاڻپ وڌندي وئي. اسان ۾ هڪ سنڌي هئي جا ڏاڍي ٺڪي هئي. شادي ڪيل هئي، پر سائيڪل هلائيندي هئي. هوءَ سائيڪل تي چڙهي شهر ۾ وڃي سوداڙي ڪٺون ڪٽائي آئي ۽ سينڌ و ٻاڌو ۽ وٺي آئي. جيڪي ڪٽنب هڪ ٻئي ۾ گهٽو هريل هئا تن ڪاڏي جو گڏيل بند و بست ڪيو. انهن ٻنگلي ۾ ڇهه رلڊا ٺهي ويا! ڏينهن جو هڪ هڪ ڪرٽي پولدي هئي؛ اسان مان گهٽين ڪي رڌڻ اينڌو ئي ڪين هو، ڇاڪاڻ ته، حيدرآباد ۾ گهٽي ڀاڳي سيٺي وٽ نوڪريءَ جا پئسا ٿي رڌيندا هئا. پر هتي هڪ ٻئي ڪان سکي گهٽيون ٿي چيزون ڏاهيندا هئاسين ۽ هڪ ٻئي ۾ ڀاڄيءَ جي ڏي ڏيڪ پڻ ڪندا هئاسين.

هميشه جو گهوٽ راميند ۽ چار دفعا سنڌ مان ٿي آيو ۽ اسان لاءِ خاص شيون ۽ وٺندو آيو. ٻاٻا پنهنجيءَ آفيس ۾ اميشيءَ بدلي ڪرائڻ جي ڪوشش ۾ ٿي لڳل هو. ليڊڙا ٻار "ادر گدر ماڊل ٽوڊل" ڪرڻ ۾ مشغول رهندا هئا، ٿورا وڏا ليوٻي راند وڻهي ڪندا هئا، ڇوڪرا ڏهي وڙا پنهنجون گهوٽنيدايون هيون ۽ زالون ٿوم وڃهي ٻاجهريءَ جا ٻيوبا پنهنون

پڙهائيندڙيون هيون ...... انهن ٿي ئي مهڙا لڳهي ويا
۽ اسين اچي امڙيءَ پهتاسين.

باب پنجون

جوڌپور ۾ رهي ميز مزاڪي وارو سمو پورو ٿيو ته وطن جو وڇوڙو شدت سان محسوس ٿيڻ لڳو. هاڻي ٿي خبر پئي ته مارئيءَ جي انهن جي سچي پچي معنيٰ ڪهڙي آهي؟

اسڪول ۾ دادي هري وطني حب تي مضمون لکائيندي هئي ۽ دادي پوپري پاڙهيندي هئي "واڇهاڻي وطن کي جي ساري ڏيان ساهه......" ته مون کي سمجهه ۾ ئي نه ايندو هو ته مارئي وطن کي ايترو ياد ڇو ٿي ڪري؟

هاڻي جڏهن اسڪول جي حاطي اندر وڻ تي چڙهي زيتون پٽڻ واري ڳالهه ياد ايندي هئي ته ڏهن اندر ئي اندر من ۾ ڪنهن جي اوڪ ڇڙڻ لڳندي هئي. سهيلا ٽنومل جيڪا مولڪان هسٽريءَ ۾ وڏيڪ مارڪون ڪٽڻ لاءِ ڇتاڻيٽي ڪندي هئي سا به مولڪي ڏاڍي ياد پوندي هئي ۽ هوءَ مدهدهي ساهيڙي

گلن جا ڪلندي هئي ۽ سندس ڳل ڳاڙها ٿي ويندا هئا، تنهن جي ڳلن جي گلابي رنگ، ڇهڙو رنگ، ۽ مون هٿي اصل ڪين ڏٺو آهي! ڪڏهن ڏک ٿيندو هو ۽ هيترا ڏينهن ٿي ويا آهن سند واري اُها پيلي - لاسي ڪير ڪين ڏني اٿم، اوءِ سهڻي ليـئار ڪين ڪاڏي اٿم، پينگهه ۾ لڏئي ۽ ڇهه سال گذري ويا آهن!

پنهنجي هالن واري پينگهي کي کوهي ۽ اميءَ ۽ مون کي ڏايو ڏک ٿيو هو. اهو آواز "ٻين ٻڪ.... ٻين ٻڪ...." ڪهڙو نه مٺو هو! اصل ڪن ۾ پيا ٽڙڪندا هئا اهو آواز ٻڌڻ لاءِ.

هر روز منهنجي خواب ۾ لاري ايندو هو. ان ڪري صبوح جو اٿڻ سان ٿي مـان ڏاڍي موڳي ٿي ويندي هيس. ڪهڙي نه ٻهوس هئي هـيءَ!

ٻيهي جي "ٻي ڪهان" ٻڌان ۽ چا ڪريان پلا؟ ڪير ملهار ڳائي ۽ مان ڪن ڪيئن ٻند ڪريان؟ ٻهار پاڻ سان هـزارين سگنڌون ڪٺي اچي ۽ مـان اُن کي ڪيئن منهن ڏيان؟ چانـدني رات ۾ آسمان کلي ڏئي ۽ مان ڪيئن روئان؟

سانئي ساٿي زمين، تارن سان ڀـريل آسمان، ٿڌي ٿڌي هـوا .... سڀ ڏسـي ۽ محسوس ڪري منهنجو جـيءُ گهبرائجي ويندو هو؟ پـر ڪنهن کي ٻڌايان هي سڀ ڳالهيون؟ مان وهاڻي ۾ منهن لڪائي

ڇڏيندي هيس ۽ منهنجو ڪنوارو پيار روئي ڏيندو هو.

جڏهن ٻه ڪو ڪچڙو ڪومل سلو
ڇني ڇڏجي، تڏهن ئي منهنجي دل جي جذبات وارو
سلو ڇنو ويو هو.

ظلم ٿيندو آهي ته ڪنهن ظاهر ظهور اسٽول ماڻهو
کي ڦاهي لهرائي ان ڪـي پٽيو آهي. پر مون سان
جيڪو ظلم ٿيو هو ان لاءِ ڪنهن کي ڦاهي لهرايان؟

اسان کان سڀ ڪجهه ڇني الڳ ڪيو ويو هو.
ٻه اُها جاءِ هئي جتي مان ڄائي هئس، ٻه اُهي ٻاڙاوارا
هئا جيڪي مون کي پنهنجا لڳندا هئا، ٻه اُهو اسڪول
هو جتي منهنجون ساهيڙيون هيون، ٻه اُها گهٽي هئي
جتان اچ وڃ ڪندي هيس، ٻه اُهو شهر هو جنهن جي
هر ڪنڊ ۽ رستي کان، مان واقف هيس، ٻه اُها ٻولي
هئي جا سهڄ سڀاويڪ لهولي ۾ ٻين جي ۽ منهنجي
مک مان اُڪرندي هئي......

اُتي هر هڪ چهرو سڃاڻ ۽ هتي سڀ جو سڀ
اڻواقف!

بابا کي ته هر وقت سنڌ جي ياد ايندي هئي.
بابا گشت ڪندو هو ڏايا سو آهي ٿـر ۽ ٻـر، رڻ ۽
جهنگ، ٻـادل ۽ مينهن، ساوڪ ۽ سوڻهن، ڇوڪ ۽
ڇوراها، گهٽيون ۽ رستا، پاڙيون ۽ واهه، ڪـڏون ۽
ڪسيون، ٽڪا ۽ سوڪڙيون، سهڻيون ۽ سهولتون،

ٻاليون ۽ لاليون سڀ ٻيو ياد ڪندو هو. هتي جي ماڻهن جو ورتاءُ ڏسي پنهنجي پاڙاوارن جي پنهنجائي ياد ايندي هيس ته چوندو هو، اهي ڪهڙن لاءِ اسان جي سڌ سماءُ لهندا هوندا؟ ٽپ ٽپ تي پنهنجن ڳوٺاڻن جا ڪلام ۽ ڪافيون ۽ پنهنجن شهرن جا سگهڙ ۽ سڄڻ فهم ساريندو هو. ”اسان وٽ زالن ۾ حجاب ۽ مردن ۾ حجت هئي، انهن وٽ عزت ۽ وڏن وٽ سڪ هئي، غريبن ۾ ايمانداري ۽ شاهوڪارن ۾ غريب پروري ۽ غريب نوازي هئي، شاگردن ۾ مروت ۽ ماسترن وٽ انهن لاءِ محبت هئي، عاشقن وٽ سلام سجدا ۽ سڏيها هئا ۽ معشوقن وٽ حياءُ، حسن ۽ هٻڪار هئي، پڙهيلن وٽ تقريرون ۽ تحريرون، عقل ۽ فهم هو ته اَڻ پڙهيلن وٽ ڪچهريون، قصا ۽ ڪهاڻيون هيون ... ۽ هتي؟

هتي جي ته ڳالهه ئي اور آهي. رستي تان لنگهه ته نه پنهنجي ٻولي ٻڌڻ لاءِ ملي ۽ نه ڪو چهرو سڃاڻ لڳي. اسين هتن لاءِ ڌاريا ۽ هو اسان لاءِ اَجنبي.“ ائين چئي ڏاڍو اداس ٿي ويندو هو.

اَمي پنهنجن ماڻهن کي ياد ڪري چوندي هئي، ”اَئي هوتن مري جهان ڇڏيو آهي، اسين ته جيئري ئي سڀ ڇڏي آياسين! منهنجيءَ سهاڳ، رات واري پيلن پاون جي کٽ ۽ ٻاٻهن جي سنگمرمر جي ميز ته

ان پٺيءَ پر آئي ڄاڻي پاڻ جو منهن ڍڪڻ کان به پيئي سگهان......"

اٿي سنڌ ۾ ته هر گهر ۾ ڪپڙا ڌوئيندو ٿي ڪين هو. هتي هر ڪنهن گهر ۾ ڪم واري مائي ڪپڙا ڌوئيندي هئي. اُن کي به ڪپڙا صابڻ جي پاڻيءَ ۾ پسائي ڏنا هئا، تڏهن به هوءَ ميرا ئي ڪپڙا ڌوئيندي هئي. امي چوندي هئي "ڪپڙا ته ڏس ڄڻ ڳائي جي واس مان نڪتا آهن! محمد جا ڌوٻل ڪپڙا ڪٺي اُٺ ڏهاڙا پاءِ تڏهن به استري ٿيندي ۽ به ميرا لڳندا...

چانور رڌيندي هئي ته چوندي هئي "ڏس گهر جي پاس پيئي اڇي. اٿي ڳاڙهن چانورن جي ڪيٽي، پاڄي، ڏڏ، پاپڙ، ڪيراون، ڏهاڙي رات جو ڪالهيون هيون تڏهن به ٽڪيو نه هو!"

رات جو ڦٽن هيٺان لهي صبوح جو ڳوڏا جهلي هلندي هئي "منهنجو چندس! پنهنجا ڪپڙا ۽ اڱڻ ڇڏي اچي هت ڪمن ۾ قيد ٿيا آهيون. ان چاليهه وڪي رات ٿي ڏسجي ۽ تارن جو جهرمٽ......"

بابا پنهنجي آفيس جي ڪم ۾ مشغول رهي پروموشن لاءِ انتظار ڪري رهيو هو. "بس - هيءَ پروموشن ملي ته رٽائر ڪرڻ بعد جهجهي ٿي ڳرنچيو ٿي ملندي......" پر جڏهن هڪ مرهٽي ڪمس سپرسيڊ ڪيو تڏهن هوءَ ڏاڍو اداس ٿيو. داڍهن ان ڪنهن کي

ڏني؟ مٿان آفيسر آ ـ مرهٽو ۽ ان کان وڏو عهديدار ۽ مرهٽو! بابا سينئر آفيسر هو. منجهس لائقي ۽ هٿي پر سنڌي جو هو......!

هوُ آفيس مان موٽي، کٽ تي ليٽي چپ چاپ ڇت ڏانهن نهاريندو رهندو هو. سچمچ فقط تڏهن ٿيندو هو جڏهن ڪٿان ڪا سنڌي راڳ ـــ جي لڪ پڌاندو هو.

۽ مان سوچيندي هيس، هيءَ ڪهڙي لاچاري آهي؟ نه ڪنهن سان شڪايت ڪري سگهون نه پنهنجي دک جو ڪو تدارڪ ڪري سگهون. اسان جي ڏسندي ڏسندي، اسان جي نظر سامهون ئي اسان جي دنيا لٽجي وئي ۽ اسين ڪجهه ڪري نه سگهياسين! اسان جا پنهنجا اسان کان جدا ڪيا ويا ۽ ڌارين سان سمجهوتا ڪرڻ لاءِ اسان کي مجبور ڪيو ويو!

امبٽيءَ ۾ ”الڊاريءَ“ ۾ هڪ سنڌي ڪانگريسيءَ کي وڏو شاهي بنگلو مليو هو، جنهن جي مسواڙ پاڻ هڪ سؤ رپيا ڀريندو هو. هن سرڪار کي عرضو پيش ڪري وڏڙن کي رهائڻ جو عذر ڏيئي اسان گهٽين ٿي سنڌين کان ٻارهن مهنن جي مسواڙ اڳواٽ وٺي اسان کي ڪمرو ڪمرو ڪري ڏنو هو. ڪل ڪيس سو رهن سؤ ماهوار مسواڙ ملندي هئي. ان کانسواءِ هوُ باغ مان حاصل ڪيل اناريل ۽ پپيتا به وڪڻندو هو ۽

ٻارهن سالن جي ڪٺن سوڙ ۽ مفت ۾ رهندو هو. اُن بنگلي کان انڌيري اسٽيشن ٽائين پنڌ ڪندي اڌ ڪلاڪ لڳندو هو. اهو ٽڪر ڪري صبوح واري ڇهين بجي لوڪل ٽرين پڪڙي مان گرانٽ روڊ تي سنڌ ماڊل اسڪول ۾ پڙهڻ ويندي هيس. جوڌپور ۾ اڳ ۾ ٽي ٽي مهنا بيڪار ويا هئا، ميٽرڪ جي امتحان ۾ باقي ٽي مهنا هئا، ان ڪري مون سچو ڌيان پڙهڻ تي لڳايو.

باب ڇهون

ميٽرڪ پاس ڪري مان ٻاندرا واري نئشنل ڪاليج ۾ داخل ٿيس. ڪاليج ۾ اچڻ سان سنڌ جي ياد ڪجهه ڪجهه ڌانڌلي ٿيڻ لڳي. ڪاليج ۾ هنديءَ جو پروفيسر هو ڀاڪٽر پرڌان. هو ٻاهران صورت ۾ نهايت ڀولو ڀالو لڳندو هو پر ڏاڍيءَ اٽڪل سان شاگردن کان پڇي وٺندو هو ته سندن پيءُ ڪهڙيءَ آفيس ۾ ڪهڙي عهدي تي آهي. جنهنجو پيءُ وڏي آسامي ڏسندو هو تہ ان کي ٽرمينل ۽ پيرلم ۾ ڇهڇهون مارڪون مفت ڏيئي ان کان ڏڪڻا پيو وٺندو هو.

اسان جي گروپ ۾ راهل جو پيءُ جيلر هو، ممتاز جو پيءُ وڪيل، ٻيدا جو پتا ٻرماشيل ۾ آفيسر، روزاريو جو پيءُ انڪم ٽئڪس ڪمشنر ۽ منهنجو پيءُ اسٽور آفيسر .... پوءِ اسين ٻيرڻ انهن ڪرڻون ٿي چئو؟

اسين پري پري ڪار ۽ سائيڪلروز جي ڪيٽن ۾ هليا ويندا هئاسين. ٻيدا ڳائيندي هئي ۽ اسين ٺاڙيون وڄائيندا هئاسين. احمد لطيفا ٻڌائيندو هو ۽ اسين کلندا هئاسين. روزاريو سنڌ وچ ڪيلاڊو هو ۽ اسين جهپ هٽي کائيندا هئاسين ....

ٻيدا ڪاري هئي. ڪن ڪن جي ڪارهن لسي ٿيندي آهي ۽ کي ڪارون ٻر امڪين لڳنديون آهن. ٻيدا اهڙي ڪاري هئي جو انهن لڳندو هو چڻ سندس چهرو ڪوئلن جي ٻور مان ٺهيل هو. اسين کيس "ڪوئل" ڪري سڏيندا هئاسين.

ممتاز جي ڳچي مور جيان هئي. سندس پنبڙيون ٻگهيون ۽ ڪاريون ۽ ڳل مکڻ جي چاٽن جيان هئا، تمام سفيد ۽ تمام لسا. احمد سندس نالو "نورجهان" رکيو هو.

منهنجو چهرو ٺ گورو هو مگر وڙن انهايت پاري هو. ان ڪري منهنجو نالو رکيو هئائون "اگراوس". روزاريو هر روز سنبوسا يا سنڌ وچ وٺي ايندو

ھو ان ڪري ھن کي چوندا ھئاسين ”حاتم طائي“.

اليل ممتاز پنھنجي جنسي ديوانو ھو. ان ڪري اسين سڀ کيس ميان مجنون ڪري سڏيندا ھئاسين.

۽ شالتا؟ ممتاز کي ڏسڻ سان جيڪر اھين چئجي ته ڀڳوان وانڊڪائيءَ وقت وٺي ڏاڍي ڏيان ۽ موھ سان کيس گھڙيو ھو مگر شالتا کي ڏسي اھين محسوس ٿيندو ھو جڻ ھن کي ٺاھڻ وقت ڀڳوان جو موڊ خراب ھو يا شايد کيس ڪو مذاق سجھيو ھو! چپ ٿلھا، ٿيڌي، وار شيدين جھڙا گھنڊيدار .... پر ھوءَ سنھاڳ جي سٽي ھئي. ڳالھائيندي ته تمام ٿورو ھئي. ان ڪري اسان جي ٽوليءَ ۾ ڦلي وڻئي ھئي.

ھڪ ڏينھن روزاني سان گڏ ھيرو ته اسان سان گھڻ ھلي آيو. جيئن صبوح جي ٿڌي مٺي ھير ۾ ٻن سھڻي اٿندو آھي تيئن ھيري کي ڏسي مھنجي ٻن جي ھڪ ھڪ اس ۾ ٽڙڪڻ پيدا ٿي.

ھو اسان جي گروپ ۾ ته چاءِ مھنجيءَ جيون ۾ ئي ھلي آيو!

ھيل تائين غير حاضر ناريءَ جي نظر مھنجو پيڇو ڪندي رھندي ھئي. زکي رکي ھڪ نئين سٽي دل ۾ چڪي مون کي ٽڙڪائيندي رھندي ھئي. ٽوليءَ کي ڏسي مھنجي دل ھنجو خط پاڻ لاءِ آشا کي

ساڻ ڪري اٿي هلندي هئي. دماغ سان عداوت هئڻ سبب مَن اُٿارو ۽ خيال نه ڪندو هو، ته جڏهن ۽ هن کي مهنجو پتو آهي ۽ نه، مون کي هن جو، تڏهن خط لکندو ۽ ڪيئن؟

هيرو قداور ۽ ٺاهوڪو هو. سندس وار ۽ ڏاڙهيا گهاٽا ۽ ڪارا هئا. هن جي حاضريءَ ۾ ڇوڪرن تي ڄڻ ڪو جادو ٿي ويندو هو.

پر مون تي ته سندس غير حاضريءَ جو جادو به هلي ويو هو! هن کي نه ڏسي مان ڏاڍي اُداس ٿي ويندي هيس. منهنجون اکيون اُس هن کي ڳولهينديون ٿي رهنديون هيون.

دل جي اُن لهوليءَ جي احساس ۾ شايد ڪا خوشبوءِ ٿئي ٿي جا سيني تائين پهچي ٿي وڃي. هيرو ته هلي ويو هو ته مان ڏاڍهس ڇڪجي وئي آهيان. ڇڪجي ڇا، منهنجي ته روم روم ڏاڍهس اُٿين ڇڪيل هئي جيئن چقمق ڏانهن لوهه. جا اهڙا نڪرا! هڪ ڏهاڙي مٿي ڳوڙهڻ وقت هن منهنجو هٿ پڪڙيو هو ته منهنجي شرير جي انگ انگ مان مڌر تا پري هڪ لهر لنگهي وئي هئي!

چوندا آهن ته پيار انڌو ٿيندو آهي پر حقيقت ۾ پيار جي نظر ته تمام تيز هوندي آهي! هو پريتم جي هر ڪا چرپر ڏسي سگهندو آهي. صرف اکيون

ٿي ڇو، پيار ڪندڙ جا سڀ حواس تيز ٿي ٿا وڃن.
پريان ٿي آهٽ سڃاڻي، آواز هڪدم جهٽي، هن جي
تڪليف يا خوشي ڀانپي وڃڻ، هن جي دلچسپي يا
بيپرواهي سمجهي وڃڻ.......... پروڙي ڪري اها
هوشياري خود بخود اچي ٿي وڃي.

هڪ دفعي چار پنج ڄڻا گڏجي ڪچهري لاءِ
ويٺا هئاسين. هيرو مون سان گڏ ويٺو. مان پاڻ کي
اهڙي نصيحت واري ٻڌي سمجهان جو ڳالهه ٿي ان،
پڇو! هڪ ئي دفعو هن جو ڪلهو منهنجي ڪلهي سان
لڳو، ويو ڦري ڪٽي وقت هن پڪيٽ جهليل واري
منهنجي همت جي ڪراڙي ٻڪڙي ويئي ڦرس ڪيئا ته،
منهنجي دل جي تمنا وڌي ويئي اٽڪي منهنجي سڄي
وجود کي ٻکي ڇڏيو! مان آس پاس جي ماحول
کان الڳ، ٿي ويس ۽ منهنجو ڪنڌ ڪٽي سندس
ڪلهي تي رکيم.

پر هن مون کي هلڪو ٽهلو ڏئي پري ڪيو.
مان سمجهي ٿي ان، سگهيس ته هن ائين ڇو ڪيو؟

ڪاليج جي ٻنڌڪ لئي اسين ڇوڪريون پاڻ ۾
ٻنڌي ويهون سين. مونيوسين ته پنيان اسان مان هر هڪ
جي جڳهه تي هڪ چٺڪي چنبڙيل ڏٺيسين. ممتاز
جي جڳهه تي "ڪليوپترا"، سندري جي سنبل
تي "مس ٽڪ ٽڪ"، رکمڻي جي ڪرسي واري

چمپل لي "مِٽڻ ڏاڍيا"، منهنجي اوڪدار سينڊل لي "مِني ڊارلنگ" .... اٿين لکيل هو. ٻيا چيو: "هي سڀ رومش لکيون آهن." ممتاز چيو: "ڪير به هجي پر لکڻ واري جا هٿ چمڻ گهرجن. ڪهڙا نه ٺهڪندڙ لقب ڏنا اٿس؟". مون لکي ممتاز جو اهو چوڻ بلڪل ڪين وڻيو. ڇوڪرن مان ڪنهن جو اک ڪٽي ڪنديءَ جيان ورتل هجي يا سنڌس ڪن سهي جيان ڊگها ۽ اڀا هجن ته اسين ٺوروٺي ڪنس طوطو يا سهو سڏيندا آهيون؟ پر ڇوڪرا ڇوڪرين جي جسماني وڏ نه تي ٺٺولي ڪرڻ پنهنجو موروثي حق سمجهندا آهن.

پڪنڪ تان موٽي بس مان لٿاسين ته ساٿيڪي شانتا منهنجي بلڪل ويجهو ايندي چيو، "ڪنڪا! اهي چٺڪيون لکيون ته هيري ۽ چنبڙاڻو نه هن ٿي!" منهنجي من ۾ خيال آيو ته شانتا کي ڌڪ هڻي ڪيان پر پاڻ روڪي ورتم. دل ۾ چيم "هن جي نظر نيڏي آهي ان ڪري ڳالهه نه نيڏي ٿي ٿي ڪري."

ڪرسمس هاليڊيز بعد اسين ڪاليج ۾ وياسين ۽ هميشه جيان هنديءَ جو پيريڊ مس ڪري ٻاهر گهمڻ وياسين. ان ڏينهن ٻيا غزل ڳايو. آلاڻي ڇو مون کي لاري ياد اچڻ لڳو. هوٿن نه غزل ٻڌاندي

مان هڪ عجيب دنيا ۾ کوهجي ويندي آهيان. منهنجون اکيون بند هيون. اوچتو ڪنهن چيو ”هيءَ اچي مينهن ۽ سماڌيءَ ۾ اچي وئي آهي!“

اهو آواز هيري جو ئي هو. مون صاف سڃاتو. ”اڄ هن شانتا جي ڳالهه سچي ڪئي.“ منهنجي دل ۾ چيچاٽ ڪندي بند ٿي وئي!

ٻيا ڳائي رهي هئي —

”چئن سي سو رها ٿا مئن، اوڍي ڪفن مزار ۾
جهان ڀي آ گئي سناٽي وو،
۽ جاڳي ڪس لي پتا پتا ديتا.“

مون انهن ٻئي محسوس ڪيو ته مان هڪ اڏامندڙ پکي آهيان ۽ مون کي اچانڪ گولي هڻي زخمي ڪري هيٺ ڦٽو ڪيو ويو آهي.

پر ان ئي ڏينهن ۾ ئي ان زخم جو سور گم ٿي ويو. الائي ڪيئن؟

هڪ ڏينهن ممتاز اپل کي چيو، ”هڪ ڪم ڪندين؟“ اپل ڪنڌ جهڪائي چيو، ”حڪم ڪر، هيءَ جان به حاضر آهي.“

ممتاز جي منهن تي اچا اچا هنس اڏامڻ لڳا.

هاڻي مان شانتا جي شڪل ڏانهن نه ڏسي سگهندس سپاٽ پري صلاح ڏانهن ئي ڌيان ڏيندي هئس، شانتا مون کي پڙهائيو هو ۽ اپل منهنجي ٻيءَ

جو چيو مجي پڙهڻ ڇڏي حيدرآباد دکن هليو ٿو وڃي. اها ڳالهه هن ممتاز کان لڪائي رکي هئي.

مون ممتاز کي آهستي کن ۽ چيو ته "ممتاز! جيڪي ڪبوتر تنهنجيءَ دل ۾ ڦڙ ڦڙ ڪري اڏي رهيا آهن؛ انهن جا پر ڪپي ڇڏ."

ممتاز ڳالهه نه سمجهي چيو، "اوهين ڏاڍي ظالم آهيو، ڪڏڪا!"

مون چيو، "ڏس ممتاز! تنهنجي صورت ڪيتري پياري آهي ۽ تنهنجو آواز ڪيترو، چانڊوڪيءَ مان ٺهيل جهنجهڻي جهان پيارو پيارو آهي. پر هتي جيڪي ويٺا آهن انهن مان ڪو به تنهنجو شاهجهان ناهي. پڪ ڄاڻج ته سنگمرمر جو تاجمحل نه چاهه، هنن مان ڪو تنهنجي مٿان سڪل گاهه جي جهوپڙي به ڪو نه ٺاهيندو."

انهن لفظن غصو ڏيکاريندي چيو "اڙي اوهين اڄ هيئن روئي ڇو ٿو؟"

"روئي انهيءَ لاءِ ٿو جو تون ممتاز کي پڙهائيندين ته ڪٿي تون اڪيلي ۽ منهنجي گهوٽڪڙن مٿان نظرثاني ڪرڻ لاءِ اڪيليءَ کي الوداع ڪري وڃي رهيو آهين؟" مون چيو.

ممتاز بي اختيار اٿي جو هٿ پڪڙي چيو "ڇا اهو سچ آهي؟ ته پوءِ مون کي به پاڻ سان وٺي هل نه ...."

ڪاليج جي الهڙ جيون ۾ زندگيءَ جي سچائيءَ ڏانهن اسان جو ڌيان ئي ڪٿي ٿو وڃي؟ اهي جي ڪاليج جي ڪاريڊارس ۾ ڪبوترن جي جوڙي جيان ٻٽر ٻٽر لڳائي پيا هڪ ٻئي کي پيار ڪندا آهن سي هڪ ٻئي کان وڇڙي اهڙي هنڌ هليا ويندا آهن جو وري هڪ ٻئي کي سچي زندگيءَ ۾ ڪونه گڏجن!

انيل ممتاز کي ساڻ ڪري ٻدا ڏي هليو ويو ۽ ڪونل جي شادي ٿي وئي، روزاريو کي پنهنجو آسٽريليا وٺي ويو ۽ اسانجي ٽولي هيڏانهن هوڏانهن ٽڙي پکڙي وئي!

باب ستون

بي.اي. پاس ڪري مون اسڪول ۾ ماستري ڪرڻ شروع ڪئي. اسڪول، جتي ٻه زمانا اڳي ٿا پاڻ ۾ ٽڪرن، اُتي ماستريائيون هيون جي ٻا وڌواڻون هيون ٻا اهي جن، جي ڪنهن سبب شادي ٿي نه سگهي هئي. اهي سخت ۽ ڪٺور زندگيءَ سبب چڙ ٿوت ڪهڙا پهاڙ اڀجي بيٺيون هيون. ٻيون هيون لينگريون، جي ٽانڍي ۽ سيلاب واري جيون ڪٽي چڻ لنديون

ھيون، ڇڇول ۽ ڪل ڪل ڪندڙ ...... وهندڙ ۽ ٽپ
ڏيندڙ ...... مست ۽ البيلا ھيون.

ماسترياڻيون سست ۽ موڳيون ۽ هر روز ساڳي
جهون ڪائيندڙ ۽ ڇوڪريون ٽپندي ڪڏندي ڇلانگ
ماري وڏيون ٿيندڙ!

هتي ڪي ڇوڪريون اهڙيون چست هونديون
آهن جو سندن انگ انگ مان زندگي ڦاٽ کائي ٻاهر
نڪرڻ چاهيندي آهي، ڪي هلنديون آهن ته سارو
جهان ساڻن جهومندو هلندو آهي، ڪي کلنديون
آهن ته ساري فضا ۾ مڌرتا ڦهلجي ويندي آهي،
ڪي ڳالهائينديون آهن ته چار ئي ڏسائون گونجڻ
لڳنديون آهن ۽ ڪي روئنديون آهن ته سڄي
ڪائنات اداس ٿي ويندي آهي.

انهن مان ڪي گوريون آهن ته ڪي ڪاريون،
ڪن جو چهرو گول آهي ته ڪن جو ٻيضي جهڙو، ڪي
سنهيون آهن ته ڪي ٿلهيون، ڪي ڊگهيون آهن ته
ڪي ٺندريون، پر سندن عمر جي اوسطا اهڙي آهي
جو سڀ جو سڀ ڪنهن انوکي ۾ دل ۾
سڪ جاڳائي ٿي وٺنديون آهن. دادي مور ڪين
پڪاريندي هئي "اڙيون!" ...... ۽ دادي ديوي
هٿ ۾ لڪڙي کڻندي ۽ ڪين اٿئو ڪلا ٿيندي هئي
جو ڇوڪرين سندس نالو ئي ڪٺي رکيو هو "ڪلٺي".

پر هوءَ مس شهاڻي هئي نه؟ خبر ناهي ڇو؟ هوءَ ڇوڪرين جي ڪل خوشي سهي ڪانه سگهندي هئي. ڪا ٻيڻگر اچا آزاد ميدان وانگر اندوار ڪري نه. هوءَ ٻچڙو ٻڌجي سندس آزادي کسي وٺندي هئي. ڪا ٻڪيءَ جهان ٻـر ڦڙڪائي نه. هيءَ ڪٽنڊي ڪٽي سندس ٻـر ني ڪهي ڇڏيندي هئي! اچا ڪنهن مڪمت ۽ آزاد ٺهڪ ڏانو ناهي، شهاڻيءَ هنجي ماءُ کي ڇني لکي ناهي! اها ماستريائي نائين درجي جي ڪلاس ٽيچر هئي. شاگردياڻيون مس شهاڻيءَ کي "جهلر" ڪري سڏينديون هيون.

ٻهرين نه مان شاگردياڻين جي زنده وهنوار ڪري سندن پاسو ڪٽڻ لڳيس پر ٻوءِ ٻيٽل ٿلاءَ جيان جيون گذاريندڙ ماستريائين اڳيان منهنجي دال نه ڳري. منهنجيءَ چاڻ جو دائرو وڌائڻ ٻدران هنن منهنجيءَ هلت جي ڇوڏاري لوڙها ڏيئي ڇڏيا. "ڏس! هن منهنجيءَ سکيلڌيءَ ماسٽر جا اعمال! ڏهين درجي ۾ پڙهندڙ ارجن کي لکيو اٿس خط. اچا ڏيس ڀشي!" منهنجي ڪلاس ۾ هوءَ راجو ڏس! اسڪرٽ ڪهڙي لنبي پاتي اٿس؟ تو ڇهو اٿس چا نه گوڏي ڪان مٿي منهنجين ٽنگن جو نماءُ ڪري؟" ٻڌي مان نه هاڻي گولکي ٿي پيس.

باب اٺون

اسان جي پرنسپال کي ٻالڪن جو ڏاڍو شوق هو. اسڪول ۾ ٻالڪ منڊلي اڀا ٿيل هئي جنهنجو انچارج هو ماستر ڄيٺمل. مون کي اِ، لديي ڪان ٿي ٻالڪ وڻندا هئا سو ڇوڪرن جي ولڳه جي چارج مون کي ڏنائون. هاڻي ٻالڪن ۾ ڇوڪريون ۽ ڇوڪرا ٻئي پارٽ ڪٺندا هئا ته ٻالڪن ۾ چڱي جان اچي وئي.

ماستر ڄيٺمل ڏاڍو محنتي هو. شاگردن لاءِ سندس هڏ ڪرڪندو هو. موڪل ڪان پوءِ هو ساڻن گڏ ولهي ڪم ڪندو هو ۽ شاگرد به کيس ڏاڍو پيار ڪندا هئا.

ڇوڪرين جو سيڪشن پهرين ماڙي تي ۽ ڇوڪرن جو ٻئي ماڙي تي هو. اسين ٻالڪن جي ريهرسل ٽئين ماڙي تي سائنس هال ۾ ڪندا هئاسين. پهرين ته ڄيٺمل مونکي عزت ڏيندو هو ۽ ڪم ڪرڻ لاءِ اتساهت ڪندو هو. پر پوءِ هن مون کي پنهنجو منشي بڻائي ڇڏيو. ٻالڪ جون ڪارروايون ڪاپيون ڪڍڻيون هجن ته مان ٿي لکان، ريهرسلس لاءِ ڪلاڪن جا ڪلاڪ مان ٿي ويهان، پٽيوالو وٺي

هار ۽ مان خريد ڪري اچان ته، انهن ۾ ڪم ايندڙ سامگريءَ جو بندوبست ۽ مان ئي ڪريان. پاڻ صرف فون ڪري هگوراڻيءَ ڪان ڪرسيون ٻا موٽائيءَ ڪان مانيءَ کارائڻ جو بندوبست ڪندو هو ۽ پوءِ ۽ اچي چوندو هو ”آرڊر ڏيئي آيو آهيان........... تنهنجو ڪم ڪري آيو آهيان ....“

مون ڏٺو ته جڏهن به پرنسيپال چوندو هو ته ”اڄ دادي گدڪا ۽ لسٽيج ڏان ٻه اڪر چوي“ ته جهمٽمل ڀالو ڀٽائي مون کي پاڻ ڏانهن ڪان رلٽي چڙيندو هو! ”لسٽيج لي انٽرويون ڪرسيون ا ٽيون ئهن.“

ٻا چوندو هو ”ماسٽرن بدران شاگردن کي ڳالهائڻ جو وجهه ڏيڻ گهرجي“ .... ”ايترا گهٽا چٽا ڳالهائيندا ته وقت ڪٿي پوندو ....“

انهن منهنجي اڳيان وڌڻ ۾ ٻا مشهوري حاصل ڪرڻ ۾ هو رالڪون وجهندو رهندو هو.

شاگرديائين وٽان ٻا پرنسپال وٽان موڪلي داد ملندو هو ٻا اسڪول جي مٽڪزن ۾ منهنجو فوٽو پوندو هو ته جهمٽمل ڪان ابا ڳالهه ۽ برداشت نه ٿيندي هئي.

مون پڙهيو هو ته مرد ۾ جڏهن زنانا گڻ موجود هوندا آهن ته هو غير رواجي انسان بڻجي پوندو آهي.

منجهس ناريءَ جو گڻ شرڌا ۽ وشواس گهٽي ماترا ۾ اچي وڃي ٿو. هوءَ ڀڳت ٿي پوندو آهي. ڪيس ڌيرج رکي ڪجهه. سکڻ جو ڏانءُ اچي ٿو. هوءَ سنئو درزي ٿيا راڏائوءُ اٿجي ويندو آهي ۽ جي ٻاولا جي ليزي ملي وڃيس ٿو شاعر ٿي پوندو آهي. پر اها خبر ٿي ڪين هيم ته زالاو اوگڻ - حسد حاصل ڪري مرد سمجهه ۽ سالم ٻڌيءَ کي طلاق ڏيئي ڇڏيندو آهي!

حسد جي حوالي ٿجي، جهنمل کي اهڙيون انديڙيون انديڙيون چالاڪيون ڪندو هو جو مون کي مَن ٿي مَن اندر مٿس کل پيئي ايندي هئي. هو سمجهندو هو ته مان ڪجهه سمجهان ٿي ڪين ٿي، پر هنجي وهنوار پڌيان جيڪا معنيٰ هوندي هئي سا جهٽ پرکي وٺندي هيس.

ٻين مردن جيان جهنمل به پاڻ کي مون زال کان مٿي سمجهندو هو. منهنجيءَ صلاح موجب ڪم ضرور ڪندو هو پر ڪڏهن به ڪونه مڃيندو هو ته ائين ڪرڻ لاءِ مون ٿي کيس چيو هو. هميشه پنهنجي ڪنهن دوست جو نالو وٺي چوندو هو ته هن چيو هو ته هيئن ڪر ته........

ڪڏهن ڪڏهن ٻين جي سامهون ٻڌا سبب مون سان وڙهندو هو. مون جاچيو هو ته ائين ڪري هوءَ ڏيکارڻ ٿو چاهي ته مان سندس زيردست آهيان پيا

ڪلاس هيٺ پيو آهيان. دل ۾ ايندو هوم ته مان ٻه ڪيس ڌريت ٻڌائي ڇڏيان پر اميءَ ڪــي چوندو پئو هئم ته ڪنهن به مرد کي پنهنجي ايمان هيٺ ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪجي، نه ته نه. هُوءُ دشمن ٿي پوندو آهي ۽ ڌاريءَ مرد جي دشمني معنيٰ پنهنجي زناني اخلاق لي ڇوٽ. ڇاڪاڻ ته مرد اهو ٿي هٿيار استعمال ڪري زال کان وير وٺندو آهي.

اسڪول ۾ پاڙهڻ، ڪاپيون جاچڻ ۽ رپــورٽ اوڪس پرڻ کان پوءِ لانڪ منڊايءَ جو ڪم ڪرڻ ڪري مون کي گهٽي دير ٿــي ويندي هئي ۽ ڪڏهن ڪڏهن ته صبوح جي اڪيل شام جو ٿي گهر پهچندي هيس. ان لي امي ڏاڍو ڪاوڙجي هئي. پر مون کي ڪم ڪرڻ جو شوق هو. چست ڦڙت رهڻ منهنجي سڀاءَ ۾ شامل ٿي ويو هو.

باب ڏاڏون

هوا ۾ ڪي افواهه ڦهلجندا پئي. اسڪول ۾ ٻه چمڪوڙون شروع ٿــيي ويئون هيون. ماسترن مان ڪي منهنجو ناول جهيٽل سان ڪنديي هڪ خاص انداز سان مشڪندا هئا. مونکي ڏک ٿيندو هو ته منهنجي

ساهيڙي گلي چوندي هئي، ”ڀائي، ڀل ڀيا چون ته دنيا وڏي ۽ وڪري ٿي وئي آهي پر انسان ته ـــ اهو ئي آهي نه؟ ۽ خاص ڪري هندستاني ماڻهو ته اڃا به انڌيرو ۽ سوڙهيءَ دل وارو آهي.

ٿورن ڏينهن بعد مرهٽي پاڙهيندڙ مسز ٽنيجا اچي چيو، ”گنگا! تنهنجو خير ڪواهي. جهمٽمل جي زال ساوتريءَ ڪجهه پتو آهي. هاڻي ته هوءَ تنهنجا چندا اچي پٽيندي.“

گلي، مان ۽ مسز ڀائيا ٽيئي ساهيڙيون هيوسين. مسز ڀائيا جو گهوٽ به تمام سمجهو ۽ سياڻو هو. گهڻو ڪري اسين ڀائيا جي گهر ئي گڏجنديون هيوسين ۽ اتي ئي منجهيل سٽ سلجهائينديون هيوسين. گليءَ چيو، ”ڀائي، اسان جو سماجڪ ڍانچو ئي اهڙو آهي. زال مرد جي صحتمند دوستي ڪير به هضم ڪري نه سگهندو آهي.“

مسز ڀائيا به چيو، ”عام ماڻهو انهن تي الزام ڪيندا آهن. تون زال ۽ هو مرد، گڏجي ٿا ڪم ڪريو ۽ اٿو ويهو ته ...... هنن حالتن هيٺ جي جهمٽمل جي زال جهان ديده هجي ها ته تون اچي سگهين ها پر ....“

پر ساوتري ته مون ڪڏهن ڏٺي به ڪين هئي. هڪ ڀيري قصو ائين اچي اٿيو جو راجستان جي هڪ

اُڻيءَ ڪار کي اسانجي شاگردياڻين کي ڪي اسٽچس سيکارڻا هئا. اهو اُڻيءَ ڪار جهمٽمل جي گهر ڀرسان ئي ڪٽي اچي لٿو هو. جهمٽمل اڳو پوءِ اسان کي ماليءَ لاءِ چئي ڊاس جي رهوسل ٻنهجي گهر ۾ ئي رکائي.

ماليءَ لئي ساولڙيءَ ٻنهي جا ٽڪوڙا سيئل مڇي ۽ ٻارڙال ۾ رڌل گوشت تيار ڪيو هو ۽ ٻيڙ ٻڌائن جي ٻاجهيءَ ۾ جهوڄو ڪارو ٻاٽي وجهي ان کي ٻي جسو ٻڌائي ڇڏيو هـــو. مـــان سمجهي ويس ته جهمٽوءَ (اسان کمس اهو لالو ڏاو هو) ساولڙيءَ کـــي ٻڌايو آهي ته مان ويندو آهيان. ڪهڙي اـــء زال ٻنهجي سامهون ٻيءَ زال جو ڪٺل اهڙو سوکيم حملو ۽ آدرشيہ جنگہ هڪدم ٻالهي ويندي آهي.

مان گهر وڃڻ لاءِ اُٿيس ته جهمٽمل مون کي ٻس ڏائين اُبرائڻ لاءِ اُٿيو. ساولڙيءَ ڏانهنس اهڙي ڪرڙي نگاهہ اُڇلي جو هوءَ چائنٽ اندر ئي روڪجي ٻيهي رهيو، در کان ٻاهر نڪتو ئي ڪين!

جهمٽوءَ جي اهڙي حالت ڏسي مان من ئي من ۾ مٿس قياس کائڻ لڳس. قياس ته مون کي ساولڙيءَ لئي ٻہ اچي رهيو هو. جنهن زال ۾ شڪ عـــرق جي روپ ۾ موجود هجي، ان جي دل ۾ خوشي اچي ئي ڪيئن ٿي سگهي؟ ۽ جهمٽوءَ؟ گهـر ۾ هوءَ ڪولو هو ۽ ساولڙي ٻلي. شايد ان ڪري ئي هوءَ ٻاهر شينهن جي

ڪُل اوڀي ڳرجڻ جي ڪوشش ڪندو هو.

مگر...... هين ڀڄڻي ۾ منهنجو وڃڻي ٿي ڇا؟ موڪلي ته هاڻ هالت ٿي سوچيو هو. سماج ۾ رهندڙ انسان ۾ سو ته ڪنواري ڇوڪري، ڪيتري دير تائين آواهن جو مرڪز ٿيڻ رهي سگهندي؟ جيستائين موڪلي ڪنهن آفيس ۾ نوڪري ملي تيستائين مون ناٽڪ - منڊلي ۾ ڪان استعفا ڏيڻي پئجي. موڪلي اڄ صبح جو سوڙ اڇي شروع ٿيو آهي. شايد ماستري ته ڇڏڻي پوي" پڇي موڻ پنهنجي جند ڇڏائي.

باب ڏهون

مسٽر ڀاٽيا جي منڊ ساڻ موڪلي جلد ئي ٿي ڏاڍو. ڪئي. جي آفيس ۾ نوڪري ملي ويئي. انسان الڏيري ڇڏي هاڻ مهم اسٽيشن ڀرسان ٿي جاء ورتي هئي. گهر مان نڪرڻ وقت گهڙيال، اسٽيشن جي گهڙيال، آفيس ۾ گهڙيال، انهن هاڻ ڪاڪن جي نظر لڳائڻ ۾ ٿي ڏينهن گذري ويندو هو. ڀيڻ ڪلي پهرين ۾ ٿي رهندي هئي ۽ اسالجي ساهيڙيون ڀيڻن جو ليڪن هلندي آئي هئي. ڪلي ۾ ڪان غمر ۾

ساڳيون، مگر سياه ۽ هڪ ٻئي جي اُبتڙ هيون ليکن.
گليءَ کي مٺاس جو شوق هو ۽ ٻر مان حساب ۾ جهڙو
آلو اوڙ. گلي تمام ٿورو ڳالهائيندي هئي ۽ مان تمام
گهڻي جاچ ڪندي هيس. ٻارڪ ڳالهين کي ڏسڻ ۽
ٻرکڻ، منهنجو هڪ خفت هو. گليءَ کي سدا ڪپڙا ۽ مڃ
شين پائڻ جو شوق هو. ساڻي رنگ جي سازهيءَ
هيٺان منهنجو اُچو ٻيڻي ڪوٽ ڏسي هوءَ چوندي
هئي "تهنجو، ٻيو ا. ا. مرهٽياڻين کان هيءَ اي ٻيلگي
عادت نہ سکينءَ!" گليءَ شادي لا، ڪئي هئي.
هڪ هندو سندس ماڻٽي چري هئي جن ٻهراڻ ڏهہ
هزار گهريا هئا، ٻر شاديءَ کان چار ٻنج ڏينهن اڳ
هنن ٻندرهن هزار گهريا. "اسان کي ٻئي هندان واهہ
ٿا ملن ٻر توهان سان رعايت ڪري ٻندرهن ٿا گهرون.
ڏيڻ لاءِ تيار هجو تہ واهہ ا. ا. ماڻٽي ٽٽي سمجهجو."
۽ گليءَ ماڻٽن دواران اِنڪار ڪرائي ڇڏيو! دل تہ
منهنجي اِ ٿيندي هئي تہ مان اِ اهڙو ٽي ڪو جواب
ڏيان رشتو ڪٽي ڇڏٽن کي، ٻر ا، مان گليءَ جهڙي
ٻردٻار هيس ۽ ا، منهنجا ماڻت هنجي ماڻٽن جهڙا
مادرن خيال جا هئا. امي تہ روز ٻرارٿنا ڪندي
هئي "ٻياٽي وڃي ٻنهنجو گهر وسائي تہ مان گنگا-
اِشنان ڪريان." ٻاٻا اِ هوشيار ڇوڪرو ٻڌي ان جي
ٻڇا ڳاڇا ڪرڻ ۾ لڳي ويندو هو.

ٻاٻا مون کي ڏاڍو پيارو لڳندو هو. هن جي مرضي ۽ هئي ته مان نوڪري ڪريان پر مون ضد ٻڌي ماستري ڪرڻ شروع ڪئي هئي. ماستري ۾ ڇوڪرين سان ته ڪنديون هيون ان ڪري ٻاٻا مون جي ورتو هو. پر آفيس ۾ منهنجو نوڪري ڪرڻ ٻاٻا کي اصل ڪين وڻيو. جڏهن هوندي به هن ۾ ڳالهه کي سمجهڻ ۽ اڳلي جي لفظ لفظ کي مان ڏاڻ جي قوت موجود هئي ان ڪري مون کي گهڻي ڏکيائي ڪين ٿي. امي ته بس هاڻي اکيون ٻوڙي ٻاٻا جي چوڻ پٺيان ئي هلندي هئي. منهنجي لاءِ ڇا چڱو آهي ۽ ڇا برو، اهڙو سوچڻ جو ڪم ٻاٻا تي رکي ڇڏيو هو.

اسڪول کان آفيس جي دنيا ٿوري گهڻي ويڪري هئي. ڪڏهن سان ڪڏهن ۾ وڃي ڇالهه پيءُ تڏهن ڪا غير رواجي ڳالهه ڪين لڳندي هئي. جڏهن به مان ڪمر جي سڙيل ڏڌ کي به ڦوڪون ڏيئي هلندي هيس.

آفيس ۾ هڪ سنڌي لڇوءِ االي اڪائونٽنٽ هو. هو مون سان ڳالهائڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪندو هو. پر مان ٽاڻيندي رهندي هيس. ڏهري ڏهري مون هن جي ”هلو“ جو جواب مشڪل سان ڏيڻ شروع ڪيو. پوءِ هو منهنجي ڪرسيءَ وٽ ڪڏهن ڪڏهن هلي ايندو هو. انهن ئي اسان جي واقفيت وڌندي

ويٺي هئي.

هاڻي اسين هر روز ڇٽين ٻجي گڏ چانهه پيئڻ ويندا هئاسين. ننڍو ڇوڪرو هو ته مون کي آکاڻي ٻڌاءِ. مون کيس سهڻيءَ ۽ سسئيءَ جون آکاڻيون ٻڌايون. هو چوندو هو ته "آکاڻي ٻڌائيندي تون وچ وچ ۾ کلهن ٿي. اها ڳل ٻڌي منهنجو ٽڪ ٿي لهي ٿو وڃي."

هڪ ڏينهن بابا منهنجي آفيس ۾ آيو. هن کي ڇاتون ته ڪشتين ۾ آهي ته هو اليءِ هلي آيو. هن ننڍڙي سان مون کي کلندو ڳالهائيندو ڏٺو. پر ان وقت مون کان صرف ڇڪ ٿي صحيح وجهارائي هو هليو ويو. شام جو گهر پهچڻ تي هن مون کي ٻالڪنيءَ ۾ وهاري پڇيو، "هيءُ ننڍو ڪير آهي؟"

"اڪائونٽنٽ آهي."

"پر اڪيهه ڪهڙي اٿس؟"

"ڇٽاٽي."

"توکي پسند اچي ٿو؟"

مون ڪجهه به ڪين چيو.

"گهر ڪٿي اٿس؟"

"شايد ملتان ۾."

"ملتان ۾ به ڪٿي؟"

"اها ته مون کي خبر ڪانهي."

پر بابا خبر ڪڍي آئي ورتي. هن مون کان

پڇي پڪ ڪئي ۽ پوءِ منهنجو مڱڻو ڪري ڇڏيائين.

مان خوش هيس. ڀلا مون کي ڇو ڪپندو آ، ڇا هو؟ لڇو ناريءَ جهڙو سهڻو يا هيري جهڙو چالاڪ آ، هو. هوُ هڪ سڌو سادو ماڻهو هو ۽ مون کي اها ئي ڳالهه پسند هئي.

شادي ٿي وئي آ. مون کي ائين لڳو ڄڻ ناريءَ کي اڳئين جنم ۾ ۽ هيري کي خواب ۾ ڏٺو هئم. سواهري ڏينهن ۽ چانڊوڻيءَ جي راتين ۾ مون کي اڳيون ڳالهيون صفا وسرڻ لڳيون. لڇوُ مون لي ڏاڍو مهربان هو.

باب يارهون

لڇوُ منهنجن اکين ۾ اهاريندو هو ته هنجي اهار منهنجيءَ دل جي اندرئين تهه تائين هلي ويندي هئي. اها اهار الي هڪ اوهي ڪڌ ڪري ڇڏيندي هئي. جڏهن هوُ پيار مان پنهنجا چپ منهنجن ڪنن ۽ ڳلن جي ويجهو آڻيندو هو ته اها ڪڌ اَمڀرت سان ڀرجي ويندي هئي ۽ مان ڳيتون ڏيئي امڀرت جا پيڪ پيئندي هيس.

مان کيس چوندي هيس، "تون مون کان پري نه ٿيءُ. تون هڪ مدت پري ٿو ٿين ته منهنجين اکين اڳيان اوندهه اچي ٿي وڃي."

هو چوندو هو "تون ته مونکي اڃا چنڊ. توکي ته ٿو ڏسان ته منهنجي دنيا ئي ابهي ٿي وڃي."

مان جواب ۾ چوندي هيس، "مان ته تو ۾ سڀئي جي سڀئي سمائجي ويئي آهيان، پوءِ چنڊ جو سوال ئي ڪٿان ٿو اچي سگهي؟"

۽ هو چوندو هو "مان به ته ائين ٿيو ٿو چوان نه؟ تون منهنجي من ۾ هلي ويئي آهين نه. پوءِ پري ٿيندس ئي ڪيئن؟"

اسان جو پهريون جهيڙو ڪڏهن ٿيو، جڏهن مون ليلا جي ماءُ کي پنهنجو پگهار ڪين ڏنو. هن پٽ کي دانهن ڏني. ليلا مون کي چيو ۽ مون جواب ڏنو ته "پٽ جو ڪٿيو ۽ ننهن جو اڏو. بس انهن تي ئي سندس حق آهي. ننهن جو پگهار سس کٽي، اهو رواج ڪٿان جو آهي؟

ليلا چيو، "جڏهن گهر جو پاڙي آهين تڏهن پنهنجي ڪمائي گهر کي ڏيڻ ۾ توکي اعتراض ڇو هئڻ کپي؟"

"جي ائين آهي ته پوءِ منهنجي پيءُ کان ڏاج ۾ جام ڇو گهريو؟ جي ننهن ڏيڻ اڏار آهن ته پوءِ ننهن

ڪان طلب چاڄي؟" چي: گهوڙو ته در تي بيٺو آهي" پر هاڻي تون، گهوڙو پنهنجو چارو پاڻي پاڻ خود تو همت ڪري!

ليڪن ڪجهه ڪچهري ڪري پر ڪيس پنهنجي دليل اثر ڪرڻ واري ڳالهه ڪين ورتي. هن حڪم ڏيڻ واري انداز ۾ چيو، "تون پوءِ نوڪري ڇڏي ڏي. گهر ۾ ويهي پاڻ ملاح." مون ان ڪيس چئي ڏنو، "ٺيڪ آهي. جيڪڏهن پنهنجي پاڻ ساهري گهر ڀاري پاڻي پاڻ تي ملي ته پوءِ مان به ائين ٿي ڪندس."

پوءِ سسٽم اهو پچاڙيءَ وارو جملو ٻڌو ۽ واڪي سان چيائين "هن وڏي وائيءَ سان ٻچي تورو ٿي سگهندين؟ تون ٿي ڪٽي چپ ڪر. تون ته تون واهه! پڙهيل ڳڙهيل ڪڏهن به نه وٺجي!"

پر مون اهو چئي ڇڏيو. امي جي ڪا صلاح جي اٿئي وچي پنهنجي ٿي مڙس کي ڪاوڙائي ڇڏيو هئم. امي چوندي هئي "زال کي سڏي جواب ڏيڻ بدران ٻيا طريقا اپنائڻ کپن. هن جو سچ چوڻ يا دليل ڏيڻ يا سوال جو جواب ڦهڪائي ڏيڻ، مرد کي ٻاهه نه ٿو پوي. مرد ۾ اهو سڀ هضم ڪرڻ جي شڪتي بلڪل ٿي ڪنهن ٿي. ان ڪري مرد ٻل ششتر هلائي پر زال کي ششتر نه، استر ٿي هلائڻ گهرجن."

مون ھيٺاھين ورتي. سس اڳيان ڪنڌ جھڪائي پئسا سندس پلاند ۾ رکي ڇڏيم، ”امي، منھنجي غلطي معاف ڪريو.“

منھنجي سس ته اڃا زال ھئي، سو به ھڪ جھان ديده زال. ھن پئسا کڻي اکين تي رکيا ۽ چيو، ”ڌيءَ! تون وڃي پاڻ وٽ رک. اڄ، پوءِ، سڀ آھي توھان جو. مون کي ٻه ماڻھون ڏنو ته منھنجي لاءِ کوڙ ٿيو. شل سھاڳ چوڙين سھاڳ ماڻين، ڌيءَ!“

سس مان صلاح ٿي ورتي مگر راتو ڪي ڏينھن رٿيل ٿي رھيو. ھوءَ منھنجي پگھار ڪئي ته ھٿ نه پيو لائي، پر موڪلي به ھٿ نه پيو لڳائي! ان کي مھانگائي لاءِ پيا ڪي اڳ ۾ استعمال ڪرڻا پيا. مٿاڻي چڪن رڌم، ھولڻن ڪان ھار سينگار وڏيڪ ڪيم. پاڻ روم ۾ راتو سر ڳالھيم ۽ سندس دوستن جي مائي موڪليم، ٿڌھن مس وڃي سندس سيٺ ٿوري پئي ٿي.

منھنجي شاديءَ واري تاريخ آئي. ڪليءَ ته گل موڪليا پر جھمٽوءَ جي ساوڙيءَ به ياد ڪري ڪيڪ موڪليو! وسريو ته صرف منھنجي ھن لڇوءَ ڪان! صبوح سوال اٿيو سو رات جو دير سان گھر موٽيو. سو به ڪجھ ڪٿي ياد ھجيس - ڀلا، ادا! ڀلائي مرد پنھنجيءَ زال کي ڇا ڪري سمجھندو آھي؟

”توکي ڪجھ ياد آھي؟“ مون پڇيو.

"ڇا ياد ڪرڻو هو؟"
"اڄ ڪهڙي تاريخ آهي؟"
"ٻہجو ٻارهين. ڇو؟"
"ٻہجو ٻارهين تاريخ ڇا ٿيو هو؟"
"مطلب؟" تـــه توکي اسان جي شاديءَ جي تاريخ ۽ وسري وئي آهي؟"
"او... هو... ! ٻه تـاريخ ئي تـه وسري آهي، تون ٿورو ئي وسري آهين؟"
"ٻه اهو ڏينهن جنهن ڏينهن تنهنجي منهنجي جيون پاڻ ۾ ڳنڍي وئي......"
"ٻه ڳنڍيائي ٿي ته پيا آهيون. اهو ڇـــا ٻس تـاهي؟" انهن ڇئي هن مولڪي پاڻ ڏانهن ڇڪيو ۽ منهنجو وساءُ ٿي کم ٿي ويو.

باب ٻارهون

صبوح جو هؤ آفيس لاءِ سنڀري رهيو هـــو ته مون کيس ٽفن جـي سان لاءِ پلاسٽڪ جـي پاٿ وٺي اچڻ لاءِ چيو.

"ٽفن تي ڇٽي آ-ي. اڄ هي ڪهي سهان هؤ ڪپي......"

"اڇا ته — هڪڙو ٻار چٽيو اٿو ...... ماڻهو ته ڏهه ڏهه ٻار چٽيندا آهن ......

"ڏهن ٻارن چٽڻ لاءِ تون تيار آهين؟"

"واهه! سمت هڪ ئي ٻار ۾ ٿڪجي پيو آهي سو هليو آهي ڏهه ٻار چٽڻ ......"

"توکي ڇا آهي؟ توکي ته آهن صرف ڳالهيون ڪرڻيون ......"

"ها - اسين زالون ته رڳو ڳالهيون ڪري ڄاڻون ڪم ته صرف اوهين مرد ئي ڪندا آهيو ......"

"هر ڳالهه ۾ ايترو وهلور ڇو ٿيندي آهين؟"

"تون اهين ڳالهائيندو ڇو آهين؟"

"اهين ڪيئن؟"

"جيئن هيئنر ڳالهائي دل ٿو دکائين."

"دل؟ پاڻ وٽان ٿي دل کي اچي رسين؟ چڱو ولي ايندس ڪنهنجي سڪيلڌيءَ لاءِ پاڻ. هاڻي ته بس؟"

"چڱ سڪيلڌي صرف منهنجي آهي. ڪنهنجي ......"

"اڙي بابا .... هاڻي دروپديءَ جي ساڙهيءَ يا هنومان جي پڇ وانگر ڳالهه کي اڻ کٽ ته نه بڻاءِ. اسان بس ڪئي ......" هن ٻنهي ڪنن جون پاڙيون پڪڙيون ۽ مون کلي ڏنو.

آفيس جي ڪم سان هو ويو دهلي. موٽيو ته
پڇيو ماس "منهنجي لاءِ ڇا وٺي آيو آهين؟"
"ڪم مان فرصت ئي نه ملي."
"هيڏي وڏي شهر ۾ وڃين ۽ ڪجهه به خريد
نه ڪري آئين؟"
"اڙي! ڪم سانگي ويو هوس، گهمڻ ٿورو ئي
ويو هوس؟"
"پر سڄو ڏينهن پئي ڪم ڪيئه ڇا؟"
"ڪم ته ڪيم نه، خريداري ڪرڻ ويندس.
ائين؟"
"سڄو ته تو چئين نه مان ياد ئي نه هئيسان.
ڪيترو چيو مانءِ ته مان به توسان گڏ هلان ......"
"الا ديسي ٿي آهيون ڇا جو هڪ چادر ۾ ويڙهجي
گڏ ئي پيا هلنداسين؟"
"الا ديسي ٿي نه پر زال مڙس ته آهيون نه؟
گهٽ ۾ گهٽ شام جو ته گڏ گهمڻ ڪرون ها نه؟"
"منهنجو گهمڻ معني خريداري ڪرڻ يا
دڪانن تي لهڻ ۽ چڙهڻ. اچي هلين ها ته ساڙهين جا
پيار ڏسي ڏهه ٻارهن ته ضرور وٺين ها ......
"ڇا چئجي! اٽڪل ساڙهيون وٺي ڏنيون
الميئي جو ڪٻٽ ۾ سمائجن ئي نٿيون!"
"منهنجي ڪٻٽ مان ساڙهيون ڪڍي، قطار

ڪري رکي. ته هڪ چڱو خاصو دڪان پئو لڳندو.
اڇا ته منهنجي ڪمت ۽ هن مهيني ٽنگ ۾ ته ڪوڙي
۾ پئون ڏهه ٻارهن ساڙهيون وڏيون ڍهيون پئون هونديون
......"

"سو ته بابا ۽ اميءَ هن هن ڪري ڇني ڏني ۽
سنگاپور مان آندل ساڙهيون مهانگي اگهه تي وٺي
ڏاڍي ۾ وڪيون. تون ته لوڪل ماڻهن جيان جيڪر
چوان ته هڪ ساڙهي ڏوءِ ۽ ٻي ڏاءِ. بس ا.. بس
آڻيندي."

"اڇا ته مان توکي اهڙو ٿو لڳان ته پوءِ موهنا
مارڪيٽ يا گالڊي مارڪيٽ جي ڪنهن ساڙهين
جي دڪاندار يا ٻئي واپاري سان پرڻجين ها ته؟
منهنجو مٿو ڇو کپائڻ آئي آهين؟"
"مان تنهنجو مٿو ٿي کان؟ سنت ٻارهن ڏينهن
کان پوءِ گهر ۾ ٻڌاريو آهي ۽ ٽيرهين ڏينهن منهنجا
ٻه آڪر ۽ ٻڌڻ لاءِ تيار ڪيئهي. (ٿورو روئي ڇيم)
ڪيترائون ته آشائون ڪٽي شادي ڪئم......"
"ته هاڻي ڇا پڇتائي رهي آهين؟"
"توکي ٿيو ڇا آهي؟ دهليءَ ۾ ڪنهن جادو
ته ڪونه هنيئه؟"

"بند ڪر هيءَ ٻاڪاپٽو. هي ڏالون ته ڏسو
آهن! ٻلي ڪٽي ٻڌن ٻر آهن اهي ئي جهنگلين جون

جهنگلي. ٻوڙيءَ مان ڪٿي ٻاٻڪ ڪن سو ئي چڱو.
اَصل ڪٽنبيءَ مان هاٿي ۽ هاٿيءَ مان ٻراٽ اٿاريو ڇڏين!"

ڪڏهن ڪڏهن انهن محسوس ٿيندو هو ڄڻ جيون جو هڪ ڏينهن ٻئي کان ڦرل ڪينهي. صبح جو اٿڻ لڳو ۽ آئي ٻهي جي لنچ تيار ڪندي هئس. ٻوءِ ناشتو ڪري آيا کي ڪي هدايتون ڏيئي، مان ٻهندي هئس بس اسٽاپ ڏانهن. ٻڌوءِ نوڪريءَ سان گڏ ڏاڍو ئي شروع ڪيو هو سو نه، مون کان ٿي اڳـ، لنچ ٻاڪس ڪٿي مرڻ لائيندس ٻرسان دڪان تي هلندو ويندو هو. اڄان ٿي آفيس مان موٽندي وري دڪان تي ۽ ٻوءِ راند جو اوڻ ڏهين ٻجي گهر. هر روز انهن ٻجڻ، ڪاٽڻ ۽ سمهڻ!

منهنجيءَ ماسيءَ جي لنهن اوچتو گذاري وئي. آفيس مان اَڌ ڏينهن موڪل وٺي مارڪي جي ڏينهن سوڀل منهنجهد جو ٿي ماسيءَ وٽ ڪولاٻا ۾ ويس. شايد سال ڏيڍ بعد ٿي آئي وئي هوندس. لفٽ ۾ هڪ ٻنگر ٻڇيو، "آنٽي! آپ ڪو ڪيڌر جانا هئي؟" "آنٽي؟" مون ڇرڪ ٻريو. نه ڄا مان ڪرڙو ٿي وئي آهيان؟ اتنرو جلد جواني مون وٽان ڪسڪي هلي وئي آهي؟

جڏهن ماسي ڪار مان آئي اچي ڪولاٻا ۾ وٺي

هتي انڌن لفٽ مٿان پڇيو هو ”امي! مڪو ڪتني ماڙي بـــي جالا هئي؟“ ۽ اڄ هـي مولڪي آنـٽي ٿو سڏي؟

زندگيءَ جو وهڪرو ڇا ايترو تيز آهي؟ ڪالهه امي، اڄ آنٽي! ماسيءَ جـي گهر، مـان رکي رکـي پيٽي آرسيءَ ۾ نهاريان. سچ - اکيان اڇن وارن جـي ڇڳ، هٿ جي چمڙي گهنجهيل، سـاڙهيءَ جا فـالس هيٺ مٿي، پاسي وارو هڪ ڏند پٽيل، آنـٽي نه تيس نه ڪير تيس؟

اکي نچڙ ڪڏهن لپسٽڪ وتـي اندو هو، ”هدن هنگڙن کي گلابي رنـگ لڳاءِ نـــه. مان ان رنـگ ۾ ڪوهجي لگ ٿي وڃان“ چوندو هو. هاڻي نه ڪٿين ڏينهن ٿيا آهن نه نـه انهن چوي ٿو ۽ انـه ڪا اهڙي شيءِ ئي آڻي ٿو. اگهر ته پگهار جو رپيو رپيو ڳڻيو پوندو هوس، هاڻي پاڻ هوءَ ڌالـــڏي مان چڱو ئي ٿو ڪمائي، پر هاڻي شايد جيون جو رنـگ ڦٽي ويو آهي!

هڪ ڏينهن پڇڙ چيو ”اڄ ٿوهر جي ڊال ڪاراءِ“ مون چيو ”سيٺ! اڄ منگل آهي. سومـر ڏينهن ٿون ڪولـه ڪاٽن ۽ وسپت ماٺهن واري. سب ڏينهن گاهه ۽ پوسو ڪانيو ڇا؟“

”ڇٿين ڇا پئي؟ پاڇي تـي گاهـ ۽ دال ٿيو پوسو؟“

"مون کان نه اهي داليون ڀاڄيون ڪين ٿيون ڳڻجن. اسان جي گهر ۾ رڌل هو گوشت ۾ مٽر، ڇڪن ۾ بيضا، مڇيءَ جا ڪوفتا، ڪوڪ پلو......"

"توهان جي گهڙي ڳالهه ڪجي؟ شايد پٺيان پوليس ڪالي ۾ هوندو سو ملندا هوندس مفت جا مال."

"خبردار! جي منهنجي پيءُ جو نالو ورتو اٿئي؟"

"نالو ڪٿي ورتم؟ مون ته صرف هن جي مال پاڻيءَ جي ڳالهه ٿي ڪئي."

"مالن مان توهين ڇا چاٽو؟ دال ڪائُو نه آهيو."

"اهين ڇو نه. ته ڪتن جي ٻهاري اچي پئي آهين."

"بس هر ڪنهن جو نصيب آهي."

"آڇا! مون سان پلئه پئو اٿئي ان ڪري منهنجو نصيب خراب ٿيو آهي؟"

"مون اهين ڪٿي چيو؟ اوهين ته پاڻ موکن ۾ پاڻ."

"آڇا بابا! مون کان پڪڙيا. اڳتي اهين نه چوندس."

اهين گرهستيءَ جو گاڏو گهليندي ڪڏهن مان همت جوڙي مڙي پوندي هئس ته ڪڏهن هو پاڻ کي منهنجو گولو غلام سڏي ڳالهه ختم ڪندو هو. جهڳڙو

هوءَ شروع ڪري ها مان، سوال جواب مان ضرور ڪندي هيس. ٿوري دير بعد مان سمجهندي هئس ته اها منهنجي عادت چڱي نه آهي پر پوءِ به عادت ڪري لاچار هئس. پر اڄ مونکي سڃاڻي ويو هو ان ڪري خوشامد ڪري مون کي چپ ڪرائي ڇڏيندو هو يا ڳالهه ئي بدلائي ڇڏيندو هو.

اوچتو انهن لڳم چئڻ گهوڙن ۾ ڦڙلي اچي وئي آهي! پنهنجي لاءِ انهن بهرحت ٻه وٺي اچي، ٻيل يانم ٻه ٻالي، ڏاکڻ ڪان به به ڏاڪا گڏ پيو چڙهي...!

هوءَ مون سان به جواليءَ وارين شرارتن ڪرڻ لڳو. ڪڏهن سٽ ڏئي ڏڪ پيو هڻيم، ڪڏهن ڪن کي چڪ پيو پائيم، اکه پيو ٻڌي......!

مان به ڇا به چار ڪري ئي نه پئي سگهان. هو انهن ڳليءَ سان ڳڏي هيس ته ڪيس سڀ ٻڌائيندي هيس پر هڪ ڪنواري ڇوڪريءَ سان مڙس جي هيءَ ڳالهه ڪيئن ڪريان؟

هڪ ڏينهن ڏٺم ته فون جي گهنٽي وڄڻ لڳي پاڻ اٿي فون کنيائين. هوانءَ مونکي چوندو هو، ”ڏس ڪير آهي؟“

فون کڻي صرف چيائين ”ها... ها... ڇنين ٻجي“ اس پوءِ فون رکي ڇڏيائين.

مون پڇيو مااس ”ڪنهن جو فون آهي؟“

چيائين "منهنجي دوست شيام جو فون هو"
۽ چوڻ مهل منهن ڦيرائي ڇڏيو هئائين.

ٻئي ڏينهن سندس ڪان اکري پڇيائين "ڪنهن جو فون نه نه آيو؟" منهنجي "نه" ڪرڻ تي گهڙيال کي ڏسي پنهنجي واچ ڏنائين. ڏاڍي اڻچٽيءَ سان فون ڏاهن اهاري پيو گهڙيال ڏاهن ڏسي. فون جي گهنٽي وڳي. هن اُمالڪ ٽپ ڏنو. مون نه جهپ هڻي فون اڳواٽ کڻي ورتو. ۽ منهنجي "هلو" ڪرڻ تي ٻئي پاسي کان ڪو جواب نه ڪين آيو.

هولئن چاهه تڏي ڏاڍي هئس نه گوڙ ڪندو هو. هاڻي سامهون ٽي رکيل چاهه ٺڏي ٿيڻي ٿيندي هئي ته خبر نه ڪين پوندي هيس. خمس جا ٻئي هيٺ مٿي پيو پائيندو هو، فون جي ارد گرد ڦيرا پيو پائيندو هو ۽ گهڙيال جي ڪانٽن ڏاهن مدت ۾ سڪ دفعا پيو ڏسندو هو ....

فون تي ڳالهائڻ وقت سندس دل جي مشڪ اکين ۾ هلي ايندي هئي. ڪڏهن ڪـڏهن سندس چهري تي اراشا نه بکڙيل رهندي هئي ۽ گهڻي ڀاڱي اُتي اُمنگ جو ڪلاڻي رنگ نظر ايندو هو.

مون سمجهي ورتو نه ضرور ڪا "هـوءِ" آهي.
پر ڪير آهي؟ ڪنهن کان پڇان؟ ڪير ٻڌائيندو؟
مان چواٽس نه پڪڙ لـي هل لـــ چولدو هو

”ٽڪو پيو آهيان“ پر هڪ ٻه ٻئي ڏينهن سندس
ڪيسي مان پڪچر جون ٻه ٽڪيٽون مليون هيون.
پوءِ ته سوچن ۽ طوفان ڪُڙو ڪريان ....
سندس دوڪان تي وڃي هـــاڻيدوس ملايان ....
کيس ٻين اڳيان ذليل ڪريان .... پر پوءِ زهر جو
ڍڪ پي ڇڏيم.

قسم وڃهي جهولي ساهيڙيءَ مسز پيانيا سان
ڳالهه ڪيم .... ڏيري هوءَ به کلي.

”پر ڳڍڪا! ڪوبه اهڙو قدم نه کڻجي. هن عمر ۾
سڀ مان آئالوي مرد اهين ڪندا آهن. ان ڪري تون
نه اڳئين زماني ۾ مڙس پنهنجيهن چاليهن ورهين جو
ٿيندو هو ته سندس ٿي زال کيس اندي چوڪريءَ
سان شادي ڪرائيندي هئي!“

”زماني جي سکي! هيءَ به ڪو ڪڪڙ آهي
ڇا جو کيس هر بار انهين ڪڪڙ وني ڏئي؟“

”لون ڇا ٻه چوڻ - هي آهن ٽي ڪڪڙ! سندن
زندگيءَ ۾ صرف هڪ زال ۽ اڃهيٰ ڪين ٿي. ڪي
اڳئين دروازي کان ته ڪي پٺئين دروازي کان ته به
انهين ڪڪڙ آڻين، پر آڻين ضرور ٿا. منهنجي هن کي
ٿي ڏس. ڪهڙو نه سڌو سادو ٻايو پيڏو ٿو لڳي؟ پر
هڪ ڇا به ٻه ساهيڙيون رکي ڇڪو آهي.“

پر اهو سڀ پڌرو سان پاڻ مولکي وڏيڪ گهٽتي ٿي.

مسز پاٽيا کان اسلاح پري صلاح ۽ ملي ته مان گليءَ وٽ ويس. هوءَ منهنجي دل جي وڌيڪ قريب هئي.

تمام گهڻن ڏينهن کانپوءِ گليءَ وٽ ويئي هيس. لڳم هوءَ ڄڻ صفا ٻڍي ٿي ويئي آهي. مان ساڻس پنهنجو حال اورڻ ويئي هيس پر سندس ماءُ ڏکيا قصا کڻي ويٺي. "ڪسمس آئيسر هو...... آڌار عمر جو...... ٻڌهن ته چيائون ڇوڪري وڏي آهي ...... ڀلا ماستراڻيءَ جي عمر سڀني کي پتي آهي ڪجهي ۽ ماڻي ...... سو اسين ته ڇا چئون؟ ساڳيو هوءَ در وڃڻي ڪنهي؟ آفيس ۾ نوڪري ڪيائين ته ڇهه سال عمر گهٽ ٻڌايائين ...... ۽ هوءَ رامچند جي ڌيءُ ايلوُ ...... سڄا سارا ڏهه سال پاسپورٽ ۾ عمر گهٽ لکارايائين ...... وار ڪارا ڪري هن منشارامڻيءَ کي ڦاسائي ڇڏيائين ......

پر هيءَ منهنجي ڌيءُ آهي جا راجا هريشچندر جي ڌيءُ ۽ ٻڌشٽر جي ڀيڻ! چي: "عمر بابت مان ڪوڙ ڪين ڳالهائيندس."

پڇيمس، اڄ ڪلهه، سچ ڳالهائي ڪير ٿو؟ اسان جا هڏ ٿيا پراڻا ...... وڃڻي ڪا دير ٿيندي؟ ڀاڄائيءَ جي در اڳي هيٺن پيئي آهي، اهو ڪو سوالهن ٿو؟"

سخت عجب ان ڳالهه تان لڳم ته اڄ ڪالهه جا ماءُ پيءُ گهڻي سولائيءَ سان پٽ لڌهن اڳيان هار مڃي پنهنجيءَ ڪنواري ڌيءُ کي واڇارو ۽ بي‌روس بڻائي ٿا ڇڏين! ڳليءَ ۾ ٿي گهر کي ٺاهيو هو. پر ڳليءَ جو ان گهر ۾ انڪار ٿيو ته هو؟ صرف ان ڪري چاڪاڻ ته هوءَ ڪنواري هئي؟

اسان سڀني ۾ ته هوندين ڇوڪريون ڪنواريون وهنديون ٿيون ڪين هيون. ان ڪري وڌو ليڪو جي جيون ۾ ڪنهن به سگهڙ ڀائي پاڻ جي ضرورت محسوس نه ڪئي آهي! اڳين سڀني جي به فقط وڌوان سان ٿي همدردي پئي رهي آهي. ناولن ۽ ڪوتائن ۾ به صرف وڌوان جي دکي جيون جو ئي ذڪر ڪيل آهي.

وراڳي ڪان پوءِ جالي ٽڪرا ٽڪرا ٿي پر اصل ڇٽون ڇڏڻون ئي وڃي آهي. ان حالت ۾ ڪيترين ئي ڇوڪرين مجبورن ڪنواري زندگي ٿيون گهارين. ان ڪنواريءَ سان ڪهڙيون وهنوار ٿيون ٿين الهيءَ ڳالهه جي ڪنهن کي ڄاڻ آهي؟

ڇوڪريون پڙهيون نه ابرار آهن ۽ نه نوڪري ڪري ڪمائينديون ته اٿيون آهن پوءِ ته ڇوڪري هئڻ جي ڪاڻ مڙهياڻ گهڻي ڏورو ٿي آهي؟

اڇا ته ته هوءَ ناٽي جي ڳوٺري متي ڀي رکي.

ٿي ڌيان مس وڃي ته شادي ڪرڻ لائق ٿجي!

ٻلا ڇوڪريءَ لاءِ شادي ڪرڻ جو لازمي ٿيڻ آهي تنهن ڪري شادي نه ڪيل ليڊگر کي هرڪو ٻيو عيبدار سمجهي. نرڍيل ۽ سمجهو ڇوڪري ان ڪري ٿي سومان کي اللاهي ڏيئي گهوٽ خريد ڪري ٿي وٺي:

گليءَ وقت سر اها نه سمجهي ان ڪري سندس سوالهن ۽ گڻن جو قدر ٿي نه ٿيو. گليءَ جي ماءُ هوشيار ماليءَ جيان ڪيس ملايون ۽ رانڊون ڪارائي ٿڙڙ گلاب ٿايو هو. اڄ اُن گلاب کي وقت کان اڳ ٿي ڪومائجندو ڏسي اُن ماليءَ جي دل سان ڪهڙي نه وڏن ٿيندي هوندي؟

گلي اداس ۽ موڳي ٿي لڳي. اڳي هوءَ کلندي هئي ته سندس اکين ۾ هيرا ٿيا چمڪندا هئا ۽ سندس چپ ٻنڪڙين جي نازڪي ٻسائيندا هئا، پر اڄ صرف هن ٿورو مشڪيو ٿي.

گليءَ جو ڀاءُ مولي ڊاڪٽر هو. موليءَ جي زال سشيلا ”زال معنيٰ گهرجي“ وارو ٻهاڪو سارٿڪ ٿائي ڇڏيو هو. هوءَ مئٽرڪ پاس ٻه نه هئي، ان ڪري ٻاڻ هوءَ زلالين وهنوارڪ ڳالهين ۾ ڏاڍي چتر هئي. هوءَ زالن سان ڳالهائيندي هئي ته اک کي موڙو ۽ اکين کي گهماءُ ان طرح ڏيندي هئي جو دنيا جي

ڪنهن نه ٻوليءَ جي ڊڪشنريءَ ۾ سنڌس ان اداڪاريءَ لاءِ ڪو لفظ نه ايندو! پر مردن سان ڳالهائڻ مهل هوءَ اهڙي انوجهه ۽ معصوم هئڻ جو مڪر ڪندي هئي جو چالاڪ ۾ چالاڪ مرد کي به ڀانئي وٺندي هئي.

سنس سان ڳالهائڻ مهل هوءَ آواز ۾ به ظاهري طرح محتاج پئجندي هئي پر هن جي لفظن ۾ اهڙو زهر ڀريل رهندو هو جو ويچاري گليءَ جي ساهه ٻوڙهو گهٽڻ جو پتن ڪندي هئي نه اهو ته گلي ۾ اٽڪي پوندو هئس ۽ هن کي اچي کنگهه ٿيندي هئي!

گليءَ ٽيوشنس ڏيئي پنهنجي ساهه مويءَ جون ضرورتون پريون هيون. هن پاڻ پراڻي پرس ڪڍيئي پر ٻاهه جي ڳاني ٻگهن خرچن جي پوراٽي ڪمائين. هاڻي جڏهن موئي ڊاڪٽر اٿيو هو تڏهن هن جي شان ۾ حصيدار صرف هنجي زال سشيلا ٿي هئي. گليءَ کي ڪنهن سان پريل ٻرپي سمجهي سشيلا هنکي مٿي نڪ تي رکي ڇڏيو هو.

سشيلا جي هر حملي جو شڪار گلي ٿي ٿيندي هئي. حقيقت ۾ زمانو هڪ ڳالهه ۾ ته پر سڄي ڳالهين ۾ بدليو آهي. اڳي لڙان زور هئي ۽ هاڻي پاڇائي زور آهي. اڳي لڙان تي ڪيمت رڇيا هئا ۽ ڳاٽيو هو، "لنڊا موهي ستاوي......" پر هاڻي لڙان واڇاري

ڳالهه ته ڇا، ڪجهه ٻولي به نه ٿي سگهي! خاص ڪري ڪنواري ڇوڪري ته ٻڙڪ به ٻاهر نه ٿي ڪڍي سگهي. ڪيئن ته ٿيندو جملو سندس ڪنوارپڻي لئي!

مولي منهن لئي رکيل، مون طرفان آندل ڪشمش جو ٻڙو ٿي کولي ته سشيلا واڪو ڪندي چيو "اڻ کي هٿ نه لائجو. هيءَ لوهاڻي سڪيلڌيءَ پنهنجي لاءِ سندس سڪيلڌيءَ ساهيڙيءَ ٿي آندو آهي. اوهين کوليندا ته ...."

مون چيو "مولي! کول ته ......" پر هوءَ جوءِ ڌاڙهون لهاري ٻري ٿي واءُ.

مولي منهنجيءَ ساهيڙيءَ ۾ سو ڏسڻ ٻياريءَ ساهيڙيءَ جو ٻاڻ هو. هن منهنجي ڳالهه، رکي ڇڏي هئي ۽ مون کي ڏک ٿيو هو ته گليءَ جي من جي ڪهڙي حالت هوندي؟

مولي شايد پنهنجي ڪلڪ ڌاڙهون لئي واڙو. ٻيءَ ڌاڙهون لهاري "چپاٽين "چڱو .... ٻاٻا ...... مان هلان ٿو."

سشيلا گلي چيس ته "اڳو ٻوءِ ملٽري سلام ڪري موڪلائيندس ته؟ لنهنجو ٻيءَ هو الر. اڃ. اڄس پر، سو ٻئرن ۾ ٻهرال اوٽ ٿڪراٽي ٿڪاڻ ڪندين ته پٽهين ڪي منجر ٻا ڪٿان جهڙي خوشي ملندي."

واڇار و ازرڳ پنهنجون اکيون هيٺ ڪري هيءَ ڇلااو

وار سهي ويو. گليءَ ۾ ماڻس هڪ ٻئي جي نگاهن ۾ ٻوسيءَ سان نهاريو. گليءَ جي نگاهه منهنجيءَ نظر کي نه پڪڙي ورتو ۽ سندس اکيون آليون ٿي ويئون!

گليءَ جي هيءَ حالت ڏسي مان پنهنجي دک بابت ڇا چوان؟ ٻاڻ سان ٿيل ظلم جو مقابلو نه مان ڪري ويٺي سگهان نه؟ هيءَ نه ويچاري گگدام ٻڌجي سڀ، چپ چاپ سهي رهي هئي.

اڳئين زماني ۾ هاڻوڪي زماني ۾ تفاوت اهو ٿي آهي ته اڳي اسين لڏهوُن اٿن منجهي ڇڏيندا ہون هيواسين ته پتيءَ روپي شخص صرف اسانجو ڪيڏهي. هوُ منهنجو پتي ابابر آهي. ٻر ايءَ ڪڏهن جو ٻت آهي ۾ ٿينءَ ڪڏهن جو ٻاه نه آهي. مان پنهنجو گهر ابابر ڇڏي آئي آهيان ٻر هدن ٻن جا نه منهنجي پتيءَ مٿان لک احسان آهن. ان ڪري اسين سس ۾ انڙان جو حق ۾ مان رکندا ہون هيواسين.

ٻر هاڻي جڏهن ڇوڪري شادي ڪري ٿي اچي سا پنهنجي مڙس جي سمپورن ڪمائيءَ، وقت، ڌيان، ڪاڻ ڳالهائڻ وغيره تي صرف پنهنجو ٿي اڌڪار ٿي سمجهي. مڙس لک ڪمائي نه اهي صرف هن پتنيءَ جا ٿي ٿيا. پتيءَ جي ماءُ يا ڀيڻ کي هڪ آڱر جيترو به ان ۾ حصو نه. تو ملي! هيءَ آليءَ جي رات

اسان کي ولايت وڃان ٿي حاصل ٿي آهي.

هڪ ڀيري دفعو ڪلي مڌهه جي گهر ۾ آئي هئي ۽ ڪوسي ڪوسي مالهي ڏسي ڇپو هٿائين، "مان ته توکان اڄ ٿي ٿي ڪالهه شروع ڪريان، ڪوسي مالهي ۽ سالن کان پوءِ ٿي اصيب ٿي آئم." تنهن عجب کاڌو هئم ۽ چيو هو مالڪ ته "جو گهر ۾ ٿي رهين ٿا جهڙڪ ۾؟ جيڪو ڪوسي مالهي آ- ٿي ملهي؟" هاڻ خبر پيم ته پاڇائيءَ سڌس ڪهڙو حال اٿالي چڙهيو هو. ماءُ ته ڪيس هٿن تي پاليو هو پر هاڻ ماءُ جي حڪومت ختم ٿي چڪي هئي ان ڪري گڏيءَ کي پنهنجين زمين تان ٿي هلڻو هو.

هن جي پيرن هيٺان اڪيلا پٽ رکڻ واري آ- هڪ عورت ٿي هئي. ڪهاڙيءَ جو ٻن ڪاٺ مان جڙي خود ڪاٺ ٿيو وڃي! اها آ- ته هڪ حقيقت ٿي آهي ته؟ پوءِ هيءَ حقيقت ڪيئن ٿي مڃجي؟

باب تيرهون

مون مـڙس لي چوڪسي رکـي. اچو ڪيڏيءَ مهل ڪٿي ٿو وسي؟ ڇا ٿو ڪري؟ ڪڏهن ڪڏهن سان ٿو گڏجي؟

ايئن چاٽي ٿي ورتم. "هوءَ" هڪ انڌي اڳتي وڌوا هئي ....

پهرين ته زال جي خصوصيت جي ور چڙهيس. چيم وڃي ٿي چنڊا پڇياس ...... پوءِ انڊا ڏنااس .... پر پوءِ جهنڊيل واري ساوتريءَ جي ياد آئم ۽ پنهنجي ويچار ٿي ڏاڍي ايچان آئم.......

ان وقت جهڙو خيالن جو حملو منهنجي من مٿان ٿيو هو، اهڙو ڪڏهن ڪو نه ٿيو هو. سوچيان پيئي ....

اچوءَ هن کي ڇا ڇا ڏاو هوندو؟ جسم؟

هر مرد ته جسم آلاڻي ڪئي ڏيئي وٺي اپندا آهن!

ته ڇا پيار ڏلو هوندائين؟

پلا ان کي پابندي ڪير ٿو وجهي سگهي؟ ڪنهن جي دل ڪهي آئي هلي ته اُن کي اهڊ ڪيئن ٿو ڏيئي سگهجي؟"

ته ڇا پيسا ٿو ڏنيس؟

پلا مان ڪيئن ٿي روڪي سگهاڻس؟ چئي ڏئي ته "ڪمايان ٿي مان ٿو ٿه؟ ڪئي ان خرچان تنهن م تنهنجو ڇا؟" ته مان ڇا ڪري سگهنديس؟

ته ڇا جسم، پيار ۽ پيسو، ٽيئي ٿو هن مٿان هاري؟

اهي ننڍي چيزون مون کي به ڏاڍيون الس،
مولڪان اڳ، به شايد ڪڏهن ڪي ڏاڍيون هجڻ ۽ هڪان
پوءِ به ڪڏهن ڪي ڏني ته مان ڪري ڇا ٿي سگهان؟
مون کي انهن ننڍي سان ڳل هڪ ڇوڪرن چيز به
ملڻ آهي، جا آهي سماجڪ بندن. پر ان بندن جي
زور ٿي مان ڪٿس ڪهڙو بندن ٽوڙي وجهي
سگهان؟

هڪ مسڪين ۾ پڙهيو، "ڏک ڪان پري ڇو ٿا
ڀڄو؟ جيئن سک تو اچي تيئن ڏک. پڇي اٿو ٿر آهن
پوءِ پري ڀڄي ڪيئن ٿا سگهو؟"

پر خيالي ڪو هزار ورهيه ٿورو ٿي ٿي هلي
جو منطق، فلسفيءَ ۽ سهن شڪتيءَ ۾ اُلڪي ورهائي
ان جا حصا ڪريون؟ ۽ اسين زالون ته بس پاولائن
جي ٿي هڪ ڳنڍڙي آهيون ...... پنهنجي ٽٽل ارمان
کي ڪٽي جيئون ڪيئن؟

پاولائون؟

ته ڇا مرد پاولا - هٺ آهن؟ اهي جذباتي آهن
الڏهن ته وهي ٿا وڃن!

تفاوت رڳو اهو آهي ته اسين پاڻ لاءِ حد بندي
مقرر ڪري ان اندر ٽئون رهون ۽ هو پنهنجيءَ
جذبات سان ڪوه، قانون ته ٿا لڳائين.

ڪڏهن ڪڏهن اندر وڃال منهنجي سمجهه

چوندي هئي ”پيار .... دلين جو ميلاپ ... ... اهو سڀ ڪوڙ آهي ڇا؟“ ۽ منهنجي دل ٻڙڪي اٿندي هئي: ”ڏُور آهي سڀ .... هڪ سخت ڳالون گهڙي ان الوسار شادي شده مرد کي اچيءَ ڪنهن سان پيار ڪرڻ لاءِ سزا ڏيڻ کپي ...“ ۽ پوءِ منهنجي سمجهه، کلي ڏيندي هئي! واهه.... ڙي ... واهه ...... سزا لڏهن گهڙجندي آهي جڏهن ڳالون کي ٿاپئي ملي. دل سان ٿاپيون ڪيئن لڳنديون؟

سوچيم هن ليپائيءَ کي خط لکان ۽ پڇانس، ”مائي! منهنجي ڇاليءَ لي مگر ڇو ٿي ڏرن؟...“

پر اُلي ني خيال آيم ۽ ڇپي ڏي ته ”وڃي پنهنجو مڙس سنڀال! مان لنهنجي حڪم جي بندي ٿورو ني آهيان؟“ ۽ پوءِ؟

ڏاڍي ڪوشش ڪيم ۽ منهنجو سچو ٿيان ٻارن ۾ ئي رڌل رهي. ڏاڍو زور ئي وڃڻ ڪري ليڪوءَ مون کان لوڪري ڇڏائي ڇڏي هئي. واندي ئي ويٺي سوچيان لنهن کان هميشه. پاڻ کي رڌل رکندي هيس. پر اندر هڪ طوطو سدائين پيو پوليندو هو. هن جي پولڻ منهنجو سک، چين ۽ آرام سڀ ڪسي ورتو هو.

باب چوڏهون

فون تي ڳالهائڻ مان ٿڪجڻ جو اهو ۽ وقت ٻڌي ورتم. مون به وڃي ٽڪيٽ ورتي. ٻالڪني ۾ ويٺي هئس ٻر ڪير ٿي به ٻيٺي ٻوي لاءِ ڪٿي ويٺو آهي. اونده ۾ نهڪ ٻڌم. مون سڳالي ورتو. مون ڪان به قطارون اڳيان ويٺو هو. سواءِ ڪي اڇي ٽوپ لڳو لاءِ ڏسي به وئي. ٻر چوڪري جي شڪل ڏسڻ ڪانسواءِ به ڪيئن هلي وڃان؟

اڳيان ويٺلن مان هڪ کي چئي ٻنهجن سيٽن لاءِ جڳهه ٻدلايم. هوءَ ته ٻالڪل ٺي ممڙ هو............ سون هوءَ ڏٺي. تمام سهڻي هئي............ ٻمڪالڻ تا آسام جي پٺي لڳي......

مان اٿي گهر هلي آيس......

رات جو چوماس "ڪير آهي؟"

"ڪير؟" هن ٽيڙ ٿي چيو.

"جنهن جي ٻـر ۾ ويهي ٻڪچر ڏسي رهيو هئين."

"ڪهڙي ٻيوقوف ٻڌايو اٿيئي؟"

"ڪنهن به نه، مون پنهنجن اکين سان ڏٺو.
لالٽين ابر ۽ وڻو هيٺين ......"

"تون ڇو آئي هئين؟ ڪنهن سان آئين؟"

اڪيلو چور، ڪوتوال کي ڏاڍو! هيءَ مذڪر ذات به ڪهڙي نه عجيب آهي!

"مان توکي جاسوسي ڪري رهي هيس ...... اڪيلي ئي آئي هيس ... . توکـــي ڏسڻ بعد هلي وئي هيس."

"جڏهن پيسا نه خرچيندو، تڏهن اڳيون ڏسين ها نه پڪچر؟" هن ار ابچ اٽجي چيو.

"ڪير آهي؟" مون پنهنجو سوال دهرايو.

"منهنجي پارٽنر آهي."

"ڪهڙين ڪهڙين ڳالهين ۾ هوءَ تنهنجي حصيدار آهي؟" مون ٻيهر اٽجي پڇيو.

"توکي پنهنجو گهر ٻار آهي. باقي ڳالهين سان تنهنجو ڪو به واسطو ڪونهي."

"گهر ٻار منهنجي حوالي ڪري تون ......"

منهنجا ڳوڙها ڳڙيءَ ۾ اٽڪي پيا ۽ مان وڌيڪ ڪجهه چئي ئي نه سگهيس.

هن پاسو ورائي ڇڏيو.

مون سوچيو "مان توکي پيار ڪيو ڪريان."
ڇولنڙ ليڙو ڪيترو نه جلد اڏامجي ويو آهي؟ ڇا پيار

جا رنگ ايترا ڪچا ٿا ٿين؟ اهو ليکو، جو منهنجي رستي جي اڳيشي ڪري الائي ڪهڙا ڀالا ڀٽائيندو هو ۽ مڪر ڪندو هو، سو اهڙو اٽاسو ٻٽجي ويو آهي جو منهنجي روئڻ لئي به پاسو. وراڻي سمهي ٿو پوي!

منهنجيءَ سس جي ڏنل روڪ اهڙيڪا مان آلي هئي. سڄو ڏينهن رانڍي ۾ هيس چاڪاڻ ته رات جو هنجي مالي، ڪٿي هٿيسين.

شام جو راندي مان اٿيس ته راندي جي اٿيڪن سان ئي ڪاڏيءَ وٽ مڙي آيل ٻکهر پٿي اڳهيم. ليکو اچا هاڻ گهر ۾ گهڙيو هو. مشڪي چيائين، ”تڪجي پيئي آهين؟“

مون جواب ئي ڪين ڏنو.

”وئي اچاس ته اچي ڪم ۾ ولائيئي؟“

مان اٿين اٿهي ويس چڻ وڃڻ ۾ ڏنگيو هيم. اچا ۽ هاڻي خبر پيئي اٿس ته مولڪي هنجي خبر پئجي وئي آهي ته پاڻ وڏيڪ اڙانچ ٿو اٽجي؟......

هاڻي ته مون هن سان ڳالهڻ جي ٻڪ ڪئي. ڪجهه به ٿئي مان ڪيس هٿمت، قٽ، ٿــ ضرور ڪندس.

اٿندس هت ڪيم. اهل وڃائڻ لئي دروازو کليو ۽ هن ٿي اچي در کولهو.

مان آئي ته ڏاڍي ٻهادر ٻڻجي هيس پر هنکي ڏسي

ٻڪرجي پاڙي ۾ ويس. سهڻي نه ٿو ٿئي ڇي، ٻر
گڏ و گڏ ٿو سڄو ۽ لحاظ مروت واري اٿم ٿئي. تمام
گهڻي عزت سان چوائين "اچ اندر اچ." هن
انگريزيءَ ۾ ڳالهايو.

سوڙا ۾ وڃي مان ٻڪر اڳهڻ لڳس، هن ٻڌڪو
هلايو ۽ مشڪيو.

سامهون وڃي هن مدت ۾ مهنجي ڳالهائڻ جو
انتظار ڪيو. پنهنجن هٿن جي آڱرين کي ڏسي اکين
جي ڪنڊن سان ٿو موڪي چتائي ڏسي رهي هئي.
مان جهجهڪي رهي هيس. ڇا چوان؟

منهنجي جهجهڪ هن محسوس ڪئي. "ڪجهه
چوڻ لاءِ آئي آهين؟" هن پڇيو.

"ها. مان مسز چنڊائي آهيان."

هن ڪلهي ڌاو. مان لڙوس ٿي ويس. منهنجي
لڙوسڻهس شايد هن کي سڃي نه لڳي. "چوائين" ۽
مان مسز مجموودار آهيان ...... چنجي ڪڻي هيس.
هيئنر مان مس سنبال آهيان."

منهنجي هٽڪ اچا ۾ نه اٿي. هن سهج ٻڌاوڪ
اموني ۾ چيو، "مون کي خبر هئي ته تون ڪڏهن نه
ڪڏهن مون وٽ ايندينءَ. تون نه اچين ها ته مان
هلي اچان ها تو وٽ!" منهنجي عجب جي حد ئي
نه رهي. "تون مون وٽ اچين ها؟ چو؟" مون چيو.

”تو جهڙان مان ۽ پڙهل آهيان، ان ڪري دلهل هلا ٿيندي آهيان. تنهنجو ائين مون وٽ گهڻو وقت نه رهندو، پاڻ هلي وڃي تنهن کان اڳ. ائين مان هنجي جيڪو مان هلي ويندس. پر وڃڻ کان اڳ، تو کي ڪجهه چوڻ ٿي چاهيم.“

”چئو“، مون ٻڌي چيو.

”اهو ئي ته، شادي ۽ کي گهڻا سال ٿي وڃن ته مڙس زال کي پراڻي فرنيچر جيئان سمجهندو آهي ۽ زال به مڙس کي ائين ئي سمجهندي آهي پوءِ هوءَ ڪنهن نئڪ اٽ دار گراموفون ڪري وٺندي آهي.“

منهنجي چپ رهڻ تي هن چيو ”ڪجهه وقت بعد هوءُ اوڻ ڏانهن ڇڪجندو آهي....“

مون ۾ ڪجهه چوڻ جي طاقت موٽي آئي ۽ مون آواز ۾ ڪوڙاڻ ڀري چيو، ”۽ اها تون ميسر ڪري ڏيندي آهين؟“

هن وري نه، کليو. هن پنهنجي هن ٺهڪ ڏئي کليو هو. مان وري نه ٻولي ٿي واس.

”گدڪا!“

مون ڇرڪ ڀريو.

”ها مولڪي تنهنجو ساٿو اهڙو آهي. مرد گهڻئي ساڻ ڪندو آهي. تنهنجي ساٿي کي پڻ اٺائي ائين ڪيترن دفعا ان کي اهڙيءَ طرح ڪم آڻيندو آهي جيئن

مان سمجهي وئي ته هو سمورو رات منهنجي جادوءَ جي اثر هيٺ ئي آهي ۽ هو صرف ڪجهه وقت لاءِ ڀوَڙ اٿيو آهي ......

”ها ته پر گنگا! تون هڪ زال آهين ته مان ڇا آهيان؟ ائين اڻاڻ آهي ته مــرد مون کي صرف جسم ڪري ٿو سمجهي، ان ڪري مولڪي پنهنجي دل ٻهلائڻ وارو سامان ڪري ٿو لهڪي، پر تون ڇا ٿي سمجهين؟“

”مان ڇا سمجهندينس؟ تون استري هجين ها ته ٻيءَ استريءَ سان ايترو ظـلم ڪيئن ڪرڻ ها؟“ مون ڪروڌ ۾ اهوسيءَ جي گذريل پاولائن سان چيو.

”مان جيڪو ظلم ڪريان ٿي، اهو سڀ ڳڻين ٿا پر مون سان جيڪو ظـلم ٿئي ٿـو، انجو حساب ڪير رکندو؟“

” توسان ڪهڙو ظلم آهي؟ ڪير ٿو ڪري توسان ظلم؟“

افسوس ته اهو ئي آهي نـه، گنگا؟ مون سان جيڪي ظلم ڪن ٿـا سي منهنجا ”دوست“ ئي ٿا ڳڻجن! جيڪي منهنجي ٻاهي آهن، سي ئي منهنجا ”مِتر“ سڏيا ويندا آهن ...

”۽ اسين ٻئي مون جهڙيون پنهنجي ٻـاهيءَ ٿي ء ڪلنديون نيون رهون ڇاڪاڻ تـــه هر وقت جو ودن ڪنهنڪي ٿو وٺي؟

”ڇا لون نہ ٿي سمجھين ٿو. مون جھڙي استريءَ جو جيڪي رودن جو ٿي هڪ داستان هوندو آهي؟

”اهو داستان اسين ڪنهنکي ٻڌايون؟ ڪير ٻڌندو؟ ٻنهجي داستان ٿي ٻوڙها ڳاڙڻ جي ٻڌران ڪڏهن ٻيڪندڙ بادل ٻٽجي ڪنهن جي ڇت پڇائي ڪيرائي ٿيون وڃون ۽ ڪڏهين ڪنهنجي ٻت پسائي ٻاهي ٿيون ڇڏيون ......

”اسانجي انين ڪرڻ وقت دنيا سمجهندي آهي ته اسين ڪنهن کان ٻدلو چڪائي رهيون آهيون ٻر حقيقت ۾ اسين ٻنهجيءَ ٿي دل کان انتقام وٺنديون رهنديون آهيون ڇاڪاڻ ته ان دل ٿي اسانکي ڪٿي جو نہ رکيو آهي ....“

انين ڇولدي هنجون پلڪون آليون ٿي ويئون. هوءَ اها گهر ڳيهي ويئي! اکيون ٻوري، اکين، اک ۾ لڙيءَ کان ڪم وٺي خبر ناهي هن ڪيترا ٿي ٻيڪ ٻي ڳيهي ڇڏيا!

مون سوچن ۾ سمجهه جو اهڙو سماگم اڄ ڪڏهن ڪين ڏٺو هو. هنجي شخصيت مونکي ڏاڍي وڻي. سندس ڳالهائڻ جو انداز به ڏاڍو پيارو هو. مان ڪالهندس پڇي ٿي ويس: ”اهڙي ڪهڙي ڳالهه آهي تنهنجي ماضيءَ ۾؟“

”انين ٻڇ ٿو، ڇا نہ آهي منهنجي ماضيءَ ۾؟

هر آلهڙ ليڪر جيئان مون چانديءَ جهڙا چلڪندڙ ۽
سون جهڙا سهڻا خواب لڌا هئا. هر عورت جيئان
مون به گهر ٻار چاهيو هو، پر ......"

هن ڊگهو ساهه کنيو ۽ چيو، "هر عورت جا
خواب سچا اڪرن ٿا. مون جهڙيون عورتون وجود ۾
ڇو اچن؟"

"منهنجي به شادي ٿي هئي...." هن ڇڻ ائين ٻ
ڳالهائڻ شروع ڪيو.

"منهنجو ڀالو هو ڪومل ...... پر ڪومل جلد گذاري
ويو...." چئي هوءَ ٻارن وانگر روئڻ لڳي.

"منهنجيءَ لڙان ته مونکي ٻياڳي سڏيو پر منهنجيءَ
ڀاڄائيءَ به مولکي ٻر م ته ويهاريو."

ڪومل گذاري ويو! الهن ٻن لفظن جي ڇين، هڪ
ٽاڙو شادي ڪيل هندستاني استريءَ ڪاڻسواءِ ٻيو ڪير
محسوس ڪري سگهندو؟

"گنگا تو ڪڏهن ان ڳالهه تي عجب لڳو
آهي ته پتي حاصل ڪيل پتني، هڪ ودوا ۽ هڪ
ڪنواري ڇوڪريءَ جي اڳيان ٻاڪي اعام اوچ ڇوڪري
ڇو سمجهندي آهي؟

"تو ڪڏهن سوچي ڏٺو آهي ته ودوا جي من اندر
ته آگ ٻري ٿي ٿي ٻر هنجي ٻاهر به هڪ آگ ٻاري
سندس شوق ۽ خوشيون، سولهن ۽ سينگار سڀ اُن ۾

بسر ڪيو ويندو آهي.

ان وقت مون اتان پئي سمجهيو ته منهنجا سڀ رستا سنسان آهن، جن منهنجي ڇتي طرف ٿيئون وسائي اونده، ٻکيڙي وٺي آهي!

“هڪ استريءَ جو جيون جيئن پنهنجي پتيءَ سان هر حالت ۾ ٻڌل رهندو آهي تيئن منهنجو ۽ هو. پر هاڻ آڪاس ۽ ڌرتيءَ مان، ڪمري ۽ ورانڊي مان، منهنجي اندر ۽ ٻاهر، منهنجيءَ ڪلپنا ۽ چيتنا مان هڪ ئي آواز پئي آيو، “مان وڌوا آهيان.”

“پنهنجيءَ اڪيلائيءَ ۽ سماج جي پابندين جو مقابلو مان ڪري نه سگهيس. مان امبئيءَ پڄي آيس جتي هڪ ڪرسچن ڇوڪريءَ مونکي مدد ڪئي ۽ مان آفيس ۾ نوڪري ڪرڻ لڳيس ....

“منهنجو ٻاس راڄيش ٽيهن ورهين جو هڪ پنجابي جوان هو. هوُ هر هر مون ڏانهن نهاريندو هو پر مان “مسز مجمودار” هيس ان ڪري سندس نهار روڪيندي ۽ رهندي هئي.”

“ليڪن هڪڙي خبر پئجي ٿي ويئي ته مون مٿان ڪنهن جو اـــ، پهرو ڪيڏهي. پهران هن مون کي “گلاب” ڪري سڏيو ۽ پوءِ “انگوري شراب”!

“۽ منهنجي اندر وڃل “استري” ڪر موڙي آئي. پڪنيشن ونڊي لڳاهه. انڪندي هئي، پنو

ڏيندي آڱريون ڇهنديون هيون، خالي مان ٻين
ڪيلندي لذتڪيءَ جو احساس ٿيندو هو ۽ اهو سڀ
ٿيندي مولڪي خوشي ٿيندي هئي.

”مان هن جي منهن لي ٻاٽي گلاس ڀري ٻڪي
رکندي هئس ...... ڪافيءَ جو گرم ٻيالو اندر
موڪليندي هئس .. .... هر روز سگريٽ جو ٽئون
ٻئڪيٽ گھرائيندي هئس ۽ هو ٻرفيوم جي شيشي،
لپسٽڪ، ڪامپيئڪٽ هيئر ڪنڊيشنر مٿز ٽان ڪٿي
منهنجي همٿ ۾ ڏيٺي منهنجن اکين ۾ نهاري مشڪندو هو.

”رابيٽ مهم ۾ هڪ ڪمرو مسواڙ تي ورتو.
مون کي چيائين ٿون واه. ڊٻليو. سي. اي. ۾ رهي
اجايو خرچ ڀرڻ ٿنهن کان مون سان گڏ اچي رهه.

”مان ٻيار، ٻڌاهه ۽ گرهستي، ٿنهي جي ٻکايل
هئس. ٻنهنجي ٻئگ. ڪٿي مان هلي ويس هن سان!

”گنگا! ٿون تي ٻڌاءِ ته استري ڪنهن ٻرش جي
ٻڌاهه ولڙ کان سواءِ هلي سگهي ٿي؟

”منهنجيءَ ڪرسچن ساهيڙيءَ فريڊيءَ ڏايو
سمجھايو. هن چيو! ”الين ته ڪر! زال جي جواني
۽ مرد جو ٻيار ٻئي چيزون تمام ٿوري وقت لاءِ ٿيون
هلن. جڏهن مرد جو ٻيار جوان هجي ٿڏهن هو ان جي
صدقي ڪجهه ته ڪرڻ لاءِ تيار ٿي وڃدو آهي. ٿون
ڪيس شادي ڪرڻ لاءِ مڃاهه.“ فريڊيءَ چيو.

”جيئن سمنڊ جي لهر ليزيءَ سان اڀرندي اڀرندي ايندي آهي پر ٻوءِ موٽ به جلد ئي کائيندي آهي تيئن مڪر جو پيار جلد موٽ کائيندو آهي. ان وقت تنهنجي پيرن هيٺان زمين کسڪي هلي ويندي!“

”پر مان هڪ اوکي لشي ۾ ٿڙڪي رهي هيس. مون ان وقت ڪلهو هو ۽ چيو هو ته، ”شادي ته مون ڪئي هئي. ان ۾ ڪهڙي تنهن ڳالهه رکي آهي؟“

فرحيءَ وري به سمجهايو ”اڙي پڳلي! عملي جيون کي سمجهڻ کان ڪنارو نه ڪر. ڏاڍو پڇتائيندينءَ.“

پر مون کي راڄمت جي پيار تي ڀروسو هو.

آفيس ۾ مان راڄمت لاءِ ٽائيپ ڪندي هيس ۽ گهر ۾ استري تي سمهڻ کان ورتي جوراب گنڊي ڏونٽڻ ٽائين مان ڪمس ساڌ ڏيندي هيس.

اوچتو آفيس ۾ ٻڌم ته هوُ شادي ٿــو ڪري.

مون کي پنهنجن ڪنن تي ئي اعتبار نه آيو.

رات جـو مون راڄمت کـي چيو ”اسين ٻاڻ ۾ شادي چو نه ڪري ڇڏيون؟“

”تو کي ڇا ٿيو آهي؟“

”مون ٻڌو آهي ته تون شادي ٿو ڪرين؟“

”ته ٻوءِ ٻڌڻ سان ڪهڙو فرق پوي. جيئن

اڳـي منهنجي مسٽرس هئڻ ۽ انهن شـاديءَ بعد بـ ٿي رهندينءَ.“

”مسٽرس؟“ ڇـ...... ڇـ! ڪهڙو نـ گندو لفظ هو اهو؟ منهنجو من نـفرت سان ڀرجي ويو.

ٽي ڏينهن مان آفيس ۾ نـ ويس. فرانسيءَ جي ڪلهي تي ڪنڌ رکي ڏاڍو رنم.

”فرانسيءَ چيو، ”مون نـ توکي اڳـ ئي چيو نـ شادي ڪري ڇڏ.“

مرد سماج ٻئن کي بيحد گهٽي عزت ڏيندو آهي. هن هڪڙا نـ، ڪمرا جـوڙي رکيا آهن. هڪ ڪمري ۾ هن زال، ڌيءَ ۽ پٽن کـي وهاريو آهي ۽ ٻئي ۾ پنهنجي ساهيڙيءَ کـي! ڪڏهن اُن ساهيڙيءَ کي وٺيو ٿو سڏي نـ ڪڏهن سوسائٽي گرل!

هُوءَ پـاڻ ٻئي ڪمرن ۾ سولائـيءَ سان اَچ وڃ ڪندو رهندو آهي، ٻر ڪمرن جـي وچ وارو دروازو هن اهڙيءَ مضبوطيءَ سان بند ڪري ڇڏيو آهي جو هڪ ڪمـري واري عـورت ٻئي ڪمـري ۾ اچ وڃ ڪري نـ ڇا، ليئو بـ پائي بـ نٿي سگهي!

هڪ ڪمري تي نـورب لڳايو اٿس عزت، سماج ۽ پوڙهـا ۽ ٻئي تـــي اُکري ڇڏيـو اٿس ”ڏڪار، بي عزتي ۽ بدولي.“

مون سڏڪو ڀريـو نـ هن مون کي پاڻ کان پري

ڪنديءَ چيو، ”مسٽرس ن. ن. هنڊي جهڙا ماڻهو هن
سان ڪڏهن رهندڙ آهن؟ اُن ڳالهه جو ڪهڙو مطلب؟ اوهان جو سڀ
سڪندڙ آهيو؟“

مان ڀلا ڪهڙو جواب ڏيان؟

مون رانجيت جي آفيس واري نوڪري ڇڏي ڏني.
پر مان چيندڙ آهيان ته هاڻي ويس مولڪي هڪ نئين اطلاع سان ڏنو.

ڏوهه ته مون هو نه هو. دل جو سهارو وٺي
مون سماج جي پرواهه نه ڪري ڏيهان ڏسي جو
ڪلهو ڪلڻ پيو، پاڻ تي داغ لڳايو هو. اُن حالت ۾ اُهي
مولڪي ڪيئن طرح ڏسن ۽ ڪيئن؟ مون ڏاڍي ڪوشش
ڪئي. دل جو داغ ڏسي مان اُنهي اندر لڪائي پئي
سگهيس، مگر چوڙ جو داغ لڪي نه سگهيو ۽ هر هنڌ
مولڪي نوڪريءَ جي اهالي ”رڪيل“ ٻڌائي رکيو ٿي ويو.
”اوهان سمجهيو ٿا ته اُهو ڳالهه ائين اُهو ڳالهه ڪنهن نه
عورت کي وڻندو هوندو؟ ڇا ... اُن جهڙو نفرت جوڳو
ڳالهه دنيا ۾ ٻيو ڪو هوندو. اُهو صرف خريد فروخت
جو ٿي ڳالهه آهي، ٻيو ڪجهه به نه ......

”پر اُن ۾ هڪ اُملهه چيز جو ملهه ڪهڙو آهي؟
صرف ڪي چند ٽڪرا!

”پر مون لاءِ اِها ڪا واهه ٿي ته هئي، ڇا ڪريان؟
مران ها؟

”سچ. اهو موت ئي هو هڪ قسم هو. صرف ساهه روڪجي وڃڻ سان ئي انسان ٿورو ئي ٿو مري. احساس ۽ ارمان گهٽجي وڃڻ سان به ته هو اي موت ٿو مري وڃي!

”گنگا! ڇا تون سمجهين ٿي ته اهڙو مون سان پيار ٿو ڪري؟ ته پوءِ توسان هيل ٿانئين ڇا ڪيو هئائين؟

”پلا تون سمجهين ٿي ته هو مولڪي عزت ڏيندو هوندو؟ ٿورو سوچي ڏس....

”پرش پئسا ٿو ڏئي ان ڪري ڪجهه خريد ٿو ڪري وٺي.... اهو ڏسي مون خوب پئسا ڪٺا ڪيا آهن ۽ هاڻي مان ئي هن کي خريدي وٺندي آهيان...

”ته.... مان وڪري جي چيز ناهيان. مان پڇوءِ کان ڪجهه به نه وٺندي آهيان. هو ئي ڪجهه گهرندو آهي ۽ ملي ويندو اٿس.... هڪ دفعي هن مون کان ٿي هزار گهريا. ٿورو ٿي پوءِ وري به هزار گهريائين. چيائين ”ڏاڍيءَ تڪليف ۾ آهيان.“

”مولڪي پوءِ خبر پيئي ته تو ڪيئن ڪيو هو ان ڪري هن ٿولاهه هيرن جي منڊي خريد ڪرڻ پئي چاهي.... ٿوڪي اڇا ان وقت ٿانئين اسانجي رشتي جي چاڻ ڪين پيئي هئي.......“

مولڪي ڏاڍو شرم آيو. ان وقت به مولڪي اُها منڊي آڱر ۾ پيئي هئي. مان وڃڻ لاءِ اٿي بيٺس...

هوءَ اٿي مون ڏانهن وڌي آئي ۽ چيائين: "ڏس،
جن حالتن مـــان، مان لنگهان ٿي، اهي تون پڙهي نه
نه ٿي سگهين، نه؟

"ٿورو وقت وڌيڪ وٺ. اڳو پوءِ سڀ ڪجهه
پڙهندي وڃ، نه توکي ڪڏهن اهڙي ننگي سچائي پڙهڻ
لاءِ ملندي ۽ نه مون کي ڪڏهن اهڙا صادق ڪن
پڙهڻ لاءِ ملندا...... خاطري ڪج، ڇوُ توکي ڪڏهن
ڪو نه ڇڏيندو. تون سندس پتني آهين ۽ سندس
ٻارن جي ماءُ. اهي اٿي حق هوُ توکان ڪين کسيندو.
هندکي سماج ۾ هڪ درجو ڪپي جو پتنيءَ جـي ڳڏ
رهڻ سان ٿي هندکي ملي سگهي ٿو.

"پر اهو ضـرور سمجهج ته جيئن مون ۾ سهاڳو
ٿو ملي، تڏهن ٿي اوُ ٿو چمڪي ليئن هر ڪامياب پرش
جي زندگيءَ جـي پـڙدي ۾ ڪا نه ڪا شمع آهي جا
جلي خـاڪ ٿي وئي آهي. اهـا "ڪا" ڪڏهين
"تون" ٿي اٿجين نه ڪڏهن "مـان". سهاڳي کي
پنهنجي ليکي نه ڪو نه اٿو ليکي، پر مون جي چمڪ
جو مدار اُن سهاڳي تي ٿي رهي ٿو.

"اِي نه هڪ زندگيءَ جي سچائي پڙ. اها هيءَ
تــه زندگي هڪ سيلاب آهي، هڪ وهڪرو آهي.
ان سيلاب ۾ وهندي اسانجو پنهنجو ڪو نه ڪينهي.
ان حقيقت جي جاڻ هر ڪنهنکي نه هوءَ ٿي پوي نه

پوي ضرور ٿي.

”اوهين هڪ ڏرمٽندي آهين. اهو سمجهي غرور نه ڪجِ. منهنجو صرف اهو ڪهڻا آهي، حقيقي ڪهڻا نه مان ٿي آهيان. مون وٽ ڪتو نه ٿو اچي نه ڀراهمڻ نه. مان ڪنهنجو اوادر نه ٿي ڪريان. سڀ جي مراد پوري ڪريان ٿي. هيءَ نه هڪ تپسيا آهي ڪهڻا! گهور تپسيا! ان ڪري ٿي مونکي ”تلسي“ مڃي هر آڱڻ ۾ رکيو ويو ٿو. پوتي پتنيءَ لاءِ هي ”جنم جنم جو ساٿ“ يا ”مينهن فار ايچ أدر“ جوڙ سڀ ڪوڙ آهي. اها حقيقت ڏنڪا ڏالي واري استري نه پر هيءَ حقيقي ڪڻا ٿي چاٽي ٿي. جو نه مرد جو حقيقي روپ مون ڄهڙي ڪڻا ٿي سڃاڻي ٿي. مونکي ٿي خبر آهي نه هر ساٿ ٿوري وقت لاءِ آهي. منهنجي چوڪيداري نه هڪ پريم ڪڙو ڪيو ٿو وڃي نه هيءَ جنم جنمانتر جو ساٿ آهي.

”منهنجي اِي عزتيءَ پدوُلت ٿي توکي عزت ملي ٿي ۽ منهنجي تياڳ ڪري تون خوشي حاصل ڪرين ٿي! توکي منهنجو اصمب سمجهي مرد همت جي ليڪن جيئان توکي تسليم ڪري ٿو ۽ مونکي هوُ ڇڏڻ لاءِ ٿي اپداٿي ٿو! اهو، جو ڪيتي رانيون مونکي ڳلي سان لڳائي چوي ٿو ”تون منهنجي زندگي آهين. مان توکي پنهنجي زندگيءَ جيئان ٿي پيار ڪريان ٿو.“ سو ڏينهن

جي روشنيءَ ۾ مولڪي اٿين ته ڪڏهن جڻ مولڪي سهاٽي ٿي ڪين! ڇا اهڙا ظلم برداشت ڪرڻ سولي ڳالهه آهي؟"

اٿين چئي هوءَ چپ ٿي وئي.

ڪانئريءَ جي هڪ هڪ سٽ ۾ سچ سمايل هو. هن اهڙي جذبات ڀرئي اوج ۾ ٿي ڳالهايو، جو هڪڙو هڪ لفظ مڌهٻيءَ دل مٿان مترڪي جي ڌڪ جيان ٿي لڳو.

سڄا سارا ٿي ڪلاڪ مان ونس ويٺي هيس ۽ مون کي ڪم ٿي اچ. رهي ته ڪو ايترو وقت گذري چڪو آهي!

باب ٻارهون

مڌهٻيءَ ٻقات لڇوءَ کي اُن چوڪريءَ سان ڏٺو. هوءَ سٽ پاڻي مون وٽ لڪهي آئي. "آئي، لڇوءَ ته هتي مان وٺو پٺو اٿئي!"

مون چيو، "تو ٻڌهڙو مڙس هتي ۾ ڪڙي رکيو آهي ڇا؟"

"ڳالهه ڪل ۾ اُڏاڻ جهڙي لاهي ڪنڪا! هوءَ

ڏاڍي سهڻي آهي ...... اصل ڇهڙي پري! تون گهر
۾ ٻارن ۾ وڏڙهي ٻئي آهين ۽ هو ......"

"تہ مان بہ هن والڪر کو پرڻزادو يا شهزادو
ڳولهي ان سان گهمان ڇا؟"

"اڇا ٻئي مذاق ڪرين؟ چوانءِ ٿي ......"

پر مولڪي گالتريءَ جي چوڻ ٿي پروسو هو.
ڏليا ۾ سڀمار پڙهڻ جا جيڪي هوڪا ڏيندا آهن سي
ٿي ڪوڙ جي ٻازي کيلندا آهن. مجموعدار جهڙي
پدالم عورت کي ٿي معلوم هو تہ سچ جي ڪيتري
قيمت آهي. پر ٿقافت کي ڪيئن چوان تہ جيتري
پدالم عورتن ۾ ٻاسيمسي آهي اوتري اسان ٻاسيمت
سڌائيندڙ عورتن ۾ بہ آهي؟

هڪ ڏينهن مان ليٽي پئي هيس تہ اچوءَ چيو
"پنهنجي پارٽنر کي چوان تہ اچي زور ڏيئي؟"
چيومانس "ڪنهن ٿو ڪاٿين!"
تہ ٿيو چوي، "اڙي هوءَ مون ٿي اهڙي
اڪن چڪن آهي جو ڇا تہ ڪرڻ لاءِ چوانس تہ
مڃيندي."

ڪجهہ وقت اڳ واري ڳالهہ هجان ها تہ چوانس
ها "ولي اچيس تہ مان بہ تہ ڏسان."
پر مان هنجي هن وڻان ٿي آئي هيس. من ۾

چيم، "مرد هڪ لاريءَ جي جنهاس سان ڪيلي ڪيڏو آ. پالور تو ڏيکاري!" ٻاهران چيوماس، "انڌن مولڪي آ، ڪنهن کي زور ڏيارڻ لاءِ وٺي هلندين ڇا؟"

هو بلڪل چپ ٿي ويو.

مون پاڻ سان سمجهوتو ڪري ڇڏيو هو. سندس ساهيڙيءَ گانتريءَ چيو هو "تو ڪان گهڻو وڏيڪ مان مردن کي سڃاڻان. اِها هنن لاءِ هڪ قسم جي ايڪسڪرشن ٿي آهي. هو گهمي ڦري گهر موٽي ايندا آهن. ڪيئن آ، مان ننهنجي اچوءَ کي سوال ٿي ننهنجي گهر ڏاهن روانو ڪنديس. مون ڪالهوءَ ڪنهن وقت تو وچي، اڄو ڏنون مان ڪٽي آ. ٿي سگهان ٿر مون وٽان هو جلد ٿي نو وقت موٽندو."
۽ مون کي هن جي چوڻ تي ڀروسو هو. ڀروسو؟ گانتري جهڙيءَ زال تي ڀروسو؟

ٿڌڙن کي شايد ان ڳالهه تي حيرت لڳي. ٿر ڪليءَ جي پاڃانيءَ سهيلا جهڙين عورتن ۽ گانتريءَ جهڙيءَ عورت ۾ اهو ٿي فرق ٿيندو آهي. گانتريءَ کي اسين ٿري عورت ٿا سڏيون ٿر ان عورت کي سٺائيءَ لاءِ عزت آهي. هوءَ سمجهي ٿي تہ، جيڪو ڪجهه هوءَ ڪري رهي آهي سو سٺو ناهي. ان ڪري هوءَ چڱائي ڪرڻ جو وجهه ڳولهي ٿي. ٻر سهيلا

جهڙي عورت سمجهي ٿي ته جيڪو ڪجهه هوءَ ڪري ٿي سو سٺو آهي. هن کي ٻڌايو پئي همٿ ڪرڻ لئي اترو ناز ۽ فخر ٿئي ٿو جو هوءَ پنهنجي سان ڳنڍيل ٻين سڀني عورتن جا حق ماري ٿـي ڇڏي! انهن جا حق مارڻ ۾ هوءَ ڪو ٻه پاپ نه ٿي سمجهي. ڇاڪاڻ ته هوءَ سمجهي ٿي ته شادي ڪرڻ مرد جي هر چيز ۽ هر ڳالهه تي صرف پنهنجيءَ جو ٿي حق آهي! ڇـا اِها صحيح ڳالهه آهي؟ تـــوهين ٿي ڪٿي جواب ڏيو ته انسان جـا سڀ روپ ٻئي هڪ انسان حوالي ڪهڙن ٿيندا؟ پـوءِ ٻيو ڪٿي آهـو ٻيو انسان "پنهنجي" ٿي چوڻ هجي؟

ڏيري ڏيري لهوءَ جـو نشو لهندو ويـو. هڪ ڏينهن ٿو چوي "ڇا ٻڌايان؟ اصل پنهنجان اچي پهتي هئي. هڪ ڏينهن ناچ ۾ وڃنا هئاسين تـــه ڇيوماس "هاڻي هل." ته چوي "اڄ ته هتي ٿي دير ڪا ٿينداسين. هڪ ڏينهن گهر دير سان وڃڻان ته ڇا ٿي پوندو؟"

ڇيوماس، "اڙي ...... منهنجي جوءِ آهي گهر ۾ ...... هوءَ منهنجي راڻي آهي ......"

لهوءَ جون هن لمولـي جون ڳالهيون ٻڌي ٻڌي مان ته هاڻي ڪڪ ٿي هئس. سو ڇيوماس، "توکي ننڍڪا ٿولي ڪرائي ناچ ۾ ڪڏاڻي ويٺي هئي؟"

"اٿين ٻڌايس جي خيال کان ته اهڙن هنڌن تي

ڏيٺو ٿي تو ٻوي نه....“

”اڇا! ھاڻي وري ڪڏھن سان ٿيا ٻڌايس شروع ڪئي اٿئي؟“

ڪن ٻڪڙي چيائين ”ھاڻي نه ڪڏھجي حضور ۾ اچي ڪڙو ٿيو آھيان.“ سچ-ھوءَ مون وٽ موٽي آيو ھو.

ھاڻي ٿيو اٿئين عالم لڳو ڇڻ ڪجھ، ٿيو ٿي ڪين ھو.... ڇڻ ھمجي زندگيءَ ۾ ھوءَ آئي ٿي ڪين ڪئي.... ڇڻ جذبات جي وھڪري ۾ ھوءَ وھيو ٿي ڪين ھو.... مردن لاءِ ڪڏھن نارِيءَ سان الجھڻ؛ وري ان الجھن مان اڪري اچڻ ڪھڙي نه سولي ڳالھ آھي! ڪڏھن نه ڏوھ، نه غلطي ڪرڻ جي ٻاڪ ڪالسواءِ ھوءَ انڪي ھڪ واقعو نه آزمودو سمجھي بيان ڪندا آھن! سچ.... اھو ”پيار“ ڪيئن ٿو ٿي سگھي؟ نه شايد ”مرداني پيار جو اھو نه ھڪ نمونو آھي.“

”ھن ساڙھيءَ ۾ نه ڏاڍي ٿي سھڻين“....

”اڄ ٻارڊر واري ساڙھي آندم نه.... اھا ٿي پاتيج....“ انھن گرھستي جيون جو اھو اڳيون سلسلو وري قائم ٿي ويو.

ٻر موڪلان ھوءَ اصل ڪين وسري. ھن وٽان اٿي اچڻ مھل ٿي پڇيو ھوماس ”نالو ٻڌائيندينءَ؟“

"گانتري!" ٻڌائي هن کلي ڏنو هو. پوءِ کلي چيائين
"عجب ٿو لڳئي نه؟ پر جيڪي گانتري مندر کي
عزت ڏيندا آهن سي ئي اسان گانترين جي هيءَ حالت
ٻڻائيندا آهن پوءِ ٻالو ويچارو ڇا ڪري؟"

جڏهن جڏهن ليڇو مولڪي ڇهندو هو تڏهن
تڏهن مولڪي هنجي ياد ايندي هئي ۽ منهنجي
دل پڇندي هئي "اهو سچ هو يا هيءَ سچ آهي؟"

گانتريءَ جي عورتپڻي ۾ صداقت هئي يا اوُ
صداقت پراو عورتپڻو هو، مان چئي نه ٿي سگهان.
مولڪي هن لاءِ عزت هئي ۽ هن کان ٻڇي نه رهي
هيس. اسين رواجي انسان هونئن ئي سچ جي سامهون
وڃڻ کان ڇرڪندا آهيون نه؟

مان هن وقت ٻيو دعو ڪين وٺس. ضرورت ئي
نه پيئي. هڪ ٻيو دعو هن نون ڪيو هو، اُن وقت
جڏهن ليڇو گهر ۾ نه هو (وقتن جي نه هن کي خبر ئي
هئي.) هنجو آواز ٻڌي منهنجو سڄو وجود جهنجهنائي
اٿندو هو، خبر ناهي ڇو؟

ڪڏهن ڪڏهن ليڇو گانتريءَ جي ڳالهه ڪندي
ئي وهندو هو. اندر جو چور ڪنهن نموني نموني جون
صفايون پيش ڪرڻ لاءِ ڇوندو رهندو هو شايد. هڪ
ڏينهن چيائين، "سچ پچ شادي ڪرڻ لاءِ نه هوءَ

ٻلڪل تيار هئي. هن کي گهر ٻار لاءِ تمام گهڻي چاهنا
هئي تنهنجو منهنجو شاديءَ جو ڏينهن، ايلوءَ جو
جنم ڏينهن، سڀ ڪجهه ياد رهندو هو ۽ هفتو ڏيڍ اڳ ئي
سوکڙيون وٺي رکندي هئي..."

مونکي معلوم هو ته "پنهنجو گهر هٽڻ لاءِ
گانتريءَ جي من ۾ زبردست چڪ هئي پر ان ڪري
هوءَ منهنجو گهر نه ڇڏيندي، اها به پڪ هئي.

تڏهين به ايلوءَ جي ڳالهه، ٻڌي مونکي انديشو
ٿيو. منهنجي ٻڌيءَ منهنجيءَ دل کي گهڻو ئي سمجهايو
پر منهنجيءَ دل، ٻڌيءَ جي هڪ به نه ٻڌي ۽ مون
هنکي چئي ڏنو، "مونکي فون نه ڪندي ڪر."

هن انهن به نه پڇيو ته "ڇو؟"

بس چپ چاپ فون رکي ڇڏيائين ۽ وري
ڪڏهين به فون نه ڪيائين.

منهنجا سنسڪار نه اُن لاءِ ڏاڍو خوش ٿيا پر
منهنجيءَ ٻڌيءَ کي اُن خوشيءَ جي احساس لئي
ڏاڍي لڄ ايندي هئي.

"هڪ ٻي وس استريءَ جي سهڻ جي شڪتيءَ
جو تو به ناجائز فائدو ورتو!" اهين چئي منهنجي
سمجهه مونکي ڌڪاريندي هئي.

باب سورهون

اسالجا ٻار هاڻي وڏا ٿيا هئا. هريش اي. اي. سي. ۾ هو، ايلم فرسٽ ايئر ۾ سونر مئٽرڪ ۾.

هريش کي لنڊي کان ٿي سهڪي ٿيندي هئي. ڏاڍي سنڀال ڪندا هئاسون. ساڻس گڏ مان اَڌ اَڌ رات تائين جاڳندي هئس. ڪاڙها پيئاريندي هئيسااس، چاليهه ڏي ڏاڪو ڪندي هئيسااس پر اها اڳري بيماري لهي ڇو ٿي؟

”ايلم کي لنڊي هولـدي ڪنهن ”پـلـي ٿي اچهي!“ ڇئي ڏٺهڙو هـو. اس هندکي ٻڌڻو وٺهي وٺو هو. ڇوي ڏ. هلي اٿي ٻاري ڏٺو ڏ. ٻوڇ ڪوڙا مٽاٿان. سوٿر ۾ ايلم ٻاڪ ۾ ڏايو وڙهندا هئا ”ڏو اسڪوٽ خلاص ڇو ڪيا؟“

”اڙي! هڪ ٿي ڏ. ٻيو هو؟“

”او ٿمس آپ ڪيڏاڻهن ڪئي؟ مون ساهيڙيءَ لاءِ اڪاٿي رکي هئي.“

”ها... اس رکو لنڌڻجون ساهيڙاون ٻنڌلاون. مان ٻڌهڻجا دوست وٺي ڏ. ٿو اڇان ڏ. اس چا؟“

ان اوسٽا کان اڳري وڏا ٿيا ڏ. اسان لاءِ مصيبت ٻـ وڏي وڏي ٿـي. هريش سڄو وقت وڏي والوم

سان انگريزي سرڪار هلائيندو هو. سويرو لڪائي لڪائڻ سگريٽ پيئڻ لڳو هو. ايلم ٿڪ آپ ڪري پنهنجو منهن ٿي ڪاري ڇڏيو هو. ڇپ اچا ٿي ويا هئس ۽ ڳلن تي ڪارا داغ ٿي پيا هئس.

پر اسانجي ڪير ٻڌي ٿي نه پيو. "توهان کي ڪهڙي خبر؟" اِس جواب ۾ الهن وٽان اهو ئي سوال پيو ملندو هو.

اڄڪلهه چوندو هو انگريز سياڻا آهن. ٻار ٻڍڙهن چوڏهن ورهين جو ٿئي نه. گهر مان ڏينس ٽڪالي نه وڃي ٻاڻ کي پاڻهي سنڀال. امريڪا ۾ نه ڇوڪرا ڇوڪريون جلد ٿي وڃي ڪمائي لڳن ۽ ٻاڻ کي سنڀالن. هتي نه پوڙهي جهان وڃي وڃي تا ٻار پاليون. پيٽ کي پٽي ٻڌي، ٻاڻ نه کائي پر ٻچڙن چوراون ڪري ڪين ٻڌي ڪارايون پوءِ نه سڌرن هي حال. رڳو آهي لاٿو لاٿو...... اڄ سرڪار ڪون سڀان ڪنهن ڪٿي ...... اڄ ڦي ڏٺي آهي سڀان ٻئي ولٽي آهي...... ٻارا ٿاتون کپ نه ڪاٿون! ڳالهائين نه پڪريءَ وانگر، ڇوغم ڇپا ڙيندي جواب ڏيندا، نه ڳالهائين نه پنهنجي مرضيءَ موجب راس جو پيا ڏيڍ ڏيڍ سان اپندا......"

مان چوندي هئس، "ڳالهه سچي آهي پر

انهين گلي ۾ لوڙهي وڃهي، ٻالڪپڻ کان هيٺ ڪيئن
لاهي رکون؟"

هريش کي پرسان وهاري مون چيو، "هريش!
ڏس، اسين هندستاني آهيون، تون الائي ڪڏهن
سان ڪڏهن سان پيو گهمين ڦران......"

"انگريزن سان تورو ئي تو گهمان؟ جن سان
گهمان ٿو اهي ته نه هندستاني ئي آهن."

"پر هي اڄ اڄ زاحد ٿا انهن تلاس ڪرڻ......"

"مهي! هڪ ڏهو ڀيڪو ۾ هلي ڏس. جوان
۽ چست بدن جو ساڃهي ئي سر ۽ ٿال ئي جهوُمڻ....
مست ڪنڌڙ ڏن...... رنگين جهڪيون روشنيون
......"

"مان جوان تورو ئي آهيان جو اتي هلي
اچان؟"

"انهين لي نه جوان تو ته مهي. اوهين پنهنجي
زمالي پنهنجي جهون نهڪالي هليا، اسين پنهنجي
زمالي سان پنهنجي زندگي نهڪاني ٿا هلون......"

هريش جي چوڻ ۾ سچائي هئي. اهو مان جوان
ٿي اڄهي سگهيس ۽ نه هو ڪرڙو ئي. سندس پيرن ۾
زنجيرون وجهي مان ڪيئن ٿي ڪيس پنهنجي موٽائي
سگهيس؟

پر اوهام ڏيئي ڏڪ هئي. هن کي نه مان اڪيري

آزادي ڏيئي نه ٿي سگهيس. مون هن کي پاڻ ڏي لڳائي.

"راس جو پارٽيءَ ۾ وڃڻ بند" هن ڏاڍو ودروهه ڪيو پر مون هڪ نه ٻڌي هئاس. جيتوڻيڪ دل ئي دل ۾ مان اهو زمانو ياد ڪري رهي هيس جڏهن اڪي ساهيڙين سان پڪچر تي ويندي هيس ۽ اميءَ کي چوندي هيس ته اڄ پروفيسر ايڪسٽرا ڪلاس ورتا. ڇا ڪجي؟ سماج ۾ رهجي ٿو ته اهڙي ايمن جي ٻوڏواري ڪرڻي ئي ٿي پوي. ڇوڪرا ته ڪيئن به هلي نٿا وڃن. اهن جي ڇرڙ سان گهر ۽ خاندان جي عزت ايتري جهڙپ نه ٿي رهي جيتري ڌيءَ جي هلت چلت سان.

هرش کي ميڊيڪل ڪاليج ۾ داخلا نه ملي. ڇو ته پيا ٽيهه چاليهه هزار رشوت ڪاراڻو. پر ڪنهن کي ڏيا؟ ڪيئن ڏيا؟ ڏيڻ سان به داخلا ملي نه پوءِ؟ اهڙو سوال اسان کي منجهائي ڇڏيو.

لڇوءَ جي دوست هرش کي انڊوري جي ميڊيڪل ڪاليج ۾ ايڊميشن وٺي ڏني. هاڻ وري هاسٽل جي خرچ جي چنتا مٿان پئي!

هرش موڪلن ۾ گهر آيو ته ڪلي چوڻ لڳو "مان ڪنوار ونڊس پڙهائڻ. پڙهائيون پنجن اٺين جو پاڻي پي هيٺيون ڪٿيون ٿي ليون پون."

ٿيءَ موڪل تي آيو ۽ چوي "ڀڄائي ڇوڪرا ٿيون پنجويهن سالن جون ٿيون ٿيون ۽ سندن رواش مردانا ٻاهر ٿا وڃن. ان ڪري شادي ڪجي ۽ انگلنڊ سان ...... ڳاڙهسريون اکيون ...... اِنديءَ جي وهڪري جهڙو آواز ......"

۽ ٿين موڪل تي هو ٻار سان هڪ ڪمرا جي ڇوڪري وٺي آيو ملاڪا. "ممي! اسين ٻئي ريسرچ ڪندا آهيون. شادي ڪري هڪڙي ماهه وٽ لاءِ رهندا سين. بس ...... لو يو آل ......"

هرياش جي شاديءَ منهنجي مڙس جي دل لي ٻڌي ڇڏي! هنجو من ڪـاڇي ويـو "جي آيو ۽ اهڙو اڪري ۽ اسانجو ۽ انهندو الله وارثي!"

ڏڏو ڪير ٿڻين ۽ ڪين ٻولـدو. ٻوءِ ۽ هرياش کي ڏوراپو ڏنر ۽ چوڻ لڳو "شادي منهنجو ٻنهنجو ۽ ذاتي معاملو آهي. توهان کان ڇو پڇان؟"

مولڪي ڏاڍو ڏک ٿيو. پـاڙهڻ مهل اسين، بيماريءَ ۾ رائيون جاڳڻ وارا اسين، پـر شاديءَ مهل اسين هڪڙا ڪير ۽ ڪوڙ هئاسين!

خير لـاهي هن زماني کي ڪجهه ٿي ويو آهي يا اسين ئي امثل ٻاٽيءَ جهان ڏيو ناهي ٻنٺا آهيون! ڏيهان ٻوهه اتين ٻنهو لڳي چڻ ڌوسمٽ، متي ۽ ٻـار ۽ مطلبي آهن ئي، ٻر ٻنهنجيءَ ڪک مـان ڄاول ۽

سوارٿي آهي! سوارٿ، شيوا، لحاظ، مروت، سعادتمندي گذريل زماني سان گڏ ماضيءَ جي گرڀ ۾ هليا ويا آهن!

ان ڪري هي اڄ جا ٻار اسان کي ميوزم ۾ رکڻ جهڙن جيان ٿي ڀانيا سمجهن.

باب سترهون

ماما ته وڏي ٿي ويئي ...... ٻاتري وڏيءَ جو ماڻي سڏيائس ته غصي ٿيندي آهي.

سوير جڏهن ته مون سان ڳالهائي، چيو ٿيڪم واس ۾ ۽ قوڪٽو ٻاهر نيا سگريٽ جهڙن لاءِ ۽ ڊولهون ٻاهر ...... اوڊنڙان ويٽ ۽ ڪپاڙيءَ لاءِ وار ڪٽي وڌايا هئائين. ٿيندي هوندي انگلنڊ جي هسٽري پڙهندي لارڊ ڪرزن جو نوٽو ڏٺو هئم، اس سوير ته انهن انگريز ٻچي پيو هو. مان ڳالهايائس سنڌيءَ ۾ ته جواب ڏيندو هو انگريزيءَ ۾! هندي ته اها ڳالهائيندو هو جيڪا امڙيءَ جون روزانون ۽ ميراون ڳالهائينديون آهن ”ڪدر جاتا؟ ڪيا مانگتا؟ ......“ ليلم ۽ سوير ٻئي گهر ڪي هوٽل سمجهي رهندا هئا. سچو

ڏينهن دوستن ۽ ساهيڙين سان گڏ ٿي ڳالهائڻ ۾ پورا. ٻون ڪٿان ته زنانو آواز ٻڌي سمجهان ايلم جو ٻون هوندو پر هوءَ سوال جي ساهيڙي اڪري پوندي! ڪڏهن مردانو آواز ٻڌي سوال ڪــي سڏيان ته هوءَ جواب ڏئي "مر! ايلوءَ جو فرمانبر آهي. هن کي سڏ ڪري وٺ."

ته اُمي ته ممي، مولڪي سڏيندا ٿي هئا مر! ته ستدام ته واهگرو، رڳي هاءِ ۽ ہاءِ!

هڪ ڏينهن سوال پڇيو، "مر! ايف چوڻ ڪانڄي؟ ان ۾ ڪهڙي برائي آهي؟"

مون شاستر ٻه پڙهيا هئا. ڌرم ۽ ايف جي لاڳاپي بابت چاڻ هئم، سو چيم، "پٽ، اسين هندو آهيون. ڳائن کي ماتا ڪري ٿا پوڄيون. چو جو سندس ڪير ماڻ جي ڪير جيان آهي، ان ڪري ته ڪانيو، اس".

هن چيو، "واهه! چا ته سبب ٻڌايو اٿيئي! ڏس ممي! توهان اکيون پوري ڪٿي سپ ميچيو آهي. اسين ته انين ڪرڻ وارا ااهيون. واپ ڪولي سپ پچيداسين. جواب وٺيو ته واهه، ته ته بلڪل ڪين ميچيداسين."

ڳالهه غلط ب نه ڪين هئي. ڌرم آڌرم جي فرق کي اسان نه ڪٿي دل سان ميچيو هو. هيٺئر جو هي دماغ وارا ٿيا آهن سو اسانجي ڳالهه ٻڌن چو ٿا؟ ايلم کي چوندي هيس، "ڏيئه! انه ٿوڍو انه

ٽـڳو، ۽ سڀني ۽ ٻارن“ ...... ”مـم! سڀ ڪجهه ٺهيو
رڌڻي – ميڙ مان ٻوءِ ڪنهڙي ۽ مشين جي کٽڪاڳـ،
۾ ٺڪون ٿي ڇو؟“

سوڍو ۽ اڪو گهر جو ڪم ڪار ڪندو هو ۽ ۽
مون سان واهي ڪا ڳالهه ٻولهه ڪندو هو. سمجهايان
۽ ڪنهن کي؟ اس رڪارڊ ٺهو هلي، ٺهر ٻيا ڪـڙڪن
۽ ٻڌن ٺهو اڇي!

اولي لـاهه لـ ٻنهي مان ڪوڙ ڇڪندو.
رڳي ڪٺن ڊٻاروني!

اسين ۽ وڏا ٿيا هئاسين ٻر هي ٻرالـڳهون ٻري
وڏا ٿي ويا هئا. اڳي وڏن اڏين ۾ اٻـڏو واڇو ڏسڻ
۾ ۽ اڀندو هو. ٻـوٽو ڏاڏي سان راڄهي وٺو هولڊو
هو. االي ڏوهٽيءَ کي ڏر ٻٽ ٻرسان رکي وهاڻي جي
ڇڙ يا ٽپائي ٽوال مـڙهڻ ٻرڻ ٻهڻي سيڪاريندي هئي
ٻر هاڻي رلي مٿي آهي ”جنرلشن گئپ!“

ڪڏهن ڪٺي ڇوان، ”آئي مون سان گڏ ڦلاڻي
ٻڪچر لي هلو لـ ٻئي وراڻـــي ونندا هئا ”هندي
ٻڪچر! اوه هيٺاڪ! ڇوان لـ ٽڪيٽ آڻي ڏيون ءِ.
ٻاڻهي هلي وڃ ۽؟“

سوڍو ٻنهنجيءَ لڪڻيءَ ڇٺهه لي ڦڙ وندو
هـو ۽ ٻام ٻنهنجي سلم هڻڻ لي. گهر ۾ ٿي ٻيا ٻاڻ
کي لورينداڻ ۽ ڪچهندا هئا.

باب ارڙهون

انڊوءَ بي. اي. پاس ڪئي ته منهنجي شادي هڪ وڏو شاهي مسئلو بڻجي اسان اڳيان آئي. منهنجي برادريءَ وارا آلائي ڪئي هئا، سڀ ڪٿو ڪٿو ٿي ٽڙي پکڙي ويا هئا. انهن برادرن جا ڇوڪرا ڳولهيون ۽ ان بنياد جي عمر ڪيئن پوي؟ منهنجي شاديءَ وقت ته اُمي بار بار هي چوندي هئي: "ان جو ڇوڏو ونجي" ...... "ڪر ڪاٺ جي ڪاٺي ٿي سٺي" پر هتي ته ڇوڏي جي ڇ ۽ ڪاٺ جي ڪ به ڪين ٿي لڳي!

منهنجي اسڪول واريءَ ساهيڙيءَ سٺيءَ جي پٽ انجنيري پاس ڪئي. هن کي ولايت ۾ سٺي پگهار سان نوڪري ملي، پوءِ ماڻهن وٽس ويس. جواب ۾ چيائين "منهنجو امل؟ اُني ولايارو پار!" هاڻي نوڪري ڪندڙ انجنير ته بار ٿيو ته پوءِ ڏاڙهي مڇ رکندڙ کي ڇا سڏيون؟ ڪيئن چوانس ته انڊيڙو آهي ته پوءِ هندن ۾ ڪٿي گهمائيندس ڀلا؟

لڇوءَ جي دوست جي پٽ لاءِ ڇيوسون ته الي پيا ٻچن، "ڇوڪريءَ جو ڏاڏو ڇا ڪندو هو؟ حيدرآباد ۾ ماڻس ڪٿي رهندي هئي؟"

ڪٿي ٻيا ڇون ڇوڪريءَ جو ٻـاءُ لاءِ .... ٻلي سان ٻرٽيو آهي ۽ ٻوءِ سڀاڄ ڪرڻ وارو سالو ۽ ان ٽيو!"

هڪ هند پڇيائون ۽ "اي. اي. پاس ڪري ڇا وڃي ڪري؟ نوڪري ڪاله ڪري؟ ۽ ٻوءِ گهر ۾ وڃڻ ڇوڪري ڪيئن وڃي؟ موڪي مٽر ٿي ۽ هوندي."

ڪٿي اهو زمانو جڏهن ۾ ڌيءَ کي نـوڪري ڪرائڻ ۾ لـڄ محسوس ڪبي هئي ۽ ڪٿي اڄ وارو زمانو جڏهن انهن جي نوڪري ڪرڻ لئي ان فخر ٻيو ورتو وڃي!

هيٺرئون ۾ هن لمولي جون ڳالهائون ٻڌي مان ۽ ڏاڍي دکـي ويس. ڏينهن رات ڇڏتا لـڳي پيئي هوندي هئي.

هڪ دفعي ڏاڍي جـسي پيسي جي ڳالهه ڪان ڪٿان جواب مليو ۽ ايلوُ اڃي اکڙي!

"ڪڏ ۾ ٻون لڏهڏا هي سندي!"

مون ڇيو "ٻت! سندي گهومت سڀ ڳان سٺو ...."

"ميي ٻـڌ! ڊڻڻي ۽ نـون سند مان آيا هئا. سند ۽ سنڌي هجڻ شايـد توهانجي دل ۽ دماغ لـي چاليل هو الڪري اوهان ٻڌهي هڪ ٻئي کي پسند ڪيو.

ٻر مان ۽ هتي جاني آهيان. منهنجيءَ دل لاءِ اهو ڪيئن ٿو لازمي اٿاني سکهڻي ۽ اوءَ هڪ سنڌيءَ

تي ٿي فدا ٿئي؟ ۽ تنهن ۾ به اوهان جي سنڌ وارا عامل
۽ ٻائيبند جا فرق رکي پوءِ فدا ٿئي؟"

تنهنجي چوڻ اوسار مان هڪ سنڌيءَ تي مران
به ڪٿي ته هوُ ان لمدا رکڻ لاءِ مولڪي ڏاڍ ٿو ڏئي!
غير سنڌي ڇوڪريءَ سان شادي اُو ڪري ته اُنڪي
ڏاڍ ڪان مڪت ٿو رکي پر مون سنڌياڻيءَ ڪي ٿي ٿو
پاڻ ڪان گهٽ سمجهي! ۽ ڀڻسا گهري!

تون ڀل پئي چئو ته سنڌي سڌا آهن. مولڪي
ته اِهي تنهنجا سنڌي بيوقوف ٿا لڳن! جيڪي شادي
ڪرڻ ڪان اڳ. هميٿري اي عزتي ٿا ڪن اهي شادي
ڪرڻ ڪالپوءِ ڪهڙي عزت ڏيندا؟ مولڪي ڪنهن به
سنڌيءَ سان شادي ڪرڻي ناهي.

هي سنڌي ۽ غير سنڌي، عامل ۽ شڪارپوريءَ
وارا تفاوت توهين پاڻ وٽ رکو. اسانکي اِهي مڇهائيندڙ
فرق سمجهه ۾ به ڪين ٿا اچن.

ممي! هاڻي تون ماٺ ڪري وٺي رهه. مان
وڃي ٿي اُڙڪري ڪريان. مان پنهنجو گهوٽ پاڻيهي
ڳوليندس. تون ڪنڌ هيٺان وهاڻو رکي سمهي پئو."

اُڙڪري ته ڪيائين پر هڪ گجراتي ڇوڪري سان
ڪري رستو رکيائين! ممهنجي ته ايب ٿي ٿٽي پئي.
"پٽ بيلوُ! ڏاهي ٿيءُ...."

"ممي! روهت ڊاڪٽر آهي. سٺن ماڻهن جو پٽ
آهي. ڏيٿي ليٽيءَ لاءِ توکي تنگ. نه ڪندو. ڊگهو

قداور آهي، شڪل شبيهه ۾ چڱي اٿس، موڪري وڏي تو پوءِ توکي ڇو ٿو اعتراض ٿئي؟"

هڪ ڏينهن هوءَ روهت کي گهر وٺي آئي. اچڻ ساڻس ڳالهايو ٻولهايو. هن جي وڃڻ بعد گهوٽم چيو، "ٺيڪ آهي. گهوٽ ڪنوار راضي ته ڪيا ڪرينگا قاضي؟ اهڙو ڇوڪرو سنڌين ۾ وٺان ها ته چاليهه پنجاهه هزار خرچ ڪرڻا پون ها."

ٽائيمس آف انڊيا جي ڪالم ۾ ڪنهن جي موت جي خبر پڙهندي هيس ته عجب کائيندي هيس ته هيءَ سنڌياڻي ٿامس، وراڪ ۽ حنيف جي سس ڪيئن ٿي؟

هر روز ڪنهن نه ڪنهن سرڳواس ٿيل سنڌيءَ جي نالي پٺيان سندس رشتيدارن جا عجيب و غريب نالا ڳڻيل ڏسي، مان سمجهندي هيس ته منهنجي نالي سان اهڙا جٽ ڪين ٿيندي. پر ٽن مان منهنجا ٻ ٻار سنڌين ۾ ڪين پرڻيا!

چوندا آهن "جس تن لاڳي سو ٿي جاڻي." جڏهن منهنجي گهر ۾ مسئلو کڙو ٿيو تڏهن ٿي وڃي ڳالهه سمجهيم.

هڪ ته اسانجي نظر نگاهه ۾ شادي هڪ اٽوٽ سنبنڌ هو ۽ هاڻي هي سمجهن ٿا ته "ٻني ته ٻني نه ته دال ماني گهٽي." ٻيو ته، اڄ ڇوڪرا ڇوڪريون هڪ ٻئي جي صحبت ۾ ٿا اچن ته ضرور ٺاهي ٿي ڪٿي

سڃاڻپ ڏيندن. اسين ٻئي ٻيا پنهنجون مرڪون وڇايون
”هيءَ شهدادپوري آهي ... هنجو پيءُ سنڌ ۾ بئنڪ
منشي هو... هي اصل ۾ ڏاڍا غريب هوندا هئا....“
پر هي اڄ جا ڇاوا لها مرليءَ جي ڪان ٻڌن ڇو ٿا؟
وڏي ڳالهه ته پيو سڀ ڪجهه ٿيو آهي مهانگو،
رڳو لوَ (Love) آهي سستو! ڪرستان ڇوڪري، پر
ٿين جي پيٽي ڪٽي اچي پر لوَ جو لڳو ته اها به ٿي
شهزادي.

خير .... اهڙو ٻڌي ته منهنجي سر تان ڄڻ وڏي
ٻري لٿي.

باب اٺويهون

اسين ٻئي ٻيا هئاسين. ماس ڇڻڻ سان گڏ اسانجو
سڀ ڪجهه ڇٽي ويو! سوٽر جي جوءِ کي کليل هوادار
ڪمرو، ڏنو فرانچير، ريشمي چادر، ڊريسنگ ٽيبل،
ٽي. وي.... مليل هئي ۽ اسان کي رانڌي جي پاسي
گهٽ ٻوساٽ وارو انڌيرو ڪمرو، ڦٽل چادر ۽ ٻڳل
ٽنگڻ واري آرسي مليل هئي.

پراڻيون اخبارون، آچار جون ٻرنيون، نوڪر جا

ڪپڙا سڀ اسان وٽ ٿي رکيل هئا، اسان جي امڙي
ڪمري ۾.

ڪجهه چؤ ته لڌهن طعنو هڻندي هئي، "هليا اڄڪا
وڃو وڏي۔ لڌهن وٽ؟" ۽ پڻ چوندو، "مئي!
وڃي رام نام جپو؟"

شروعات ۾ سوٽر جي مٿهن لي لڌهن اسان سان
مٺو ڳالهائيندي هئي پر پوءِ هن جي پر پٺ موڙا مڪا
پئي ڏيندي هئي. هاڻي ته هن جي هوائي ۽ گهٽو
ڪجهه چئي وڃندي آهي ۽ سوٽر چپ رهندو آهي.
همت مٽي ڪٽي، زبان تيز ڪري هو چوندي آهي:
"ملس ۽ لاهي پيشن وارا اِي سؤ ٿا ۽؟ الهن
مان چا لِي ٿو ملين؟ ڪٽون، وهاڻا، چادرون، ۽ ويلي
چا، چار ويلي روٽي، ٽي ويلي چانهه، پوءِ اچا پيرو
ڏيان چا؟

چي "ڦلڪي ۾ ڪيهه ذرو وڌيڪ وجهه ۽ چانورن
مٿان پلاءِ جيري .... ليوٽ ۾ جيري ڦوٽو ڪٽي وجهه ۽
ڪير ۾ ڪشمش .... پاڻ ته وڏو پٽ ڪمائي جو پڌو
واپاري اٿن جنهن ڳوٺون پرائي مکڻون اٿن!"

مون ويهن ٿي لڌهن جو زور لڳايو ته جيئن اسان
سڀ لڌهن ۾ پيهنجپائي وڌي پر هن جي وهنوار ڪري
ڌارياڻپ ٿي ڏينهان پوءِ وڌندي ٿي وئي.

جيئن جيئن سوٽر جي ڪمائي ۾ برڪت پوندي

وٺي ليئن ليئن اسان مٿان ڪڙڪاٽ ۽ ڪساٽ پڙيال
لفظن جي ارساٽ ۾ وڌندي وئي. نااستمام هڪ هٿ
ڇيو آهي ته جيسين انسان هڏ هلائي ڪڏران لاءِ پورو
سڀُرو ڪيڏي وڃي تو ليسين سنڌس پڳي سالم آهي.
جان ٿي هن وقت مٿوُ مال تو اچي تان ٿي هن ۽ موجون
ماڻڻ جي لمڻا وڌي ٿي ۽ هوُ عيش عشرت ۾ گهڻو
ڪجهه خرچ تو ڪري.

سوڀر اُهو ڀڃهڙي لاءِ ڇڪ ڇڪ اشرس ۽ ڏزن
ڏزن گڏجيون وٺي ايندو هو پر پيءُ ڪالر ڪٽل خميس
پاٽي پيو گهمندو هو ته ڪيس لڄ ٿي ڪين ايندي
هئي! هوءِ ليلا ته جٿي وڃي اُتان سنڌبل وٺي اچي.
اصل قطارن ۾ جتيون الس پر مولڪي ٿي رکي وارو
اهو راڙ جو چمڙل ٿي وٺي ڏئي. هلان ته پير ڇمڙل
ڪي پيا گهلين ۽ ٽڪجيو پوان. ليلا شيشو هڻي ته ان
مان ماءُ پيءُ ۾ ڏسڻ ۾ اچي. سوڀر جا ساهرا آهن
لاٽي وارا ۽ هي ته ٿما آهن شاهوڪار ۽ سو شيشي ڪئي
لڳي آهي چالدي ته اهو تي پيو آهي درپڻ! درپڻ
۾ سوڀر لهاري ته پاڻڪي ڏسي ۽ ليلا لهاري ته ڀڃهڙو
پاڇو ڏسي. پوءِ اسان ڏاهن ڪير لهاري؟

ٽڏهن ڏاڏهن ڀڃهڙي ڏيءُ لملوءَ جي گهر
واس. ڏسان ته سهري ڪي پٿسج ۾ ڪري ڪٽ وڃهائي
ڏاي الس. اڳي ان ٽڪر ۾ فرج رکيو هوس. ڇموماس

نه! ” ٻڌاءُ، هي ڇا؟ اڄ ٽي ڪلاڪن منهنجو!“ نه،
ٽي ڪلڪي چئيم، ”مزمان مٽو اچي نه وچ ۾ ڪٽي ٿو
سوالهين هيءَ؟ ٻار وهي گڏجي ٻاڻي وهي، سا ٻـ
هٿان هٿان قاتل ......“

منهنجا نه، ڏاڍ چڱن سان لڳي وڻا! منهنجي
ڪڪ ۾ اس هيءَ ڪن ڪچرو ٿي پيو هو ڇا؟ جهڙو
پت لهڙي ڏيءَ؟ ٻلا ٻنهنجي پيٽ ڪي ڪهڙيءَ
اڳڙيءَ سان ڀيڪيان؟ سهڙو قاتل گڏجي پاڻي نه ان
لاءِ ڪير جوابدار آهي؟ هيءَ صرف منهنجي ٿي اـ،
ٻر سڀني سندي انهن جي گهٽتائي هئي ا.؟

پر ٻيلو ٻ منهنجي ڳالهه ٻڌي اـ؟ اڄ جا اهڙا
ڪي ٿيا آهن! اصل سڀني صدان جي سياٽپ وٽن
اچي ڪڏ ٿي آهي! ٻوءِ اسانجي ڳالهه ڪيئن ٻڌندا؟

اسان وڏن لي اعتبار ڪيو ۽ انهن جي آزمودن
جو فائدو ورتو. انڌي نه، زندگي آهي ٿي ڪين جو
هر ڪنهن ڳالهه جو اسين خود آزمودو ڪراون. اسان
انهن لي وشواس ڪري ٻنهنجو وقت ۽ شڪتي گهٽي
قدر اچائي ورتي. هوائن ٻ ڪنهن اـ. ڪنهن ڊيٽا
(Data) ڪــي نه مڇي ٿــو هلجي اـ؟ سائنسدان
کوجنائون ڪري لتيجو ٻڌائين نه اسين انهن جي چونڊ
ڪي انڪيڪار ڪراون ٿا. انين ڪرڻ سان ٿي اسان
جي زندگيءَ ۾ سهوليت اچي ٿي.

پر هي انڌا هرڪا ڳالهه ڇڻ پاڻ تي ثابت ڪرڻ ٻيا چاهين. ٻل ڪن. غلطين ۾ به پاڻ ئي اُڙجندا. هن انڌيڙي زندگيءَ ۾ ڇوڪ سڌارڻ لاءِ ڇا عمر وڏي ٿي ملي؟

باب ويهون

پراڻين ٻڳل ڇمڙن جي وچ ۾ اسين اٺي انهن وڃڻا هٿاسين جنهن کڏهر ۾ ٻه ڇپرا. ٻهڙو صبوح جو ٻاڇي پٽو آٽي ٻوءِ ڪرونڊڙو ٿي سمهي پوندو هو ۽ مان ماضيءَ جي مٺدالن ۾ گهمندي رهندي هيس. ”منهنجا ڪالهوڄي مٿر اڄ جيڪر مولڪي ڏسن ته ڇا چون؟ خبر ناهي هوءَ صراحيءَ جهڙي ڳڇي، ڪٿي گهمندڙ مٿاز ڪٿي هوندي؟ هن شالتا جو ڇا ٿيو هوندو؟ مٺيءَ ڪانه خبر نه ڏاڻي. ٻر موون وري سڌن کهڙي خبر رکي آهي؟ جنهن ٿي ڪالهوڄ ڇڏيم، سڀئي ڪـــي وساري ڇڏيم!“

منجهند جو ته اڪرا ٻه لڳالي اسم سگهندي هيس. مٺم صاحب، هاـ هاٽي هوءَ انهن منهنجي مٺم صاحب ٿي هٿي ۽ مان سڌس گهر سڀالهندڙ نوڪرياڻي.

ڪڏهن هوءَ پڪڙ ني هلي ويندي هئي ۽ ڪڏهن
لمبچ پارٽيءَ ني. ڪڏهن سندس ساهيڙيون اسانجي
گهر هلي ايندڀون هيون ۽ مون لاءِ نئوڙي لچوءَ لاءِ
شامت اچي ويندي هئي. سچو ڏينهن هوءَ شيون
آڻيندو رهندو هو ۽ مان سوءَ سڪوءَ ڪري ديگڙا
لاهيندي چاڙهيندي رهندي هئس. گهر جو ناهه نوهه ۽
مونکي ايندو ئي نه هو، نه ئي منهنجي ناهه نوهه
مان هوءَ منهنجي مالڪياڻي راضي ٿيندي هئي ان
ڪري چادرون مٽائڻ ۽ سجاوٽ ڪرڻ وارا ڪم هوءَ
پاڻ ئي ڪندي هئي. هوءَ گهر کان ٻاهر رهي، اها
ئي اسان لاءِ غنيمت هوندي هئي. ٻه چار گهڙيون
ليٽي ۽ وندرا هئاسين نه؟

هوءَ ٻاهر اڪري نه مونکي چوڪيداري ڪرڻي
پوندي هئي. وڃڻ ڪان اڳ سوين هدايتون ڪندي
هئي "مائيءَ کي چڱو ٻاهران ڪپڙا لاهي، وهنجهي
رکي! ...... ڪير جا پڻسا رکيا اٿئي، ئي ٻولون ڏجو
لفت مٿن کي! چڱوس ڪاٻهه ڪير ڦٽي ويو هو،
سو چو؟ ياد ڪري چڱوس!

"پاپڙ سڪڻ وڌا آٿم سي ڪٽي رکجو. ڏسجو
ڪو هٿي هٿي آڏامي نه وڃي.

"مائيءَ کي چڱو ٻاسڻ ملي اڳهي رکي. مٿي
انيون آلائي چڙي چوئي وڃي."

هوءَ وڃي ٿي. پٺيان هڪ پاسي کان اچي ۽ اُٿي
پاسي در جي ڪُنڊ ۾ وڃي. ڇاڪي پيئي ڇاکي اِيان؟

هڪڙو سو فائدو ٿيندو آهي، هوءَ ته هجي ٿي
پوءِ کان ٿي ٿي سگهن، ڏيئي سان گڏ پري ڳالهائي
سگهندي آهيان. آهي رهيو ڪهڙو ڳالهائڻ، ته پنهنجي
مرضيءَ سان سگهنديءَ ڪسي ڪجهه. موڪلي سگهان،
ته ڪمس ڏهه ٻارهن ڏينهن ٻاڻ وٽ ٽڪائي سگهان.

پلا امتحانِي معلوم ٿيٺ. پل هال خالي پيو هجي پر
آئي ڪنهن کي سنڀارڻو ڪونه! آئي صوفا تي ليٽيو پيو
هوندو ۽ پوءِ ته ڏيئي لاءِ ٽڪڻ جي جاءِ هوندي ۽
ته مڙي مزمان لاءِ.

مڙو مزمان ته اسالجو ته ڪو اچي ٿي ڪين. ايندو
ته ايندو سوار جو ڪو هلندي پهچنديءَ وارو دوست
يار يا ليلا جي پيڪن مان ٿي ڪو. اسان اُتهر هئوسين
ته سس جي پيڪن ۽ ساهرن کي ته مان ڏيندي هئوسين.
اڄهو اڄ سس جي اُڙان اچي لٿي، سڀان سندس ٻاٽيجو
عيال سوڌو آيو ۽ اڇو ٻاٻا اڪين ٿي اسالجي! هجي مجال
آهي جو منهنجو ڪو ماروت يا پقامت ڪٽي ليٽو پائي!
ها... انهن مان ايندو اهو جو شاهوڪار هوندو.... اهو
ته بس وڻهي صرف وڃڻ مهل ڇوندو.... ته ڪٿان آهن
دادي؟ ويٺي ته مزي ۾ آهين نه؟" اهو مانڊ ٿيو
۽ ته هدن جو ٿي ٿيو!

انهيءَ صبوح جو سهري کي چوندي هئي ته
”ٻاڇيون وٺي اچو...... اڄ رڌا اچڻي آهي......
ڇڪن صفائي ڪرائي اچجو، وڃان ٿي ٻاڻ وٽ، ڦيڻي
جا سڀوسا کڻي وڃندس، سامهون ٻيهي ڦيڻو ڪٽائي
وٺي اچجو“...... وڃارو منهنجو اڇو ٻڪرون ٻه وٺي
پيو ايندو هو!

انهن ڏينهن چيائيندس ته ڪڪرون ٻه ڪلا آڻجو.
سيرو ٺاهڻو آهي. هوءَ وٺي آيو ته هر گهڙيءَ پڇندي
چوي ”هي ٻه ڪلا ته لڳن ٿي ته ٿا...... چڱيءَ طرح
ڏاڪ ته ڪيئن لوڙهائين؟“

منهنجو اڇو هولڻ منهنجي ته ڪا اهڙي جهڙي
ڳالهه ٻڌائڻو ٿي ڪئن هو. انهن جو اهو چوڻ ٻڌي
هوءَ سرائبي وڃو.

رات جو اٺين ايندي هئي ڊاڪٽر ساڻ، سو ٻئي
ٻيا گذريل زماني جون ڳالهيون ڪندا هئاسين، ٻر ان
ڏينهن هوءَ سوال ٿي سمهي پيو.

صبوح جو چيائين، ”چاليءَ ۾ سور اٿم. مون
ٻت ڪان اٿاريندي گهري. مان چاليءَ تي مالش ڪرڻ
لڳس ته هن کي لڳهرو هئو...... مون سمجهو ته اڪ
لڳي وئي اٿس ٻر هوءَ هليو ويو!

”ڪانٽريءَ وٽان ته واپس وٺي آئي هئي ساڻس،
هيٺئر ڪٿان وٺي اچاس؟ ته...... ته...... وٺي

وري ڇا لاءِ اچاس؟ ڇا اچي ڪندو؟ پاڻ چڱو ٿيو جو ويو!" انهن سوچي پئي سڏڪيس.

پر جيڪر مان اڳواٽ ڄاڻان ها ته سٺو ٿئي ها! هينئن سڄي جيون ڪاڻ ڪيتري نه مشڪل ڳالهه هئي.

مون جي هن حالت لاءِ ڇا چوان؟ هن جي ساٿ بنا مان سڄي ۽ خالي ٿي ويئي آهيان، پر مان هن جو هٿي ساٿ چاهيان به نه ٿي.

چاءِ سوير جي ڏاڍي لئي هئي. سوير کي پنهنجي ۾ اضافو مليو ته ڪوارڻ نه مليس. هن ڇو هاڻ چاءِ ڇا ڪئي؟ گهوٽ لکي ويو هو ته جستائين گڏگا جيئري آهي، ڪيس هن چاءِ مان ڪير به نه ٿو ڪڍي سگهي. پر مون لکي ان چاءِ مان پاڻهي اکرڙو پيو! منهنجي لکي ڏيڻ بنا سوير ڪوارڻ ڪيئن ولي؟ سوير چاءِ وڪڻي پوءِ ٿي ڪيس ڪوارڻ ملندو.

باب ايڪويهون

سوير کي ٻهراڙون پار جاٿو ته مون ۾ اچا سگهه هئي. مالشون نه ڪيون ماس ۽ ڪٽي ڪهاڻيندي اهي هئيساس. پر پيو پار مون ڪان ڪنهو ٿي نه ٿي ٿيو. پلا نه نه لوڪر ته اڄ ڪالهه ڪير رکي ٿو سگهي.

هڪڙي ماڻي ڇا ڪري؟ ماڻي رانڊڻي ۽ وڃي نه ٻار ڏيئي وڃي مولڪي. هڪ ڏينهن ڪڪي ڇلانگ ماري ۽ مان سنڀالي نه پئي سگهانس ......

پس گهر ۾ گهڙندي ئي ليلان اچي وچ ميان مون مٿان ڪڙڪي. پلا آيائون ا- ڪن خوشامد، سو آيا اَلائي ڇا ڇيس جو هو ڇڏيي ڪيڏلدي آئي مون ڏانهن!

”ڏاڍي آهن ڏاڍي آهين! هيئن ڏڪا ڏيندا آهن ٻارن کي؟“

مان گهڻو ئي پئي چوان نه ”مان ڇا ٿي واڻي اُنهن کيئن ڪندس؟“

پر هو پڌي ٿو ٿي؟

شام جو سوير آيو نه لڳي چئلي ” پس مفت جا ٽڪر ونئي کائي. اهي سڀ مڪر آهـــن .... سگهه ڪهن آئـم .... گوڏن ۾ سوُر اٿم .... ڏيئه وڏي وٽي وڃيس نه ڪيئن ٿي ٻوڙ پائي هلي ....“

شايد راسا جو پاڻ ۾ ڪو فيصلو ڪيائون جنهن مطابق مولڪي ”اڃا گهر“ ۾ رهائڻ جو ارادو ڪيو هيائون. سالن بعد سوير اچي منهنجي ڪٽ تي سرانديءَ کان ويٺو. دل ٿي نه سندس سر گود ۾ رکي سندس مٿو چميان. ”سوير! منهنجا پٽڙا! تون ڪيڏو وڏو ٿي ويو آهين؟“ اکين ڇڏي مون سندس سر مٿان هٿ

گھمايو. پر جهنجل ماءُ جو پيار دلار سهڻ جي هن ۾ طاقت ئي نہ هئي. جوانيءَ ۾ جيجل اُن ٻر جوءِ ئي پيازي ئي لڳي ان؟

هوءَ اُتي هليو ويو ۽ اندر وڃي جوءِ کي ٻاهر موڪليائين.

ليلا اڄ چيو، امي، مان سمجهان ٿي تہ توهان لاءِ ٻيا گهر ۾ ئي رهڻ ٺيڪ ٿيندو. ٻاڻ جهڙيون اُتي گهٽيون ملنديون. ڪم ڪار ڪان ۽ صفا چٽيندا..."

هيءَ اها ئي ليلا آهي؟ سونهر جي ڪنوار ٻڌڻ لاءِ مان ڪيڏو نہ وائڙي هئس؟ ليلا اُتي نہ مون ٻڌو سڀ ڪجهہ لاهي هنڪي ڏاڍو هو. وڏي اُڀهن سنڌڻ نہ هئي ۽ مون سان ڳالهہ رهي ۽ ڪين هئي. سونهر جي زال سنڌياڻي آهي، اهو ڏسي مون ڪيس ڳلي سان لڳايو هو. ٻڌهجي ڏيهہ جيان ئي ڪيس پيار ڪيو هئم. پر اڄ هيءَ ڏيهہ موڪلي ڇٽي رهي آهي تہ هتان اڪر؟

سونهر ٻاڻ موڪلي سونو ۾ چاڙهي ٻيا گهر ۾ رهڻ لاءِ ڇڏڻ آيو! مون لئي سڀ ڪجهہ ٽڪ ڪري ڇڏيو هئائون، سو اُتي آفيس ۾ گهٽي ڊير ڪين لڳي.

ڪمري ۾ پلنگ، ڪپٽ، اُنهي ٻالڪني سڀ ڪجهہ هو. سونهر اُنهيءَ ٿواٽيءَ لئي ڪملا ۽ اسڪيمت رکيا. پهرين ڏينهن ۽ چيائين "هتي ڪا تڪليف ڪانہ

اُميد ڪجي. مان پڻ نڪاح ڪندس ۽ هر پٽي ٿڌين ڏينهن پڻ ايندس."

هوُ هليو ويو. وڃڻ مهل پنهنجان اهاريائين ۽ لڳو انهن پٽي چڙ سندس ڪنڌ تان هڪ ٻار لهي ويو هو. هڪ اهو ٻچڙو هو جنهن ٻاجائيءَ ڪي ان ۾ ٿي چڙيو ۽ روئي پئو هو ۽ هڪ هيءَ پت آهي جو ماءُ کي ڏارين جي وچ ۾ ڦٽو ڪري پاڻ کي هلڪو ڦلڪو محسوس ڪري رهيو آهي!

ٻهراڻ ۾ ڪجهه عجيب عجيب لڳي رهيو هو ۽ ٻر پوءِ انهن ٿي لڳو جڻ هيءَ ٿي منهنجو گهر آهي. پلا رهڻو ۾ هتي ٿي هو، پوءِ منهنجو گهر ۽ ۽ هيءَ ٿي ٿيو ڇا؟

ڪهڙي ۽ عجب جهڙي ڳالهه هئي؟ جنڪو منهنجو گهر هو سو هاڻ منهنجو ۽ هو. ٻهراڻ اهو سڄو ٿي گهر منهنجو هو، پوءِ اٿي صرف هڪ ڪمرو منهنجي هٿي.... آخر ۾ مون کان اها ڪمرو ۽ کسي ويٺي! ڪو شاگرد هاسٽل ۾ رهندو آهي ۽ موڪلن ۾ ۽ گهر موٽڻ جي اميد هوندي اٿس ۽؟ موڪلي ۽ اها ۽ اميد ڪينهي.

اٿي ڪڏهين ولهه ورائي پا ڪڏهن سڄ لهائي ۾ ڪنهنڪي پڏائيندين؟ ڪڏهن اوڏ ساڙي يا ڪڏهين پاڻ ماري ۾ ڪير پڇندم؟ ڇا حال مجرم، ۽ هوراه هڻندم!

هتي ڪجهه وقت سوڙ سڪوڙ ۾ ٻاجهون وڌڻ
جو ڪم نہ ڪندي هيس ۽ دل کي ڳڙهي ڪٽي ٿي
ملي؟ سو ۽ رانيءَ جي ٻاجهي دل ڪري ڪا اُميدو هو،
هتي اها ٻاجهي رڌائي هئي نہ، مولڪي ڏيسندي ٿي
ڪهڙي هئي! دل مان ٿڌي آه، اڪري وڃندي هئي ۽
ٻراڻ جي سڌڪي ۾ ٿي اماڪ چوندي هيس ”شال
ڪوسو واءُ نہ لڳيس. مٽيءَ ماءُ جي هيءَ آه ئي دعا
ٿي آهي، ڪوسو پاڻي ڪو ڪڪ ساڙيندو؟

رڪي رڪي سرڳواسڻ سس جي ياد ايندي هئم.
هڪ ڏينهن چيائين، ”هان مائي! مون ڇٽو- ڻو وٽهو،
وڃايائون ڇيڙايائون مولڪي ۽ هاڻ ڙاچ ڪندين ڇو تون!“
ٻئي دفعي چيائين، ”اسورو ناحق آهي. رت
ست ڏئي ماءُ ۽ حق ملن جوء ڪسي. مائي- ٻاڙهي
ڳاڙهي، لائق ڄڻائي، پيار ڪري ٿوڪي نہ ئي نہ، ڏم نہ،
هان اڄ، هاڻي تون ڪڻ.“

سس جي انهن ڳالهين جو مطلب دل سان لڳي
آيم. تڏهين ۽ مان اُن وقت جي انهن - ڪجهہ نہ مان
مرياڊا رکندي هيس نہ! سس ڪجهہ چوندي هئي نہ
لچ ايندي هئي .... هنجي ڳالهائڻ ۾ ڪجهہ ڏپ ۽
ٿيندو هو ... اهڙي سماريءَ ۾ ڏاڍي حيال سان
سندس شيوا ڪئي هئي ...

۽ اسالڪي هو ڀڳوان جو ڏپ .... منهنجيءَ انهن

ته شايد ڀڳوان کي ڀي ٻڌائي ڇڏيو آهي!

ڪيڏي نه سک هئم ته سنڌياڻي انهن ونديس ته پوءِ هيئن ڪنديس هوئن ڪنديس ......

هڪڙو وڃي گهر جمائي ٿيو ۽ ٻيو ٿيو پنهنجي گهر واريءَ جو نوڪر .... پنهنجو سڀ ڪجهه ڏاڄ سوڀر جي جوءِ کي ... ڇوڙا منڊيون سڀ لاهي ڏناماس .... ڀلا اچو ويو ته مان انهن کي ڪيڏانهن ڪريان؟

منهنجيءَ ڪالهه ۽ اڄ ۾ ڪيڏو نه تفاوت آهي! ڪالهه وصالي هير هئي جنهن سان دل جي ڪلي ٽڙي ٿي پيئي ... چوڌاري سڀ چيزون اُجهي مهڪ سان واسجي ٿي پيئون ۽ اڄ؟ اڄ گل جيون پنکڙيون مرجهائجي ڇڻي ڪري پيئون آهن.

ڪالهه مون پنهنجن ٻي اکين جي ڏيئن سان ڏياري ٿي ملهائي ۽ اڄ؟ ڪٿي جهڪي روشنيءَ وارو هڪ ڏيئو به نظر نه ٿو اچيم.

ڪالهه منهنجي جيون روپي درخت جون ٽاريون ڦلن ڦولن سان ٻرجي لڏي رهيون هيون ۽ اڄ؟ مان خود ئي ٻڏاهه آهيان.

ها .... مان هن گهر ۾ رهي ته پيئي آهيان مگر الائي ڇو هڪ احساس مونکي دکي ڪري رهيو آهي. جيئن گهر مان ٻاراٽي ڪٽ يا ڪرسي ڪڍي ڇڏبي آهي تيئن هنن مونکي هڪ پراڻو ڪٽ سمجهي گهر مان

ڪيڏي ڇڏيو آهي.

۽ ايڏا گهر؟... جهڙو هڪ ڪاٺيءَ جو دڪان!
اسان سڀني ۾ ڪنهن به قسم جو ميل جول نه آهي.
صرف هڪ ئي ڳالهه اسان ۾ ساڳي آهي. اها هيءَ ته
اسين سڀ پراڻا آهيون!

مهڙي ڪن ۾ ئي سوير مهڙي رهائش ۽ ڪاڏي
پيتي جا اياڻي سڀ رڳا مهڙي ۾ ڏٺي لڪي پيو!
هن چيو: "اڪيلي ڪمري ۾ ڇا رهي ڪنڊن؟ ڪمري
۾ نه ڇٽيون هوائون نه واندر نه ئيندي." هاڻي هو
سوا سؤ مهڙي ۾ پراڻو آهي سال ۾ به، وڳا اهرائي
ڏيندو آهي.

شايد به ئي ڏينهن اڳ سوار جي شاديءَ جو
ڏينهن هو جڏهن ڪري ٻارني ڪٺي هئاٿون. آرڌ-وار
صبوح جو هؤ مهڙي لاءِ لوري مڻاٽي ڪٽي آيو جڏهن
۾ ٻالس لي واٽي هئي. هؤ موڻ ونان ئي وٺو ۽ موڻ
مڻائيءَ ذري ڪنٽي لب اڪين مان ڳوڙها ڇلڪي پيا!
ماڻ ٻارن لاءِ ڪيٽن نه امرت ئي اولي ۽ هي ٻار ايڏي
۾ ڪيڏا نه زهر جا پيڪ ٿا پيئارين!

مولڪي رونيدو ڏسي ساڳئي ڪمري ۾ رهندڙ
هيڪيءَ چيو، "ماڻي دل لي ڪٽي پٿر رکي."

هڙي طرح ڪمري جاليءَ مٿان جڏهن جو پڙ نه رکي
ڏيکاري؟ سوچڻ سان ئي سڀني ۾ سؤر جي سؤت

اي پرميشور! اندر دل مان پڇ، سو نه هنڌو ٻاري
رکندو ته ڪنڌي نه پڇڙا ٿيندي!

سوار ٿيڻو هو ته ڪانڌ لاءِ ڏاڍو ڪنهن ڪندو
هو. هڪ ڏينهن ڪانو کي ۽ هڪ سندس واس ۾ وڃڻي
هئي نه پلنگ جي چوڌاري هو ٻوڙائيندو هو ۽ مان
ڪنهن پڪڙڻ جو مڪر ڪندي ڦري ڦري ڪوڙ ڪوڙ ۾
ٻوڙي ٿيس سندس واس ۾ ٿيڻي ڏينهن وڃهندي
هيس! ۽ اڄ هو مولکي ڪانڌ لاءِ ڏس ڏئي ڇاتو؟
ماءُ اچي ۾ اچي، سڀ ڪان ڦيٽي ۽ سوادي چيز ٻار
لاءِ مسر ڪري ٿي ۽ ٻار ٻيڪار ۽ ڦٽي ڪرڻ لائق
چيز ٿي تو ڪيس آڇي؟

مان هن لاءِ مالي تيار ڪري ڪلاڪن جا ڪلاڪ
سندس اوسيئڙو ڪندي هيس ۽ اڄ هو آيو ته ڪين
تو پڇي ته ”مالي ڪاڏي آئي؟“ .... نه ”منهنجي
ماءُ! توکي ڪجهه ڪيو؟“

شايد هن کي ٻپ تو لڳي ته مان، مان ڪا شڪايت
ڪريان؟ شايد هو منهنجي وڏڪ ڪان ڊڄي! ان
ڪري فقط پڇي تو ”سڀ ٺيڪ آهي نه؟“

۽ مان نه جواب ۾ چوان ٿي ”سڀ ٺيڪ آهي.“
مولکي خبر آهي ته ٻيو ڪو جواب ٻڌڻ لاءِ هو تيار
ٿي نه آهي. ان ڪري منهنجي آواز مان نه ٿيڙي ڪ م
ڪري ڇڏي آهي. تمام سهڄ سڀاوڪ ٿيولي ۾ چوان

ٿي ”ها پٽ! سڀ ٺيڪ آهي.“

پر جڏهن هوءَ هلي ويندو آهي، لڏهن ڳچ ڳري پوندا اٿم....

جوانيءَ ۾ گهڻيئي شاعرن جا سخن پڙهيا اٿم ۽ فيلسوفيءَ جا لفظ پڙهي ساليا اٿم ۽ پر هيءَ دک، اهڙو آهي جو اُهن مان ڪو هڪ سخن يا لفظو به ڪم نٿو اچم!

اُپديش پيا پراوڌ ڏين ”هن دنيا کي وساري هن دنيا جي تياري ڪر.... ڏاڍو سڀ وسار - اَڻ ڏٺي کي ياد ڪر.... پر مان هن ٿي دنيا سان نباهي نه ٿي سگهان نه، ايءَ دنيا جي ٽالڳهه ڪريان ٿي ڪيئن؟ جيون ته هڪ اُجهاڳ سمنڊ آهي. شايد جوانيءَ جي سگهه، اهو سمنڊ جهڳڙن جي سولائي ڪري ٿي ڏئي پر منهنجا پيرائي جا هڏ ۽ من جا پراڻا سڙه - اُهن سان سڙه ڪيئن سالباهيان؟

ڪڏهن ڪڏهن سوچيندي آهيان ته زندگي ڀادان ٿي آهي. هي خوشيون، هي مزا سڀ جڻ وازيءَ ٿي پکڙيل ڪوڙ آهن جن کي مڙي پيا اسين خوش ٿيون. شادي نه ٿي هئي ته اُنهو انتظار هو، منهنجا سڀ ڪم، سڀ ڪڻ ۽ سڀ لياقتون ان هڪ شاديءَ کي منزل ٺاهي دوڙندا هئا اُن منزل ڏاهن. پوءِ اهڙوءَ جو پيار حاصل ڪرڻ منهنجي جيون جو مقصد ٺهيو.

ان ڪالپوءِ هريش گود ۾ آيو ته منهنجي جهول ڀي ڀرجي ويئي! تنهن ٻارن کي ڏسي موتين کان وڌيڪ ملهائتا ۽ جواهرن کان وڌيڪ جلوندار اي ٻها رتن حاصل ڪرڻ جي ترپتي هيم ۽ هاڻ سڀ ڪجهه انهن هليو ويو آهي چوڻ هٿ جي آڱرين جي وڇين مان واري ترڪي هلي ويندي آهي!

هاڻي ته هڪ آهي اڪيلائي ٻيو آهيان مان. ساڳئي ڪمري ۾ هڪڙي آهي ته ڇا ٿي پيو؟ منهنجي دل ۾ ته اڪيلائي ٿي آهي نه؟ ڪائي ڇا، هيءَ اڪيلائي اصل ڳنڍي ويئي اٿم!

"پيا - گهر" جنهنکي "پرڪاش - هوم" ٿا سڏين (سيٺ دامودر پنهنجي پٽ پرڪاش جي ياد ۾ ڪي لک ڏنا هئا ان ڪري هن گهر جو نالو اهو پيو آهي) جي ڪاريڊار ۾ سڄي رات ٽيوبون ٻرنديون آهن، پر منهنجي دل ۾ رات ٿيڻ کان اڳ ئي اونده هوندي آهي.

پنهنجي گهر ۾ رنڌڻي کان ڪمري تائين سڀ ڏيئا ٻريئي ٻرندي وينديون هيس، هاڻي ته اڻ لـي ۽ دل لـ ٿي ٿئم.

اسان ٻڍن جي آهن جي ٻولي ڪير ۽ اٿو سمجهي! آدمي جڏهين جوان آهي تڏهين سمدس اليئي اليئي ڳالهه هنگامو ٿي مچائي پر اسان ٻڍن جي اهميت واري ڳالهه ۽ سڀ ٽيڪ ڪري ٿا سمجهن!

ٻاسي واري ڪمري ۾ خوشحالي رهندي آهي.
سندس پٽ ڪئنب سوڊو آمريڪا ۾ آهي ۽ ڌيءُ
شادي ڪري اسپين ۾ وئي آهي. گهر سڀ ڪجهه
هوندي به هوءَ خالي خالي آهي. ايندا اٿس، پر اچي
پوءِ هليا وڃن ٿا. ڪيس اچي ڪان ٿي، وڌيڪ ڏکي
ڪري وڃن.

سامهون واري ڪمري ۾ جسولي رهندي آهي.
سڀ ٻار (ڪيس ڇهه ٻار آهن) ٻڍا اٿس غير سنڌين ۾.
ڌوهٽا ڌوهٽيون، پوٽا پوٽيون ...... لهر لاڻي،
اصل وڏي فوج اٿس، پر هوءَ سڪي پئي ته پوٽي
سان ڳالهايان. مارين کي ڇوي ”هنڌاهن اڇ“ ته آهي
سندس ٻولي سمجهن ٿي ڇو ٿا؟

هڪ ڏينهن ليلؤ آئي. چيائين، ”ممي، هل ته
ٻڪچر لي وٺي هلان. چيو ماس: ”ڌيءُ! هاٽي ته
گڏريل زماني جا پڙدا ۽ سمهاريون وڃي ڏسان. اسين
ڪجهه، ته مولڪي پاڻ ٻولڊو ۽ ته مان اڪي سمجهنديس.
هر روز راس جو سمهڻ کان اڳ پنهنجي زندگيءَ
جي ڪار ڪا ٻڪچر ڏسندي آهيان. اها ئي منهنجي
لاءِ بس آهي.“

ائين ابرار آهي ته ليلؤءَ کي منهنجو ڏايو خيال
ٿيندو آهي، پر مولڪي ءِ ته خيال ايندو آهي ته جڏهن
پيٽ مان سوار جاڻوءَ آن ساڳيءَ ئي ڪک مان هيءَ

ليلاءُ ۽ ته ڇالاءِ؟ ڪٿي ان ڇوڪريءَ ماءُ سڪٽو ٿي چوي:
"منهنجي ماءُ! تون مون وٽ هلي رهه" اصل نه!
هيءَ ڪهڙو اولڙو رواج آهي. نه منهن نه ٻرانو
رس آهي. ان کي اسين بدل ڏنا رکون ته تون مڙس
جي ماءُ جهڙي شيوا ڪر. پنهنجي پيٽ جائيءَ
کي صفا ڇڏي ڏنا رکون؟ بس ليلاءُ صرف منهنجي حال
تي ارمان ۽ افسوس ڪرڻ لاءِ ٿي آهي؟ ان ماءُ ٿي
منهنجو پيٽ ٻرجي ويندو ۽ مولڪي پيءُ ٿي ويندو؟
آخر ماءُ گهڻا ڏينهن جهڙي هوندي؟ زندگيءَ جا
آخرين ٻه چار سال سڪون سان گهارڻ جو اسانکي
حق ٿي ڪينهي؟

بڌو اٿم ته چيدائين ته اهو رواج آهي ته پٽ
هڪڙي ڀيرا ڏيءَ، اهي ساري عمر ماءُ کي پنهنجي
ڪمائيءَ جو ڪو حصو ڏيندو رهڻ لاءِ پابند ڪري بدل
رکندا آهن. هنن جو عقيدو آهي ته ٻارن جي واڌ لاءِ
جوابدار ماءُ ٿي آهي. ان ڪري هنجو ٻارن مٿان
قرض آهي جو ٻارن کي ضرور لاهڻو آهي.

اسان وٽ نه لاهي ڪو رواج ۽ نه ٿي ڪو
عقيدو.

مون پنهنجي نانيءَ جي ماءُ ۽ ڏٺي هئي. هوءَ
سدائين ٻئي چوندي هئي، "ٻارا، وڏي ٿي
هر ڪنهن کي سمجهائي، وڏو ماڻهو ڪنهن کي نه سمجهائي."

امّي جا هٿ ٿڌڙا ڏسي هڪ ڏينهن پڇيو هومانس،
”امّي! ڇــو ٿڌا پيئي؟“ تـــ جـواب ۾ چيو
هئائين، ”پيا هوندا شيدا، پرديس لڳي ڏيهه ....
هميشه ٿڌڙيس ۽ ته ڇا اچڻيس ڏيئي؟“

امي ۽ سڀ وقت پيئي چوندي هئي، ”پنهنجيءَ
هلنديءَ هلائج ....“

پر آهن سڀني ماڻن کي جهولن ڪپڙن جهان
ڪڏهن ڪاپاڙيءَ جي دڪان ۾ ته ڪولا وهاريو هو ته؟
آهي پنهنجي وطن ۾، پنهنجن جي وچ ۾ ٿي ته وڻيون
هئون ته؟

پر حال آهن اسان جا، هوائن ۾ لٽاوان، هڻن ۽
لٽاوان!

خير .... انسان جي جيون اهڙي ئي ته ٿئي ٿي
....

اڄي چوڙ ڪري ته ايڪ لنڊن لنڊن ڏارئن
۾ ورهائجي وڃي .... ۽ پاڻ گم ٿي وڃي.
منهنجي ا-، جيون اٿين ورهائجي ويئي آهي.
هر پاش، لپاڙ، سوار .... ۽ مان گم ٿي رهي آهيان
.... پاڻ سڄو!

In Sindhi

1) Tanqeedi Mazmoon published by Sahitya Akademi and edited by Prof. Harish Vaswani.
2) Choonda Sindhi Mazmoon published by Sahitya Akademi - edited by Kirat Babani.
3) Choonda Sindhi Mazmoon published by Gujrat Sindhi Akademi and edited by Hiro Thakkur.

Collections of Plays

1) Te Natak published by Rajasthan Sindhi Akademi.
2) Sindhi Natak published by Gujrat Sindhi Akademi edited by Manohar Nihalani.

Popati Hiranandani's Books

are available at

JAGDISH BOOK DEPOT

57, JAPANI BAZAR, ULHASNAGAR - 421 002.

Sindhi

Varso - Banwari - (Mili - Sawnnre-San) edited by Rita Shahani.

Bahatareen - Sindhi - Kaviyaoon edited by Tekchand Mast and published by Gujrat Sindhi Akademi 1994 (Duna - Hethan - Dabuli)

Nepali

vo Poems (1) Husband (2) Abhisarika, translated into :pali and published in the Collection 'Kavita'. This issue edited by Shri Vairagi Kayeela and Mrs. Toya Garuda. includes poems in Sindhi, Gujrati, Assamee, Rajasthani, :du, Irani, Bengali and English with Nepali - 1994.

Collections of Essays

ı Hindi

) 'Jab-Main-Solaha-Sal-Ki-Thi' edited by Asha-Rani-Vohra, published by Alankar Prakashan - Delhi 1959. (Article of the same title)

) 'Istri Lekhikayen' edited by Asha-Rani-Vohra - 1989.

Collection of Poems :

In English

1) 'Indian Poetry today' volume-III published by Indian Council for Cultural Relations - 1977, Sindhi Section edited by Dr. Haru Sadarangani (Husband)

2) 'New voices of Indian Poetry' published by Authors Guild of India, Co-opeative Society Ltd. - 1984, edited by Rajendra Awasthy - J.P. Das and Suresh Dhinga (1- Love and Youth 2- The Biogmist)

3) In their own voice published by the Penguin Anthology of Contemporary Indian women poets, edited by Arlene R. Zide 1993 (A rare treasure)

4) The Penguin New writings in India, edited by Aditya Behl and David Nicholls. (The husband speaks)

5) The Anthology of Modern Indian Poetry, published by Oxford University Press (Husband)

In Hindi Collections

1) Lekhka Sangh Patrika - Delhi (Kal aur Aaj)

2) Bharatiya Kavitayen 1987-88 (Kate-Hua-Pera-Ka--Dhong)

3) Bharatiya Kavitayen 1990-91 (Five of my poems are included in it)

In English

1) Sindhi Short Stories volume-II translated, edited and published by Hashu Kewalramani - 1967 (The Wailing Laughter)

2) Modern Indian Short Stories (Volume II) edited by Sarla Jag Mohan and Published by Indian Council for cultural relations - 1976 (The Dark Brown Stain).

3) 'The Desert Bloom' published by the Education Ministry and edited by Prof. T.H. Advani 1964 (A cup of poison)

4) 'Sindhi Short Stories' published by Authors Guild of India Co-operative Society, translated and edited by Dr. Motilal Jotwani 1985 (His Husbandhood)

5) 'Prateechi' - Published by Sahitya Akademi 1987 Sindhi section edited by Gobind Malhi (Neither song nor fiction)

6) Glimpses : The Modern Indian Short Stories - 1992 edited by Aruna, Satish - Delhi (The Coward)

7) 'Stories by Indian Women - Writers' Compiled and Introduced by Suresh Kohli - Delhi 1992 (Neither song nor fiction)

8) 'Language of Love' by Aruna Jethwani, 1995 (The longing hearts)

3) Sindhi folk tales published by Sahitya Akademi (The Tunnel and the Grapes) in Sindhi.

4) 'Sahityakar' (Published by Maharashtra Sindhi Akademi) In all the issues published so for.

In Hindi

1) 'Bees-Nadiyon-ka-Sangam' (1990) Edited by Meena Agarwal (Maine-Vil-Badal-Dali)

2) 'Charchit-Mahila-Kathakaron-Ki-Shreshtha-Kahaniyan' Edited by Meena Agarwal (Sawabi-Ka-Prem)

3) 'Bharatiya Bhashayon-ki-Shreshtha-Kahaniyan' Published by Education Ministry of India every year. My Stories were included in these collections from 1985 to 1989. These stories were translated from Sindhi to Hindi by Dr. Motilal Jotwani.

4) Varshki - the annual Magazine in Hindi published by Education Ministry of India. In this Magazine following stories have been included :-

   a) Diary b) Casino c) Kafan Dhaki Zindagi d) Aise-Hi-Bane-Raho.

5) Samakaleen Bharatiya Sahitya - Published by Sahitya Akademi. My stories Casino and the dark brown stain are published in the special issues.

LIST OF BOOKS WRITTEN ABOUT THE AUTHOR AND HER WORKS

1) 'POPATI, her personality and her writings' A special issue of Koonj Publication, Bombay (1975)

2) 'Pau Phuti Popati' (Popati, the Dawn) by Jagdish Lachhani and Manohar Bedi, Veena Publication, Ulhasnagar (1990)

3) 'Sindhu-a Khaan Ganga Jamuna' Koonj Publication, Bombay (1991)

4) Bharatiya Samasik Sanskriti and Sindhi Sahitya by Dr. Motilal Jotwani

5) The Spectrum (Reviews on Popati's writting in English, Hindi and Marathi) published by Sahayog Times.

INCLUSION OF POPATI HIRANANDANI'S WRITINGS IN SINDHI, ENGLISH & HINDI IN VARIOUS COLLECTIONS :

Stories :

In Sindhi

1) Selected Sindhi Stories (Part-I) Published by Sahitya Akademi (Brahma's blunder).

2) Selected Sindhi Stories (Part-II) Published by Sahitya Akademi (The Dark Brown Stain).

translated and published by Rajendra Kumar (1988)

Telgu

* Short Stories : (a) Daag (b) The Coward (c) His husbandhood (d) Grand Old Man Gopaldas (e) My Grandmother (Award winning story in the competition organised by Telugu Magazine, Vipula (f) Two drops of tears (g) Mother Goldie.

Tamil

* Short Stories : (a) The Coward (b) Neither a Song nor a fiction (c) The dark brown stain.

Punjabi

* Short stories : (a) When it happens to you. (b) Shahnaz.

Rajasthani

* Short story : Karva Choth

Marathi

* Short stories : (a) Neither a song nor a fiction (b) The Coward (c) The string was broken (d) The dark brown stain.

2) 'Kabir'. (From Hindi to Sindhi)
National Book Trust of India (1966).

3) 'Shrimad Bhagvad'. (From English to Sindhi)
Hindustan Kitab Ghar, Bombay (1980) Five Editions.

LIST OF AUTHOR'S WORKS TRANSLATED INTO OTHER LANGUAGES

Hindi

- Autobiographi translated into Hindi and Tamil and published by Sahitya Akademi (in 1993, 1996).

- A Collection of 22 short stories with the title 'Kafan Dhaki Zindagi' Navyug Granth Kutir, Bikaner (1985)

- A Collection of 21 short stories. Sahayoga Times, 1995.

- A Collection of 14 short stories with the title 'The Coward' (1987)

- 'Kavita' Story translated in Hindi on T.V. National Network, boradcast on All India Radio National programme.

Gujrati

- A Collection of short stories with the title 'Popati Ni Shreshatha Sindhi Vartao' Sindhi Sabha, Junagarh.

Oriya

- A Collection of 14 short stories with the title 'Bhiru'

5) 'Learn Sindhi within Ten Days' 1st, 2nd & 3rd edition (1977, 1982 & 1984). 4th & 5th Edition by LOK-SUR Publications, Bombay (1989 & 1991).

6) 'Padmini' (A Collection of five plays). Zindagi Publications, Ahmedabad. (1984).

7) 'Sindhi Shadi' (Dance Drama) Ahmedabad Stage Magazine (1988)

8) Manik-Moti-Lal 1993 (Character Sketches) Published by Popati Hiranandani.

Books in English :

1) 'Sindhis, the Scattered Treasure' Malaah Publications, Delhi (1980)

2) 'History of Sindhi Literature - Post Independence' Popati Hiranandani, Bombay (1984).

3) The Coward (Collection of short stories) Popati Hiranandani (1987).

4) I belong to a land (Collection of poems) Popati Hiranandani (1991)

Translated Works :

1) 'Vivekanand Jeevani' (From Hindi to Sindhi) Hindustan Kitab Ghar, Bombay (1963).

of Sindhi Muslim Poets). Popati Hiranandani, Bombay (1980)

4) 'Tanqeedi Mazmoon' (Literary Criticism) Satya Publication, Ulhasnagar (1984).

5) Autobiography - Muhinje Hayati-a-ja-Sona-Rupa--Warq (1980 Sahitya Akademi Award 1982. Second Edition in Sind and Third Edition by Lok-Sur Publication, Bombay.

Books on Philology :

1) 'Bhasha Shastra'..Popati Hiranandani, Bombay (1962).

2) 'Sindhi Boli' - Veena Publications, Ulhasnagar. (1981)
Collections of Poetic Prose.
   1) 'Ruha Sandi Runj' (The Mirge of my soul). Popati Hiranandani, Bombay (1975)
   2) 'Maan Sindhin' (Me-a Sindhi woman) LOK-SUR Publication, Bombay (1988).

Books on Other Subjects :

1) 'Bharat Ji Istri' (Woman of India)

2) Man Chha Ahinya (What am I) 1986.

3) Sindhi Sahitya Ji Jhalak (1967).

4) 'Sindhi Hastiyun' (Biographical Sketches of Sindhi Personalities) (1980).

in Sind (1987). Third Edition (1996) by Koonj Publication.

Essay Collections :

1) 'Hiku Pushup Pandhrah Pankhiryun' (One flower fifteen petals) - Popati Hiranandani Bombay (1962) (Sadhu Vaswani Mission Award and All India Sindhi Language and Literary Association Award)

2) 'Churan Chinkan Chita Men' (They move and stir my heart) Koonj Publication Bombay (1970)

3) 'Zindah Sa Qoma Rahandi' (That nationality will live ...).
Popati Hiranandani, Bombay (1975)

4) 'Boli Muhinji Mau' (Language My Mother)
Popati Hiranandani, Bombay (1976)

5) Sindhi Kalah Ain Aju (Sindhis in the past and at present) Popati Hiranandani, Bombay (1985).

Critical Works :

1) 'Aziz-Shakhs Ain Alim' (Aziz, the Man and Scholar) Sindhi Times Publication, Bombay (1980).

2) 'Shah Sindhi Tahizeeba jo Ruh' (Poet Shah. the Soul of Sindhi Culture). Amil Panchayat. Bombay (1983).

3) 'Sindhi Muslim Kaviyun Ji Hindi Kavita' (Hindi Poetry

a cup wine). Sahitya Dhara Publications (1957).

4) 'Moon Tokhe Pyar Kayo' (I Loved you) Second edition in Sind Popati Hiranandani (1975) (Education Ministry Award).

5) 'Khizan Jo Daur Pooro Thiyo' (Autumn has ended). Sindhi Kala Ain Adabi Sabha, Gandhidham Kutch (1976)

6) 'Shahnaz' Jyoti Kala Mandir. Bombay (1983)

7) 'Zindagi na Kavita na Kahani' (Life is neither a poem nor a fiction). Sindhi Adab Akademi, Pakistan (1984)

8) 'Hut Tawheen Hit Asseen' (You there and we here) Nazrano Publication, Ahmedabad (1988).

9) ZINDAGI-A-JI-PHOTRI (1993) Publshed by Popati.

10) Surmai Mushika (Tuneful Smile) - 1995.

Novels :

1) 'Manju' Popati Hiranandani (1950)

2) 'Jia men jhoori Tan men Tat' (The Yearning of my body and Soul) Prahphuti Publication, Bombay (1966)

3) 'Hasiratun Ji Turbat'. Bharat Jeevan Publication, Bombay (1961)

4) 'Sailab Zindagi-a-jo' (The Current of life) - State Bank of India Sindhi Sabha, Bombay (1980) Second Edition

(a) Gujrat State.
(b) Hindi Parishad - Madhya Pradesh.
(c) Rajasthan Sindhi Akademi.

Convener of Sahitya Akademi Advisory Board for Sindhi from 1988 to 1993.

- Her story 'Kanta' was shown on T.V. National Network - Doordarshan.

Once again 'Kanta' (translated by her into Hindi) was broadcast by All India Radio on National hook-up.

- Her store 'Nani' won the Award in the competition held by 'Vipula' magazine (Competition of all the languages of India.)

Her story 'Life is neither a song nor a fiction' is translated and published in English, Hindi, Marathi, Tamil and Telugu.

LIST OF BOOKS WRITTEN BY PROF. POPATI R. HIRANANDANI (IN SINDHI)

Short Story Collections :

1) 'Rangeen Zamane Jun Gamgheen Kahaniyoon' (Sorrowful tales of this colourful world) Hindustan Kitab Ghar, Bombay. (1953)

2) 'Pukar' (A Cry). Rimjhim Sahitya Mala (1953)

3) 'Kali Gulab Ji Sagar Sharab Jo' (A bud of a rose and

Association of Bombay.

4) Honoured by Hyderabadi Amil Community in 1988.

5) Honoured by Chaturbai Jotsingh Nari Sabha in 1984.

6) Felicitated by Mira Union of Poona and Bombay and Honoured as a distinguished writer by Ma-Hari Devi.

Positions held

1968 - Post-Graduate Teacher of the University of Bombay.

1960 - Member of the Advisory Board (Sindhi) University of Bombay (1960-1970).

1970 - Member of the Advisory Board (Sindhi) Ministry of Education, Govt. of India (Delhi).

1970 - Member of the Advisory Board (Sindhi) Sahitya Akademi, Delhi.

1974 - General Secretary of All India Sindhi Language and Literary Sabha.

1977 - Member of Selection Committee for Dictionary of Scientific and Technical Terminology.

1977 - Member of Selection Committee, Union Public Service Commission (Delhi).

1980-83 - Judge for the Assessment of Books for Awards in Sindhi :

(7) Awarded as an eminent writer by Priyadarshni Academy in 1989.

(8) International Latif Award Dubai (Gold Medal and Cash) in 1990.

(9) 'Assen Sindhi' Award (Silver plaque and Gold Medal), DUBAI, 1990.

(10) Jhulelal Award by International Sindhi Panchayats' Federation, 1990.

(11) Maharashtra Gaurav Purskar of Rs. One Lakh from Maharashtra Government, 1990.

(12) Hotchand Gopaldas Advani Award - 1992.

(13) Maharashtra Sindhi Acadmy Award - 1993.

(14) Bharatiya Bhasha Parishad Award - Calcutta 1993.

(15) VIMAL AWARD by Radhe Shyam Mandir Social Institute-Madras - 1994.

(16) Rs. One Lakh Award by Shri R.J. Advani - 1995.

Honours

(1) Honoured as a distinguished woman writer at Nainital by Akhil Bharat Lekhika Sangh in 1975.

(2) Honoured by 50th Marathi Sahitya Sammelan in Ichalkaranji as a distinguished Sindhi Writer in 1974.

(3) Sindhi Nav-Ratna-title conferred by Sindhi Cultural

Popati Hiranandani

BIO-DATA

Full Name - POPATI RAMCHAND HIRANANDANI

Birth Date - 17th Sept. 1924

Birth Place - Hyderabad Sind (Now in Pakistan)

Education - B.A. Hon. in Sanskrit
Benares Hindu University.

Awards won by Popati R. Hiranandani

(1) Awarded by Akhil Bharat Sindhi Boli and Sahitya Sabha for the collection of Essays 'Hiku Pushup-Pandhrah-Pankriyoon' - 1962.

(2) Awarded by Sadhu Vaswani Mission for the collection of Essays in 1967.

(3) Awarded as an Eminent Writer in Sindhi by All India Sindhi Language and Literary Sabha in 1980 (Cash Prize).

(4) Awarded by Ministry of Education (Central Govt.) for the collection of Short Stories 'Moon-Tokhe-Pyaru Kayo' in 1980.

(5) Sahitya Akademi Award for her Autobiography 1982 (Muhinje Hayati-a-ja-Sona-Ropa-Varqa)

(6) Awarded by Ishwari Bai Baxani Foundation in 1988 as an eminent Writer.